

MUSEUM

2 (11) 2001

MUUSEUM

nr 2 (11) 2001

Eesti Muuseumiühingu ajakiri

Peatoimetaja ALEKSEI PETERSON

Tegevtoimetaja ILDIKE JAAGOSILD

Toimetused: LEMMI JÕE, AINO LEPP, EVE PEETS,

HEIKI PÄRDI ja MARGE RENNIT

Makett ja küljendus IVI TAMMARU

Korrektor IVI TAMMARU

Tõlked TIINA MÄLLO, ALLA LAŠMANOVA jt

Esikaanel:

On the front cover:

На передней обложке:

Tartu Linnamuuseumi uus ekspositsioon "Dorpat. Jurjev.

Tartu", mis avati 31. augustil 2001. Fotod Malev Toome.

New exposition of the Tartu City Museum opened on

August 31, 2001.

Новая экспозиция Тартуского городского музея, открыта

31 августа 2001 года.

Esikaane siseküljel:

Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum: Morgensterni saal ja Valge saal

Museum of Tartu University History: Morgenstern Hall and White Hall

Музей истории Тартуского университета: зал Моргенштерна и

белый зал

Eesti Põllumajandusmuuseumi uus direktor Aivar Reidla tänab senist

direktorit Kalju Roosved. 14. september 2001. Foto Jaak Nilson

Aivar Reidla, the new director of the Estonian Agricultural Museum is

thanking Kalju Roosvee, the former director. September 14, 2001

Новый директор Эстонского сельскохозяйственного музея Айвар

Рейдла благодарит бывшего директора Калью Роосве 14 сен-

тября 2001

2001. aasta Jakob Hurda rahvuskultuuri auhinna saajad: Värska leelo-

koori "Leiko" juht Veera Hirsik (vasakul) ja Eesti Rahva Muuseumi tea-

dur Mare Piho

Prize winners of the cultural award of Jakob Hurt in 2001: Veera Hirsik

(left), leader of the folk song choir "Leiko", and Mare Piho, researcher of

the Estonian National Museum

Лауреаты премии национальной культуры Я. Хурта 2001 года –

Вера Хирсик (слева), руководитель фольклорного ансамбля «Лей-

ко» и Маре Пихо, научный сотрудник Эстонского национального

музея

Muuseum nr 2 (11) ilmus tänu sponsoritele –
Eesti Kultuurkapitalile,

Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumile ja
Eesti Kultuurkapitali Tartumaa ekspertgrupile.

ISSN 1406-3484

SISUKORD

Peatoimetajalt	3
Intervjuu kirjanik Andres Langemetsaga <i>Aleksei Peterson</i>	4
Raadi, Aleksei Peterson ja Eesti Rahva Muuseumi kogude kasvudünaamika <i>Ülo Siimets</i>	5
Eesti Rahva Muuseumi Udmurdi ekspeditsioonidest ja kogudest <i>Svetlana Karm</i>	8
Kolmkümmend aastat koostööd <i>Serafima Lebedeva</i>	14
Aleksei Peterson ja taluarhitektuur <i>Piret Õunapuu</i>	14
Kordumatu intellektuaalne habemik <i>Vladimir Vladõkin</i>	18
Koostööst Aleksei Petersoniga <i>Lembit Lepp</i>	19
10 aastat oma kodu ehk viie pere lood <i>Helgi Põllo</i>	20
IV Eesti muuseumide näituste festival Narvas <i>Ülle Kruus</i>	22
Lembit Lepa juubelinäitus <i>Reet Piiri</i>	23
Ja ajaratas ringi käib... Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum – 25 <i>Ela Martis</i>	24
Tartu Linnamuuseum uues majas uue näitusega <i>Heivi Pullerits, Helve Russak</i>	26
"Oma elupaika on häbiväärne ja autu mitte tunda" <i>Urma Linnus</i>	28
Eesti Piimandusmuuseum Imaveres <i>Mai Kukk</i>	29
Saare Arhiivraamatukogu uues hoones <i>Katrin Äär</i>	31
Jurjevi (Tartu) ülikooli antropoloogiakollektsiooni saamisloost <i>Jaan Kasmel</i>	32
Kaks haruldast jahipüssi kolonel Georg Leetsi relvakogus <i>Kaupo Deemant</i>	33
Muuseum kõigile <i>Merike Toomas</i>	35
ICOMi muuseumide maailmafoorum Barcelonas <i>Karin Hallas-Murula</i>	36
Ülikooli muuseum? Värav ülikooli <i>Inge Kukk</i>	40
Väikemuuseumide koolitus Viljandimaal <i>Anne Jänes</i>	42
35 aastat Eesti Rahva Muuseumi konserveerimislaborit <i>Maie Alumaa</i>	44
Muuseumimõtteid suvest sügisesse <i>Lembi Sepp</i>	46
Tunnustus	47
Tööjuubel	48
In memoriam	48

CONTENTS

From the Editor-In-Chief <i>Aleksei Peterson</i>	3
Raadi, Aleksei Peterson and the Growth Dynamics of the Collections at the Estonian National Museum <i>Ülo Siimets</i>	8
Expeditions of the Estonian National Museum and Collection Work in Udmurtia <i>Svellana Karm</i>	12
Aleksei Peterson and Farm Architecture <i>Piret Õunapuu</i>	15
Unique Bearded Intellectual <i>Vladimir Vladikin</i>	18
The Museum of Tartu University History – 25 <i>Ela Martis</i>	25
Origin of the anthropological collection at the University of Yuryev (Tartu) <i>Jaan Kasmel</i>	33
Two Rear Shotguns in Colonel Georg Leets's Arms Collection <i>Kaupo Deemant</i>	34
ICOM World Forum in Barcelona <i>Karin Hallas-Murula</i>	38
University Museum – Gateway into the University <i>Inge Kukk</i>	42

Tähelepanuks autorile

- Toimetuse ei retsenseeri ega tagasta toimetusele saadetud artikleid. Toimetuse jätab endale õiguse tekste lühendada.
- Esitatud tekst peab olema korrektselt vormistatud, soovitatavalt arvutit. Soovitatav on tekst esitada disketil või saata elektronpostiga. Artikli juurde kuulub autori pilt (muuseumitöös), samuti artikli sisu lahtimõtestavad fotod, fotoallkirjad, fotograafi nimi, pildistamise aasta.
- Kirjutada võib kõigest, mis on seotud muuseumide ja muuseumitööga. Teretulnud on museoloogilis-teoreetilised kirjutised, mis tõstataksid uusi mõtteid, ärataks diskussioone.
- Artikli pikkus on soovitatavalt umbes 4 lk, lisada resümee nii inglise kui vene keeles.

СОДЕРЖАНИЕ

От главного редактора <i>Алексей Петерсон</i>	3
Усадьба Раади, Алексей Петерсон и рост динамики собраний Эстонского национального музея <i>Юло Сийметс</i>	8
Об удмуртских экспедициях и собраниях Эстонского национального музея <i>Светлана Карм</i>	12
Тридцать лет сотрудничества <i>Серафима Лебедева</i>	13
Алексей Петерсон и крестьянская архитектура <i>Пирет Ыунапуу</i>	15
Уникально-интеллектуальная борода <i>Владимир Владыкин</i>	16
Антропологическая коллекция Юрьевского (Тартуского) университета <i>Яан Касмел</i>	33

- Artiklid avaldatakse eesti keeles. Peale nende avaldatakse vene keeles pikemaid kirjutisi Venemaal asuvatest soome-ugri muuseumidest. Artikleid võib avaldada ka inglise keeles.
- Toimetusele saadetud pildid tagastatakse.
- Lisada autori lühiaandmed – kus ja kellena töötab, teaduslik kraad, osalemine erialastes seltsides jm.
- Kaastöö saata aadressil **Veski 32, 51014 Tartu** või elektronpostiga **peterson@erm.ee**

PEATOIMETAJALT

Ajakirja "Muuseum" seekordne number on mõneti omalaadne. Seoses Aleksei Petersoni juubeliga käsitlevad mitmed kirjutised tema tööd Eesti Rahva Muuseumis. Autorid on kirjeldanud ERMi kogude komplekteerimist, ekspeditsioonitööd ning ka lähemalt A. Petersoni välitööd, eriti Udmurtimaal.

Avasõna on kirjanik Andres Langemetsalt, kes vastab toimetuse küsimustele. Kohtumistel autoritega on viidatud, et oleks vaja avaldada artikleid ka inimestelt, kes on muuseumitööst küll eemal, aga nõus esitama oma arvamusi muuseumide kohta üldse. Eelmises numbris esines Riigikogu kultuurikomisjoni esimees Mart Meri, nüüd Andres Langemets. Veel tutvustatakse Tartu Linnamuuseumi uut ekspositsiooni uues kodus ja fotodel Eesti Spordimuuseumi uut hoonet ning avanäitust.

Nagu eelmistes numbrites, on siingi avaldatud kirjutisi muuseumide väljapanekutest: Helve Russak annab ülevaate Tartu Linnamuuseumi näitusest, samuti on artikkel Eesti Piimandusmuuseumi ekspositsioonist. Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi juubelist kirjutab Ela Martis. Käesolevast numbrist leiab lugeja Karin Hallas-Murula kirjutise ICOMi maailmakonverentsist Barcelonas, ülikoolimuuseumide sektsioonis kuuldust jagab mõtteid Inge Kukk. Tutvustatakse Eesti muuseumide festivali Narvas ja selle tulemusi. Väikemuuseumidele on pühendatud kirjutis koolitusest Viljandimaal.

Igal aastal tekib uusi muuseume. Sõna muuseum peaks vahel küll jutumärgikesse panema, sest mitmetes uutest muuseumidest ei järgita muuseumitöö põhimõtteid, st puuduvad fondide komplekteerimine, nende teaduslik läbitöötamine, arvelevõtt jms. Kõige värskem teade oli, et rajati Eesti Maanteemuuseum. Hoopis kurb on, kui olemasolevat muuseumi püütakse likvideerida. Seesugune oht lasub Tartu Linnamuuseumi filiaalil, Tähtveres asuval Karl Ristikivi muuseumil, kuna selle töö ei õigustavat end, polevat atraktiivne, kommunikatiivne jne. Vastuseta jääb, kas iga väikemuuseum peabki vastama sellistele tänapäeva nõuetele. Eesmärgiks tuleks seada siiski "hoida ja toita ühiskonna kultuurilist mälu". Just väikesed isiku-, tuba- jmt muuseumid on justkui meie kultuurimälu vundamendi tsemenditeerijad.

ALEKSEI PETERSON
peterson@erm.ee

FROM EDITOR-IN-CHIEF

The next issue of the magazine is peculiar to a certain extent. Namely, it contains several articles on the work of the Estonian National Museum and A. Peterson in connection with the latter's jubilee. The authors have, above all, treated of the composing of museum collections at the ENM, expedition work and, in somewhat more detail, A. Peterson's activities in field work in general and especially in Udmurtia.

The writer Andres Langemets answers to the questions put to him by the editorial staff. At meetings with the authors opinions have been voiced that it would be necessary to publish articles written by people who, although having no connection with museum work, agree to say what they think about museums in general. In the previous issue it was Mart Meri. The current issue introduces the new exposition of the Tartu City Museum, which had a festive opening on August 31.

Recently museums and museum work have received coverage in press extremely seldom, but still to a certain extent. New museums crop up each year. Sometimes, however, the word mu-

seum should be put in quotation marks, as quite a few of the new museums do not apply the principles of museum work, i.e., the composing of collections, their scientific elaboration, registration system, etc. The latest news was about the opening of the Estonian Road Museum.

It is really extremely regrettable if people try to liquidate an existing museum. Karl Ristikivi Museum in Tartu is endangered by this process as its work is considered to be unattractive, not communicative and the museum is claimed not to have proved itself. It remains unanswered whether each small museum should correspond to such modern requirements, or should the main aim still be to preserve and nourish the cultural memory of our society. In my opinion it is just the small person, room and other museums that "cement" the foundations of our cultural memory.

An article on education in Viljandi County is dedicated to local museums. In this region people seem to be doing serious work in exchanging experience and co-ordinating the work at local museums. Karin Hallas-Murula, the director of the Museum of Estonian Architecture, and Inge Kukk, the director of the Tartu University Art Museum, share their thoughts of the things they heard at the world conference of ICOM in Barcelona.

ALEKSEI PETERSON

ОТ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Этот номер несколько отличается от других статьями содержащими обзор деятельности Эстонского национального музея и работ А. Петерсона, в связи с его юбилеем. Авторами рассматривается, в первую очередь, комплектация музейных фондов, экспедиционная работа А. Петерсона вообще и в частности в Удмуртии.

На вопросы редакции отвечает писатель Андрес Лангеметс. На встречах с авторами обсуждались предложения о том что свои мнения о музейной деятельности должны высказывать и те кто не является профессионалом в этой области. В прошлом номере на эту тему высказался Март Мери. В представленном номере рассказывается о новой экспозиции Тартуского городского музея, открыта с 31 августа. Появление нового здания и экспозиции всегда праздник для сотрудников музеев. Хотя и в небольшом объеме, но статьи, отражающие жизнь и деятельность музеев появляются в печати. Ежегодно появляются и новые музеи, хотя, в некоторых случаях название «музей» следует ставить в кавычки, так как не все из вновь созданных организаций основан музейно-экономической деятельности – отсутствует деятельность по комплектации фондов, их научная переработка и т.д. Самой свежей новостью здесь можно назвать создание Эстонского дорожного музея. Намного печальнее когда возникает мысль о ликвидации уже существующего музея. Такая опасность нависла над существующим в Тарту музеем Ристикиви, деятельность которого, якобы, себя не оправдала, не была достаточно аттрактивной, коммуникативной и т.д. Остается без ответа вопрос – должен ли каждый маленький музей отвечать всем современным требованиям, придерживаясь при этом «задачи поддержания и сохранения культурной памяти общества». Со своей стороны добавлю что именно маленькие именные, дома-музеи и т.п. являются центром нашей культурной памяти.

Местным музеям посвящен обзор курсов прошедших в Вильяндимаа. Похоже что в этой части Эстонии проводится серьезная работа по координации деятельности и обмену опытом работы местных музеев.

В номер включены мысли директора Музея архитектуры Карин Халлас-Мурула и директора Художественного музея Тартуского университета Инге Кукк о всемирной конференции ICOM в Барселоне.

АЛЕКСЕЙ ПЕТЕРСОН

Intervjuu kirjanik Andres Langemetsaga

Aleksei Peterson

Muuseumide tegevuse võib tinglikult jagada kahte ossa: sise- ja väline. Museaalide hoidmise, kogumise, säilitamise jt taoliste töödega ei pruugi kõrvaltvaataja kursis olla. Samas on näitused, loengud avalikult kättesaadavad kõigile asjahuvilistele, kes võivad anda muuseumide tööle oma hinnangu. Muuseumi edukust hinnatakse just "väliste" näitajate järgi ja külastatavusest sõltub ka sissetulek. Siit tõuseb probleem – kas kulutada rohkem jõudu avalikule tööle või pühenduda n-ö sisemisele tegevusele. Ei ole uudis, et vähe pööratakse tähelepanu kogumis- ja hoiutööle.

Muuseumitöös on vaja saada mõtteid ka kõrvaltvaatajalt, kes otseselt ei ole seotud muuseumitegevusega. Teie, Andres Langemets, olete tunnustatud kirjanik, kes on silma paistnud mõttetihedate sõnavõttudega ajakirjanduses, ja kirjutanud Tallinna Linnamuuseumi kohta teravapilgulise artikli ajakirja "Muuseum" eelmises numbris. Järgnevalt mõned küsimused.

Kas mäletate oma esimest külaskäiku muuseumi?

Ega ei mäleta täpselt küll. Tõenäoliselt oli see mõne kooliekskursiooni ajal, aga millal ja kus, ei tea. Meeles on 1958. aasta Juurus ja Mahtras, kui tähistati Mahtra sõja 100. aastapäeva. Juuru (just nii seda mu kodukandis Raikkülas käänatakse!) oli tehtud mingi väike muuseum. Minu mäletamist mööda vedas kogu kola kokku meie koduski tuttav koduloolane Mart Tapupere, kes käis küüru ja kadakase kepiga, tegeles kõige, aga eriti 1905. ja 1858. aastaga.

Mis aga ühele kümneaastasele poisikesele kõige suuremat muljet avaldas, olid ikka mõisa peksupink, vitsad ja sool-veetünn.

Kas külastate muuseume regulaarselt, näiteks välismaal käies ja liikudes Eesti maakondades?

Eestis on vähe muuseume, kuhu pole üldsegi sattunud. Regulaarsusest on aga asi muidugi kaugel. Koolipõlves kuulsid muuseumid ikka ekskursioonide kavva ja see oli hea tegu, sest päris palju on kohti, kuhu pole kooliaja järel enam sattunudki – Lätis, Pihkvamaal, Moskvas, Peterburis jm.

1979. aastal tegime Keele ja Kirjanduse Instituudis töötades koos kolleegide Sirje Ruutsoo (Kiin) ja Heldur Niiduga kolme päeva jooksul ringi peale toonastele eesti kirjandusmuuseumidele ja -tubadele. Kirjutasime sellest isegi ajakirja kokkuvõtte. Peale mõne erandi (Kurgja, Koguva) oli pilt üsna troostitu. Pagulas-kirjanike kohta polnud tol ajal loomulikult mingit märget, selle eest hoolitses kompartei.

Ja muide, see oma kirjanike ja kultuuritegelaste kodukohtade tähistamatus on Eestis tänaseni probleem, kuigi mõni tahvel ja kivi on ikka üles pandud kah. Aga olukord ei ole palju paranenud – kui ma võrdlen seda Saksamaa või Rootsi, kus ei saa jalgrattaga sõites viitki kilomeetrit edasi, kui mõnele mälestustahvile ei pörku.

Kuuldavasti on nüüd löögi alla sattunud Ristikivi muuseum ja teadmata on ka Vilde-Tammsaare muuseumi pikem tulevik. Kõige lollim on minu meelest see, et muuseumide tõhusust ei mõõdetaks mitte nende temaatilise olulisuse või kogude rikkuse järgi, vaid suisa nõukogudeaegse "kunst kuulub rahvale" mõõdupuu ehk külastatavuse järgi. Kuigi on teada, et muuseumide piletitulu ei ole mingi tulu ja üldse on see naeruväärne raha.

Kas Teil on oma lemmikmuuseum? Missuguseid muuseume meeldib Teile enam külastada?

Lemmikmuuseumide hulka kuuluvad kunsti- ja arheoloogiamuuseumid. Võib-olla on kõige erilisema mulje jätanud aga Müncheni kuue- või seitsmekorruselise *Deutsches Museum*. See oli ehtsaksalikult tõsine tehnika- ja tehnoloogiamuuseum.

Ta oli kadedakstegevalt meeste muuseum oma tehnikakesksuses. Üks väike detail – eksponeeritud olid tänapäeva mõistes Lego-klotsid marmorist ja puidust, pärit 16. sajandist. Sai ehitada lossi, kusjuures klotside haakumise viis oli täpselt seesama mis Legol. Olen üldse seda usku, et tehnoloogia- ja konstruktoritöö disainiväärtused ületavad mõnigi kord nn kauniste kunstide saavutusi. Need viimased on kohutavalt egoistlikud ja mitte alati veenvad.

Teile kui kirjanikule küsimus hoopis laiemas plaanis – mis asutus on Teie jaoks muuseum?

Muuseum on kohutav koht. Seal näidatakse meile puust ja punasest ette, kui vähe me oleme arenenud ja kui masendav see on. Olen kirjutanud sellest, et ajataju on inimesele väga hiline ja arusaamatu värk erinevalt kohatajust. Ajalugu on koolilapsele väga raske õppeaine.

Kas muuseumidel on konkreetne roll meie rahva ajaloo arengus? Kui on, kuidas ta on seda täitnud?

Ei oska vastata.

Eestis on kaugelt üle 200 muuseumi. Tegelikult me ei teagi, kui palju, sest neid tekib igal aastal juurde. Milles on põhjus?

Intuiitiivses äratundmises, et möödanimiku tuleb säilitada ja hinnata. See on püsikene protest uudsuse ja uueaegsuse jõhkra kultiveerimise vastu.

Viimastel aastatel on tekkinud uusi, sealhulgas lähiminevikuga, okupatsioonijaga seotavaid muuseume. Muuseumideks on nimetatud ka endiste poliitikute tube jms. Kas olete mõne sellise sünniga kursis olnud? Ja mis määrab, et tegu on just muuseumiga?

Neid okupatsiooni meenutavad muuseume ju peaaegu ei ole. Sest okupandid elavad täna rõõmsalt meie keskel edasi. Oleks me juudid, siis ei jääks midagi tähistamata ega meenutamata.

Mis Teid muuseume külastades häirib ja vastupidi – mida jääb silma oma vaatamisväärsusega pikemaks ajaks?

Alati on häiriv tegur kujundus ja kunstniku "mõttele", mis asjadele enestele ruumi ei jäta. Rääkigu nad ise oma tarkuses mida tahes. Kunstnikud ei ole enamasti mõtlejad ega liiga targad inimesed. Ütlen seda oma elukogemusest, nagu näitlejategi kohta.

Kas muuseumid levitavad piisavalt oma väärtusi? Kuidas nad võiksid seda paremini teha ka nende seas, kes muuseumidest kaugel seisavad?

Hariduse ja raamatute kaudu.

Olen selgitanud tänini, et ERM tuleb täielikult ja tingimusteta ehitada Raadile, mitte taastada Raadi loss näiteks baltisakslaste muuseumina. Ka rahvas nõudis juba 80. aastatel, et Eesti Rahva Muuseum tuleb Raadile teha. Kuidas Te lahendaksite ERMi hoonete ehitusprogrammi?

Kui juba kakeldakse Harju tänava laiuse meetrite üle, siis loomulikult tuleks ERM taastada Raadil. Kõik muud variantid on poliitilised äraandmised ja häbematused.

Ajakirja "Muuseum" on viimastel aastatel avaldatud kaks numbrit aastas, seda sponsorite toetusel, kuid tal puudub palgaline toimetaja, ka ei saa "Muuseumi" tellida. Kuidas te hindate ajakirja vajalikkust ja sisu?

Ei ole olemas väljaannet, millel poleks sotsiaalset nõudlust ja vastavat sisu.

Raadi, Aleksei Peterson ja Eesti Rahva Muuseumi kogude kasvudünaamika

Ülo Siimets

Raadi mõis jäeti 1921. aastal Tartu Ülikooli hallata, Eesti Rahva Muuseumi käsutusse anti Raadi lossi vanem osa. 1922. aastal käis Raadi lossis remont. 13. mail 1923 avati seal Eesti Rahva Muuseumi väljapanekud. Eksponeeriti üle 7600 eseme, mis oli umbes neljandik muuseumiesemete koguarvust. Kunstiosakond sai oma väljapanekuks seitse esinduslikku saali. Etnograafiline väljapanek hõlmas nelja ruumi. Esimeses olid tarberiistad, teises naiste käsitööd, kolmandas rahvariided, neljandas tööriistad.

13. oktoobril 1925 anti Eesti Rahva

Muuseumile üle kogu Raadi mõisa peahoone. Algasid remonditööd. Muudeti ekspositsiooni. Kahes alumises ruumis olid välja pandud arheoloogilised leiud. Etnograafilise osakonna väljapanekut alustasid vaibad, edasi tulid rahvariides mannekeenid. Kaks tuba oli muusikariistadele, kaks põllutööriistadele ja üks jahindusele-kalandusele. Erilist huvi pakkus külastajatele setu suitsutare. Muuseumi kogud paigutati lossi keldrisse.

24. aprillil 1926 kinnistati Raadi mõis Eesti Vabariigi omanduseks. Samal aastal anti Eesti Rahva Muuseumile üle valitsejamaa direktori korteriks. Remonditi ka lossi juures olnud trepid ja balustraad. Ülejäänud Raadi hooned jäid ülikooli käsutusse.

Raadi park kujunes üheks tartlaste väljasõidu- ja jalutuskohaks. Siia ehitati limonaadipaviljon, tegutsesid ülikooli lubakirjadega päevapiltnikud. Lossi juures oli purskkaev. 1929. aastal otsustati paluda arhitekt Arnold Matteuselt kavandit pargi korraldamiseks.

♦ Raadi loss 1910. aastal
♦ Raadi Manor in 1910
♦ Дворец Раади в 1910 г.

1940. aasta sügisel läks Raadi mõisast üle 100 ha maad Vene lennuvälja laiendamiseks ja hiljem võeti maad veelgi juurde.

Eramuuseumide riigistamise seadusega likvideeriti 10. septembril 1940 muuseumi senine valdaja – Sihtasutus Eesti Rahva Muuseum. Muuseum jätkas oma tegevust "Riigistatud Eesti Rahva Muuseumina", mis 1. novembril 1940 jagati kaheks iseseisvaks muuseumiks: Riiklikuks Etnograafia Muuseumiks asukohaga Raadil ja Riiklikuks Kirjandusmuuseumiks asukohaga Aia tänaval (praegune Vanemuise tänav).

1945. aasta 25. augustil süttis Raadi loss sakslaste pommidest. Õnneks enamik muuseumi varasid oli evakueeritud. Saalidesse olid jäänud peale vitriinide ja mööbli suured esemed, mis keldrisse ei mahtunud, näiteks vened. Need hävisid tules.

1945. aastal vaatas komisjon koosseisus Eerik Põld, Hilja Sild, Helmi Üprus, Ants Viires, K. Peda, Voldemar Vaga, A. Kirsipuu Raadi lossi üle ja koostas kahjude akti. Leiti, et lossi väline taastamine on kergesti teostatav, sest müüristik oli täiel määral säilinud. Raskusi leiti siseruumide taastamisel, sest puudus täpne kirjeldus. Taastamistööd aga ei alustatud. Raadi loss ja mõisatüda läksid Vene sõjaväelennuvälja käsutusse.

1. juulil 1958 Eesti Rahva Muuseumi direktorina tööle asunud Aleksei Petersonist sai Eesti Rahva Muuseumi Raadil taastamise eestvedaja. Esimesed taotlused, et muuseumile tagastataks Raadi mõisa keskus, kirjutas A. Peterson 1979. aastal. Ta pöördus isegi tolleaegse NSVL kaitseministri D. F. Ustinovi poole.

Head sidemed tekkisid Aleksei Petersonil Tartu linna garnisoniülema Džohhar Dudajeviga, kes toetas Eesti Rahva Muuseumi tagasipöördumist Raadile ja aitas omalt poolt kaasa, et Raadi krunt antaks üle muuseumile. A. Peterson on veendunud, et ilma Dudajevita ei oleks Eesti Rahva Muuseum Raadil tagasi saanud.

1985. aastal alustas Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimise Instituut Raadi hoonete restaureerimise projekti koostamist, 1987. aastal valmiski lossi restaureerimise ja pargi taastamise projekt (arhitekt Kullervo Kliimand). Ehitustööd olid planeeritud aastatesse 1988–1990.

16. aprillil 1988 toimus EPA aulaski miiting toetamiseks Eesti Rahva Muuseumi taastamist Raadil. Sellest ajast algaski Raadi korrastamine. Ka kindral Dudajev toetas Raadi väljaehitamise ideed. Tema korraldusel võtsid Raadi korrastamisest

Foto Arp Karm

♦ Raadile alustati hoidlate rajamist. September 2001

♦ The building of depositories for collections was started at Raadi. September 2001

♦ Начало постройки хранилища фондов в Раади. Сентябрь 2001 г.

osa ka sõdurid. Dudajev ja Peterson istutasid Raadile tamme, kuid kahjuks praeguseks seda puud enam ei ole.

22. juunil 1988 väljastati ehitusluba Raadi kompleksi taastamiseks ja 27. aprillil 1989 eraldati Eesti Rahva Muuseumile Raadil 10,45 ha maad. Alustati ehitustöödega. Kokku kulutati enne 1993. aastat Raadi taastamiseks 7,22 mln rubla, sellest projekteerimisele 1,62 mln. Ehitati 526 m piirdemüüri, väravavahimaja, kanalisatsioonitrass kuni müürini.

7. veebruaril 1992 valiti Eesti Rahva Muuseumi direktoriks Tõnis Lukas. Uuel juhtkonnal olid uued mõtted ning seoses sellega muuseumi asukoha plaanid muutusid. ERMi peahoone otsustati ehitada Veski, Liivi, Baeri ja Näituse tänava kvartalisse ja pidi valmima Eesti Rahva Muuseumi 85. aastapäevaks.

Raadi lossile otsiti uut kasutusala. Kuulutati välja mõisasüdame ideekavandite võistlus. Žüriile laekus 20 tööd. 2. juunil 1993 otsustas žürii koosseisus Tõnis Lukas (esimees), Tartu linnapea Ants Veetõusme, kultuuri- ja haridusministeeriumi kunstide ja kultuuripoliitika osakonnajuhataja Harri Taliga, TÜ Klassikalise Muinasteaduse Muuseumi direktor Jüri Linnus ja OÜ Eesti Rahva Muuseumi Maja tegevdirektori kt Matti Maasikas jätta esimese, teise ja kolmanda koha välja andmata, sest tegelikult ilusate ideede teostamiseks ei olnud üldjuhul esitatud sobivaid majanduslikke lahendusi. Vaatamata sellele leidis žürii mitmeid toredaid ja kultuurisõbralike tulevikukava-

sid Raadi jaoks ning otsustas neid esile tõsta. Eripreemiad said Uku Alakivi – Raadi harrastemaja väljaehitamine baltisaksa muuseumiks ERMi filiaalina, Liis Kolle, Kasper Kolk – polüfunktsionaalne pargi- ja mõisakultuuri keskus, Peeter Einasto – Balti kultuurikeskus. Ergutuspreemia said Teet Eomäe, Aare Majamees – Raadist residents-muuseum, Ants Noormägi – turismi- ja puhkekompleks, Vello Randoja – tootmisega tegelev mõis-muuseum, Taimi Varres-Kaerma – Eesti elulugude muuseum.

5. septembril 1995 valiti Eesti Rahva muuseumi direktoriks Jaanus Plaat. Sama aasta 11. detsembril asus majandusdirektorina tööle allakirjutanu. Muude tööde hulgas hakkasin tegelema ka unustusse jäetud Raadiga.

1996. aasta algul taotles tervet Raadi mõisat (455 ha) endale tagasi Tartu Ülikool, mõisa keskust (10,45 ha) Eesti Rahva Muuseum. Algas taotluste kirjutamine ning Eesti Rahva Muuseum oli selles osas aktiivsem. Ka oli ERM hakanud Raadi territooriumi ja järve kallast võsast puhastama ning likvideerima allesjäänud okstraataedu. Raha selleks saadi Keskonnafondist ja Tartu linnalt.

18. novembril 1997 kanti Eesti Rahva Muuseumi taotlusel Raadi krunt Tartu linna maaregistrisse. 8. detsembril 1998 tagastati Raadi mõisa keskus (10,398 ha) Eesti Rahva Muuseumile. 23. veebruaril 2000 registreeris Maa-ameti Tartu Maa-kataster Raadi katastriüksusena. Sellega

lõppes vaidlus Raadi mõisa keskuse omandiõiguse üle.

Asusime taotlema Eesti Rahva Muuseumi hoidlate ehitamist Raadile. 11. aprillil 2000 eraldati selleks eelarvevälisest omandireformi reservfondist 11,05 mln krooni, et viia välja praegu kahes õigusjärgsetele omanikele tagastatud kirikus hoitavad esemed. Vastavalt Tartumaa Muinsuskaitse Inspeksiooni nõuetele tuleb kõik Raadi mõisakompleksi hooned taastada vanal kujul. Seoses sellega olid senised projektid kasutamiskõlbmatud ning kõik hooned oli vaja uuesti projekteerida. Projekteerimiskonkursi võitnud ARC Projekt tegi Raadi mõisa majandushoonete konstruktsioonide ehitustehnilise ekspertiisi ja hindas seisukorda. Projekteerimist alustati eskiisprojektide, Raadi aia ja insenervõrkude projektide koostamisest. 2000. aasta lõpus ja 2001. aasta algul ehitati välja mõisa keskuse piirdeaed, väravad ja insenertehnilised võrgud (gaas, vesi, side, kanalisatsioon). Samal ajal projekteeriti kooskõlas muinsuskaitseõuetega fondihoidla I etapp, alustati II etapi projekteerimist. Koostati Raadi pargi renoveerimise eskiisprojekt ja I etapi tehniline projekt. Arhitektiks valiti pargiarhitekt Kersti Lootus. Nendeks töödeks kasutati ära 6,68 mln krooni.

6. veebruaril 2001 andis Tartu Linnavalitsus ehitusloa Raadi fondihoidla I etapile. Riigihankekonkursi selle ehitamiseks võitis AS Ervin, kes pakkus madalaimat hinda (8,6 mln krooni). 30. augustil 2001 andis rahandusministeerium nõusoleku kasutada omandireformi rahadest eraldatud 11,05 mln kroonist järelejäänud 4,36 mln krooni ehituse alustamiseks. 3. septembril 2001 kirjutasid Eesti Rahva Muuseum ja AS Ervin alla Raadi mõisa hoidlahoonete I etapi ehituslepingule. Tööde lõppemise tähtajaks on ette nähtud 15. detsember 2001. Praegu olemasoleva rahaga on võimalik lammutada ja uuesti üles ehitada hoidlahoone I etapis ettenähtud hooneosa seinad, teha sellele osale peale katus, panna ette aknad ja välisüksed. I etapi lõpetamiseks koos sisseade ja mööbli on juurde vaja veel 6,21 mln krooni. Töö lõpeks sel juhul 2002. aasta esimesel poolel. Pärast hoidlahoone ehituse I etapi valmimist oleks võimalik kirikutest välja viia 366 m² põrandapinnal asuvaid esemeid. Kokku on ERMil Püha Aleksandri ja Pauluse kirikutes esemeid u 10 000 m² riulipinnal.

Direktorina 33 aastat Eesti Rahva Muuseumi juhtinud Aleksei Petersoni

kindel seisukoht on, et ERMi uut peahoonet ei tohiks ehitada kesklinna, madalate puumajade vahele. Muuseumi õige koht on Raadi mõisa keskuses.

Hoidlate projekteerimis- ja ehitustööd tuleb kindlasti jätkata. Muidu pole võimalik vabastada kirikuid 2005. aasta lõpuks, kui lõpevad rendilepingud kirikute

ajutiseks kasutamiseks muuseumi hoidlatena. Miks on hoidlaid vaja, tõestab ilmekalt muuseumikogude kasv. Kui kirikute ruume ei vabastata, läheb sealne rent väga kalliks – üle miljoni krooni aastas.

Ülo Siimets on Eesti Rahva Muuseumi majandusdirektor.

Foto Aldo Luud

♦ Kogumistöö Kolga-Jaani kihelkonnas 1982. aastal

♦ Collection work in Kolga-Jaani parish in 1982

♦ Работа по сбору экспонатов в уезде Колга-Яани. 1982

Eesti Rahva Muuseumi kogude kasv

	1940	1958	1991	Kasv 1958– 1991	1995	2000
Eesti ala etnograafilised esemed	41 067	50 470	87 230	36 760	91 657	96 638
Soome-ugri rahvaste etnograafilised esemed	1283	1161	9411	8250	9474	9643
Võõrrahvaste esemed	1879	1786	2591	805	2609	2768
Kultuuriloolised esemed	7399	5561	8110	2549	7570	18 846
Kunstiesemed					1141	1217
Kokku esemed	442 29	58 978	107 342	48 217	112 451	129 112
Etnograafiline arhiiv (EA)	30 030 lk	27 572 lk	90 789 lk	63 217 lk	92 708 lk	93 759 lk
Topograafiline arhiiv (TAp)	13 413 lk	15 936 lk	45 788 lk	29 852 lk	47 252 lk	48 075 lk
Korrespondentide vastuste arhiiv (KV)		76 693 lk	343 211 lk	266 518 lk	369 212 lk	438 721 lk
Etnograafilised joonised (EJ)	7052	7052	39 996	32 944	44 702	51 214
Etnograafilised pildistused (MF)	7712	8303	9067	764	9967	9967
Muuseumiesemete joonised (MJ)	2347	2347	4886	2449	4886	4886
Raamatukogu	2975	7641	22 669	15 028	24 277	29 137
Fotokogu (Fk)						
fotod ja postkaardid	51 967	42 163	173 721	131 558	178 451	194 740
negatiivid	1687	9804	130 133	120 329	138 365	150 835
Filmikogu			21 filmi	21 filmi	50 filmi	51 filmi

The article treats of the activities of the Estonian National Museum at Raadi: its location there before World War II, the first and the second return of the Raadi Manor to the ENM, as well as the work done during this period. The author gives a short overview of how Aleksei Peterson, who was the director of the ENM for 33 years, was striving to obtain the Raadi Manor for ENM and how far he reached with the restoration of it. At the end of the article the author speaks about the recent activities of the ENM at Raadi, about the period when the supervision of the developing processes was taken over by Ülo Siimets, Managing Director of the ENM, and about the works that the ENM has been able to do there for the money obtained in the course of the ownership reform.

The article also gives information about the changes in the size of the collections at the ENM in the course of time. In connection with A. Peterson's jubilee a special indication is given of the growth of collections under his management.

В статье рассматривается деятельность Эстонского национального музея в Раади. Речь идет о размещении ЭНМ в Раади до Второй мировой войны, об истории первого и второго возвращения усадьбы Эстонскому национальному музею, о работе музея в эти периоды. Вкратце затрагивается отрезок времени в 33 года, когда Алексей Петерсон был директором ЭНМ, его деятельность по возвращению Раади ЭНМ. В заключительной части статьи дается обзор теперешней деятельности ЭНМ в Раади, начиная с периода когда развитием этой темы стал заниматься заместитель директора ЭНМ по хозяйственной части Юло Сийметс, что сделано на средства, полученные от реформы собственности. Рассматривается и увеличение роста фондов музея. В связи с юбилеем Алексея Петерсона особое внимание отводится теме роста фондов в период бытности его директором ЭНМ.

Eesti Rahva Muuseumi Udmurdi ekspeditsioonidest ja kogudest

Svetlana Karm

Eesti Rahva Muuseumi ja Udmurdi Koduloomuuseumi ühisekspeiditsioon 1987. aasta suvel, mil tehti filmi "Põhja-udmurdi 19. saj. lõpul – 20. saj. alguses", jäi meelde sooja õhkkonna ja hea töökorralduse poolest. Olin Udmurdi Riikliku Ülikooli 1. kursuse ajalootudengina etnograafiapraktikal. Kuigi me sõltusime paljusi ilmast (peaaegu iga päev sadas vihma ja Põhja-Udmurdi põlluteed olid sõidukõlbmatud), ei istunud keegi tegevuseta: ERMi kunstnik ja Eesti Kunstiakadeemia tudengid joonistasid mitmesuguseid esemeid ja ehitisi, fotograaf pildistas, koguti esemeid ja informatsiooni, ekspeditsiooni juhid tegid plaane ja leppisid külainimestega kokku edasise tegevuse osas. Mulle kui välitööde uustulnukale, algajale tundus kõik väga loomulikuna. Siis ei osanud ma mõelda veel sellele, et töökorraldus, õhkkond ja ekspeditsiooni eluolu on pikaajaliste traditsioonide ning muuseumijuhtide Aleksei Petersoni ja Serafima Lebedeva töö tulemus.

Esimesed udmurdi esemed, mis olid kogutud 19. sajandi lõpus, laekusid ERMi 1920. aastatel Õpetatud Eesti Seltsi kaudu ning 1. oktoobri 1969 seisuga oli hoiul 21 udmurdi eset.¹ Süstemaatili-

selt hakati udmurdi materjali koguma 1970. aastatel. Prooviretki Udmurdimaa- le võttis ette tolleaegne teadussekretär Kalju Konsin, kes käis seal 1971. ja 1973. aastal. Kuni 1993. aastani korraldas Eesti Rahva Muuseum koos Udmurdi Rahvusmuuseumiga (toonase nimega Udmurdi ANSV Koduloomuuseum) üle 20 ekspeditsiooni erinevates paikkondades elavate udmurtide juurde. Ekspeditsioonide eesmärk oli koguda esemeid ning teha fotosid ja jooniseid udmurdi rahvakultuurist, filmivõtteid 35-mm filmilindile ja hiljem ka videolindile. Neid välitöid juhtis aastail 1977–1989 ERMi direktor Aleksei Peterson.

ERMi soome-ugri ekspeditsioonid toimusid koostöös kohalike muuseumide ja teaduskeskustega, sest välitöid teiste rahvaste juurde oleks ilma kohalike elanike toetuseta väga keeruline korraldada. Omal käel on võõrastel raske leida vajalikku infot ja huvitavaid uurimisobjekte, lahendada transpordi-, toitlustamis- ja ööbimisprobleeme, lisaks võivad tekkida ka keelelised arusaamatused. Välitööde Udmurdi-poolseks juhiks oli Serafima Lebedeva, Udmurdi Koduloomuuseumi etnograafiaosakonna juhataja, väga hea oma rahva kultuuri tundja. "Tänu sellele saime ka ERMi jaoks koguda vajalikke ja väärtuslikke eksponaate ning neid võimalikult täpselt legendeerida," iseloomustab Aleksei Peterson udmurdi kolleegi.² Kahe muuseumi pikaajaline koostöö oli väga kasulik mõlemale poolele. Kuna ERMist osalesid ekspeditsioonidel kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistid (fotograafid, kunstnikud, filmioperaatorid) ning nende varustus oli parem, kopeeriti saadud materjal ka Udmurdi muuseumi kogudesse.

Tänu ühisekspeiditsioonidele on Eesti Rahva Muuseumi udmurdi kogud (ese-

² Aleksei Peterson. Eesti Rahva Muuseum 1980. aastatel. Mõtted, mälestused. – *Muuseum*. 2001, nr 1 (10), lk 41.

¹ Soome-ugri rahvaste kogud. Kataloog. (Koostanud I. Jaagosild). Tallinn, 1971.

♦ Lõnga ketramine. Põhja-Udmurdimaa. 1986

♦ Spinning yarn. North-Udmurtia. 1986

♦ Женщина за прялкой. Северная Удмуртия. 1986

med, etnograafilised joonised, fotod, videokogu, käsikirjaline etnograafiline arhiiv, välitööde päevikud) üks suurimaid udmurdi kollektsioone maailmas³. Udmurdi asustatud punktide hõlmamiselt (u 150 kohanimetust) jäävad nad alla vaid Udmurdi Rahvusmuuseumi kogudele.

Muuseumi esemekogud (B-kogu on soome-ugri esemete kogu) esitlevad rahva traditsioonilist esemelist maailma. Samal ajal on kollektsioonid tihedalt seotud koguja isikuga, kes lähtub oma teadustegevusest ja etnilise kultuuri tajumisest. "Kogumistöös pöörati suurt tähelepanu eseme esinduslikkusele, nii tekstiil- kui puuesemete kaunistustele. Seetõttu annavad ERMis säilitatavad udmurdi esemed peale muu ka olulist informatsiooni rahvakunsti uurimiseks."⁴ ERMi algaastatel koguti tööriistu ja tarbevara eelkõige rahvakunsti seisukohast lähtudes. Alles hiljem on hakatud enam rõhku panema iga-päevase olustikuga seotud esemete talletamisele.⁵

³ Andmeid teiste muuseumide udmurdi kogude kohta vt: *Удмуртский республиканский краеведческий музей*. Таллинн, 1992; Jevgenia Kotova. Volga-Kaama regiooni soome-ugri rahvaste etnograafilised kogud Venemaa Etnograafiamuuseumis. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat XLII*. Tartu, 1998, lk 79–86; Iso Karhu. *The Great Bear: Old Photographs of the Volga-Finnic, Permian Finnic and Ob-Ugrian Peoples*. Lahti, 1980; István Rácz. *Finn-Ugrian Folk Art*. Helsinki: Otava, 1979; И. Лехтинен. Встреча с этнографической действительностью. – *Вестник Удмуртского универси-*

Fotod Priit Härmas

lised kangad. Põhjaudmurtide käisetikandi näidiste põhjal saab jälgida mustri moodustumist alates valgest riidelapist kuni valmis kaunistuseni (B 106: 121–128ab, B 106: 131ab).

Mustrilisi kudumeid kasutasid udmurdi laialdaselt mitte ainult rahvariite valmistamisel, vaid ka interjööri kujundamisel: lõunaudmurtidel olid väga levinud erinevates tehnikates kootud vaibad; tubasid lahutavad eesriided *katantši* ja voodieesriided *õn* olid magamisaida tähtsad kujunduselemendid. Mustrite ja funktsionaalse mitmekesisuse poolest paistsid silma rätikud, mida kasutati tare kaunistamiseks: neid riputati seintele ja laetalade külge ning akende ette, nendega kaunistati pühasenurki. Religioossetel ohvritalitustel pühas hiies *lud* ja matuseremoonial oli tähtis roll rituaalsetel käterättidel, mis rippusid aukohal ka palve-

Muuseumis on praegu talle 1626 udmurdi eset. Kõige põhjalikumalt on esindatud rahvariided. Täielikult või osaliselt on esindatud meeste ja naiste rõivaesemed, hõberahadest rinnakau-nistused, käevõrud, kõrvarõngad, kaelakeed. ERMi udmurdi kollektsiooni põhjal võib jälgida rahvarõivaste arengut 19. sajandi lõpust kuni 1980. aastateni, lokaalseid eripärasid ning samuti naaberkultuuride mõju rahvariite kujunemisele. Silma rõõmustavad vanade tikandite näidised ja traditsioonilised mustri-

♦ Bessermjani naine rahvarõivastes. 1986

♦ Bessermjan woman in a folk costume. 1986

♦ Женщина-бесермянка в народной одежде. 1986

тета. Диалог культур. 1999, № 7, с. 81–87; Татьяна Миннихметова. Финно-угорские коллекции Музея археологии и этнографии Уфимского научного центра. – *Музей*. 1998, nr 4, lk 49–50; А. Е. Загребин. Финны об удмуртах. Финские исследователи этнографии удмуртов XIX – первой половины XX в. Ижевск, 1999; Г. Р. Назипова. Формирование этнографического собрания Государственного Объединенного Музея Республики Татарстан. – *Проблемы культурогенеза народов Волго-Уральского региона. Материалы межрегиональной научной конференции*. К 25-

летию Музея археологии и этнографии ЦЭИ УНЦ РАН. Уфа, 2001, с. 348–354; И. А. Косарева. Традиционная женская одежда периферийных групп удмуртов (костинской, слободской, кукморской, шошминской, закамской) в конце XIX – начале XX в. Монография. Ижевск: УИИЯЛ УрО РАН, 2000, с. 16–18.

⁴ Aleksei Peterson. *Udmurdi vana rahvakunst*. Tartu, 1997, lk 11.

⁵ Soome-ugri rahvaste kogud. Kataloog. (Koostanud I. Jaagosild). Tallinn, 1971, lk 3.

Foto Aldo Luud

- ♦ Aleksei Peterson legendeerib kogutud esemeid. 1982
- ♦ Aleksei Peterson is writing legends for the collected objects. 1982
- ♦ Алексей Петерсон описывает собранные предметы. 1982

kojas *kuala*. ERMi kogudes on hoiul nii traditsioonilisi kootud vaipu kui ka uue- male ajale (1960–1980) iseloomulikke tikitud ja aplikatsioonitehnikas vaipu, samuti suur hulk käterätide ja laudlinade näidiseid.

Udmurdi esemete kogujate suureks teeneks, eriti arvestades Eesti ja Udmurtia vahemaad, võib pidada seda, et ERMis on esindatud peaaegu kogu 19. ja 20. sajandi vahetuse udmurdi tare mööbel, hoiul on punutud esemed, puu- ja savinõud.

Edukaiks leidudeks võib nimetada ka pajakonksu ja rituaalseid puunõusid *kuala*'st. *Kuala* oli "udmurtide pühakoda", sest just siin viibis *voršud* – pere ja sugukonna jumalus, inimest ja tema koda kaitsev vaim. Perekonna pühapaigast pärinevad rituaalsed puunõud (voolitud kausid *šjumök*, lusikad ja kulp rituaalse pudru segamiseks – B 123: 92, B 123: 93, B 123: 95, B 176: 93, B 176: 138, B 176: 151) ning konksu paja riputamiseks (B 176: 120) on toodud Tatarstanist Agrõzi rajooni Varklet-Bodja külast, kus praegu-seni järgitakse vanu traditsioone.

Varasematel aegadel peeti kõiki udmurtide suuremaid palvusi kandlemuusika saatel (*bõdzõm krez* "suur kannel"). Arvati, et puu, millest tehakse suur kannel, peab olema välgust märgitud. Muuseumi esemekogus on olemas nii suur kannel (B 102: 91) kui väike kannel *poktši krez* (B 7: 2), mis oli pidustuste lahuta-

matu osa. Hoiul on ka 19. ja 20. sajandi vahetuse valmistanud viiul *kubõz* (B 191: 20).

Tööriistad (valmistatud 19. sajandi lõpust kuni 20. sajandi keskpaigani) peegeldavad udmurtide tegevusalasid: kalapüük, mesindus, põllundus, karjakasvatuse, jaht, kangaste, rõivaste ja koduste tarbeesemete valmistamine, õllepruulimine jm.

ERMi udmurdiemalane fotokogu (Fk) sisaldab üle 4000 ühiku ja hõlmab enamikku Udmurtia, Baškortostani, Tatarstani, Mari El Vabariigi, Kirovi ja Permi oblasti ning Krasnojarski kraia rajooni. Fotode tähtsus seisneb selles, et nad fikseerivad kultuuri elemente sellisel kujul, nagu need olid kindlal ajahetkel. Nii on võimalik rekonstrueerida mõningaid juba kadunud rahvakultuuri elemente. Udmurdi fotodokumendid on ehe allikas 20. sajandi alguse ja eriti 70.–

90. aastate kohta.

Unikaalne on etnograafiliste jooniste kollektsioon (EJ). Udmurdi teemadel on 579 lehte 886 joonisega. Muuseumi kunstnike ja Eesti Kunstiakadeemia tudengite tööd on talletatud majapidamishoonete ning õuede plaanid ja vaated, tööriistad, olmeesemed, nõud ja mööbel, rahvarõivad, tikandimustrid, kudumid, puulõiked, udmurtide rituaalsed palvekohad – jooniste temaatika on üsna lai.

Rikkalikku materjali udmurdi etnoloogia kohta leidub teadurite ekspeditsiooniaruannetes – käsikirjalises etnograafilises arhiivis (EA). Peale tekstide on neis joonistusi, ehitiste, õuede ja ohvripaikade plaane, mõningate terminite tõlkeid eesti ja udmurdi keeles. Kalju Konsini ja Kaido Kama märkmetes (EA 130, 1971; EA 133, 1973; EA 224, 1981) on esitatud udmurtide elu majapidamise poolelt – põllundus, villa- ja linatöötlemine, kalandus, mesindus, naiste tööd (ketramine, kangakudumine), rahvarõivad, toidud, ehitised. On andmeid rahvakalendrist, pulmadest, peietest. Kalju

Foto Priit Härmäs

- ♦ Esemete kogumine Põhja-Udmurdimaal. 1982
- ♦ Collection work in North-Udmurtia. 1982
- ♦ Сбор предметов в Северной Удмуртии. 1982

Konsin toob ära bessermjani rõivaesemete nimetuste tõlkeid ja kirjeldab üksikasjalikult kangastelgi ning selle osi. Udmurdi vaimne kultuur, täpsemalt traditsioonilised ohvritoomised sugukondlikes pühapaikades *kuala* ja *lud* on leidnud käsitlust Heno Sarve ja Tiina Taela kirjeldustes (EA 224, 1983; EA 227, 1991).

Huvitavaid andmeid sisaldavad välitööde päevikud (TAP) – neis iseloomustatakse välitööde eesmärke, tingimusi, olusid ja ekspeditsioonide marsruute. Päevikute autorid jagavad oma muljeid võõrsil, kirjeldavad mitmesuguseid sündmusi, mille tunnistajad ja osalised nad olid.

Kõigi ERMis leiduvate udmurdi materjalide kompleksne analüüs annab võimaluse jälgida udmurdi rahvakultuuri arengut 19. sajandi lõpust kuni 20. sajandi 90. aastateni. Nende põhjal võib uurida rahvariie arengut ja eripärasid, rahvakunsti, mustrite sümbolset ikonograafiat, religioosset kultuuri, majapidamistööd ja traditsioonilist olustikku. Kogudes on esindatud peaaegu kõik udmurtide rahvusrühmad, see aitab märgata ka etniliste gruppide eripärasid. Kogude väärtus on selles, et üks kogu täiendab ja rikastab teist: üksikese esemekogust kerkib fotol esile ümbritsetuna teistest esemetest, videomaterjalides läheb ta staatilisest seisundist üle liikumisse. Käsikirjalised materjalid ja välitööde päevikud elavdavad üldpilti, tuues sisse selle kirjutanud inimese emotsioonid.

Arvukad Udmurdi ekspeditsioonid polnud seotud ainult esemete kogumisega. Eelpool on juba mainitud, et üks eesmärk oli teha etnograafilisi filme. Aleksei Petersoni suureks teeneks on, et tema algatusel hakati muuseumitöös kasutama kino- ja videotehnikat. Seda võis tolleaegses nõukogude museoloogias nimetada uueks nähtuseks (nüüdseks on videosalvestus saanud üheks populaarseimaks traditsioonilise kultuuri fikseerimise vormiks). Oluline oli see ka Udmurdi Rahvusmuuseumi jaoks, kus puudusid võimalused soetada videotehnikat ega olnud ka vajalikke spetsialiste. Udmurdi muuseum oli koduloomuuseum, udmurtidega tegeles seal ainult üks osakond, peaaegu kõik muuseumi töötajad olid venekeelsed. Rahvuslik liikumine Udmurdimaal oli alles ärkamas, udmurdi intelligentsi vaikus maha oma rahvusliku kuuluvuse (Udmurdi Riiklikus Ülikoolis õpetati udmurdi keelt ja kirjandust ainult filoloogiateaduskonna udmurdi osakonnas).

Võtted 35-mm filmile said Udmurdimaal alguse 1980. aastal. 1988. aastast

Foto Aldo Luud

- ♦ Eesti Rahva Muuseumi ja Udmurdi Rahvusmuuseumi ühisekspeiditsioon Kirovi oblastis. 1983
- ♦ Joint expedition of the Estonian National Museum and the Udmurt National Museum in Kirov oblast in 1983
- ♦ Совместная экспедиция Эстонского национального музея и Удмуртского национального музея в Кировскую область. 1983

omandas kindla koha Eesti-Udmurdi ekspeditsioonidel videokaamera.

Muuseumi videokogus on udmurtide 12 filmi, loodud koostöös Udmurdi Vabariigi Rahvusmuuseumiga (autorid A. Peterson ja S. Lebedeva, operaatorid Aado Lintrop, Aldo Luud, Jaan Treial). Lavastatud filmid "Lõunaudmurdid 19. saj. lõpul – 20. saj. alguses" ja "Põhjaudmurdid 19. saj. lõpul – 20. saj. alguses" peegeldavad udmurtide tegevusalasid, olustikku ja majapidamist; filmis lõunaudmurdistest pööratakse erilist tähelepanu pulmadele. Teised filmid on loodud videovõtete põhjal: neis on talletatud rahvuslikud usutavad erinevatele jumalatele ohverdamisel, heinatöö põhjaudmurtide juures, rahvarõivastes riie tumine Šošma (karlõgani) ja Kosa jõe udmurtide juures. Filmitud on külavaateid, taluõuesid ja majapidamishooneid, majade interjööre, on jäädvustatud igapäevaelu ja toimetusi.

Väga sügava mulje jättis filmi "Lõunaudmurdid" linastus 1987. aasta suvel Alnaši rajooni Kuzebajevo külas. Paljud filmivõtted olid tehtud selles külas, ka filmitelgased elasid siin. Kultuurimaja oli rahvast täis, kohale tuldi ka naaberküladest. See ei olnud üksnes filmivaatamine, pealtvaatajad elasid kaasa kõigele, mis toimus ekraanil: kommenteerisid toimumut, avastasid rõõmsalt tuttavaid ja näita-

sid neid lastele, kurvastasid südamest, kui keegi filmitelgastest oli lahkunud elust... Film andis udmurdi maainimestele palju elamusi, tõstis enesest lugupidamist rohkem, kui suudaks mingi rahvakultuuriloeng või üleskutse säilitada rahvuslikkust.

Film "Lõunaudmurdid" ("Põhjaudmurdid" valmis hiljem) kujunes kõikide Udmurdi muuseumi edasiste ekspeditsioonide lahutamatuks osaks. Etnograafiaõhtud kultuurimajades koos muuseumi väikese rändnäituse ja rahvarõivateatri esinemise ning loenguga said ekspeditsioonidel traditsiooniks, õhtu naelaks oli aga film.

ERMi ja Udmurdi Rahvusmuuseumi koostöö Aleksei Petersoni ja Serafima Lebedevaga eesotsas oli toeks udmurtide rahvusliikumise taassünnile ja rahva eneseteadvuse kasvule. See, et inimesed kaugelt maalt on huvitatud nende kultuurist, koguvad udmurdi esemeid ja teevad filme, tekitas paljudes udmurtides tunde, et nende rahvus on tähtis. Seda oli eriti vaja külainimestele, kes küll säilitasid rahvakombeid, traditsioone ja keelt oma kitsas küla ja sugukonna ringis, kuid linnas või suures asulas pidid venestuma.

Aleksei Peterson on olnud väga järjekindel udmurdi kultuuri tutvustamisel ja populariseerimisel. Ta on kirjutanud palju artikleid ning teinud ettekandeid, mis käsitlevad udmurdi etnoloogia erinevad

probleeme,⁶ ilmunud on tema raamat "Udmurdi vana rahvakunst" (Tartu, 1997). Udmurdi valitsus andis 1996. aastal Aleksei Petersonile Udmurdi Vabariigi teenelise kultuuritegelase aunimetuse, hinnates kõrgelt tema teeneid traditsioonilise udmurdi kultuuri uurimisel ja säilitamisel.

Kui pühendada end millelegi täielikult, jääb see alati hingelähedaseks. Udmurdid saidki Aleksei Petersonile hingsugulasteks. Ka udmurdid võtsid Aleksei Jurjevitši omaks, lootes temale ja usaldades teda.

Svetlana Karm on Eesti Rahva Muuseumi teadur.

The article gives a short survey of compiling collections of Udmurt folk culture at the Estonian National Museum (ENM). The expeditions have yielded more than 1600 ethnographical items (B collection), over 4000 photos (Fk), 886 ethnographical drawings (EJ), 257 pages of descriptions, 14 field work diaries and numerous video and film materials. So we can say that the ethnographical material preserved in the collections of the ENM is exceptionally concise, historically-topographically integral and thorough as well as numerous.

The compilation of the Udmurt ethnological collection is directly related to the activities of Aleksei Peterson, Doctor of History, the former director of the ENM. Contacts between the ENM and the

Udmurt National Museum (UNM) started already at the beginning of the 1960s, but expeditions became more frequent especially towards the end of the 1970s. On the initiative and under the general supervision of Aleksei Peterson, extensive complex expeditions between the ENM and the UNM were organized in the period of 1978–1990. Serafima Lebedeva, Head of Department, organized work from the Udmurt side. Besides everything else, A. Peterson personally supervised the photographing and drawing of ethnographical objects, especially old buildings and furnishings, and also organized the work of photographers, draughtsmen and cameramen. The expeditions were participated by highly qualified photographers and artists. Especially good work was done by P. Härmas, the photographer, and L. Lepp, the artist. There was also close co-operation in making films. A. Peterson recommended the objects and S. Lebedeva prepared them for filming. Hundreds of shots were recorded in Udmurtia, and two ethnographical documentaries were montaged: "Southern Udmurts at the Beginning of the 20th Century" and "Northern Udmurts at the Beginning of the 20th Century". Work methods were also recorded on a video tape. S. Lebedeva's task was to find and select objects, whereas objects of the same kind were distributed between the collections of both the ENM and the UNM. The laboratories at the ENM made copies of photos and drawings for the collections of the UNM.

In 1996 A. Peterson was nominated for the position of a Merited Cultural Worker of the Udmurt Republic.

В статье делается краткий экскурс в историю сбора и обзор удмуртских коллекций, хранящихся в Эстонском национальном музее — это более 1600 предметов (фонд В — финно-угорский), свыше 4000 фотоснимков (Fk), 886 этнографических зарисовок на 579 листах (FJ), материалы рукописного этнографического архива — 257 листов записей (EA), 14 дневников полевых работ (TAP) и много кино-видео-документов. Удмуртские коллекции Эстонского национального музея представляют из себя одну из крупнейших удмуртских музейных коллекций в мире. Широтой охвата удмуртских населенных пунктов (встречается более 150 названий) они уступают место разве что Национальному музею Удмуртской Рес-

публики. Собрания ЭНМ являются репрезентативным и теоретическим источником для реконструкции материальной и духовной культуры удмуртского народа конца 19–20 вв. На их основе можно исследовать развитие национального костюма и его особенности, народное искусство и символическую иконографию узоров, религиозную культуру, хозяйственные занятия и традиционный быт удмуртов. Уникальность их в том, что представлены почти все локальные группы удмуртов, что дает возможность не только рассматривать народ в целом, но и проследить особенности разных этнических подразделений удмуртов. Достоинство и ценность имеющихся материалов в том, что один фонд дополняет, обогащает другой.

В организации полевых исследований у финно-угорских народов и формировании самоименных коллекций ЭНМ большая заслуга доктора исторических наук Алексея Петерсона. Только к удмуртам в 1971–1993 г.г. было организовано более 20 комплексных экспедиций, в большинстве из них участвовал и непосредственно руководил их работой сам Алексей Петерсон. Удмуртское правительство высоко оценило его заслуги в исследовании и сохранении народных традиций, удостоив в 1996 году звания Заслуженного деятеля культуры Удмуртской Республики. С удмуртской стороны организатором экспедиций была Серафима Лебедева, заведующая отделом этнографии Удмуртского республиканского краеведческого музея (в наст. время Национальный музей Удмуртской Республики), Заслуженный деятель культуры Удмуртской Республики, лауреат национальной премии Кузубая Герда 2000 г.

Особого признания заслуживает и использование Эстонским национальным музеем кино- и видеокамеры в работе экспедиций. Ставшая на сегодняшний день одной из популярнейших форм визуализации традиционной культуры и приемов ее исследования, в 70–80 г.г. 20 в. кино-, видеофиксация была новым явлением в советской музеелогии.

В результате сотрудничества обогатились коллекции обоих музеев. Копии фотографий, рисунков и видеоматериалов, сделанных эстонскими коллегами, были переданы и Национальному музею Удмуртской Республики.

Тридцать лет сотрудничества

Серафима Лебедева

Foto Jüri Karm

За тридцать лет работы в музее было много интересных встреч, находок и даже открытий.

Оглядываясь в прошлое и подводя итоги работы в музее, я смело могу утверждать: наиболее яркими, полновесными были годы сотрудничества с Эстонским национальным музеем г. Тарту.

Впервые я оказалась в музее в Тарту на научной конференции в 1972 г.,

♦ Eesti Rahva Muuseumi ja Udmurdi Rahvusmuuseumi esimene ühisekspeitsioon 1977. aastal

♦ The first joint expedition of the Estonian National Museum and the Udmurt National Museum in 1977

♦ Первая совместная экспедиция Эстонского национального музея и Удмуртского национального музея в 1977 году

где и познакомилась с его директором А. Ю. Петерсоном. По нашим общим планам принимали выставку в Ижевске из Тарту в 1974, в 1974 г. же состоялась 1-я совместная с Эстонским национальным музеем командировка к бессермянам, в которой принимал участие ученый секретарь Калью Консин.

С 1977 года совместная деятельность с Эстонским национальным музеем была поднята на совершенно новый уровень. Это совместные этнографические выставки (Балтика-89), участие в научных конференциях, совместные публикации, экспедиции, стажировка научных сотрудников Удмуртского республиканского краеведческого музея в Эстонском национальном музее. И все это благодаря А. Ю. Петерсону. Совместные этнографические

экспедиции начались в 1977 году и завершились в 1991 году. Мы побывали за 14 лет экспедицией во всех районах Удмуртии и у удмуртов, проживающих в республиках Башкортостан и Татарстан, Марий Эл, в Кировской и Пермской областях, в Красноярском крае (Сибири). Экспедиции наши были многоплановыми. Опытный полевик А. Петерсон передавал свой богатый опыт экспедиционной работы непосредственно на практике научным сотрудникам нашего музея, студентам исторического факультета Удмуртского Государственного Университета, которые активно принимали участие в наших экспедициях.

Экспедиции наши — это не только сбор предметов музейного значения и информации, это и интересные встречи с населением. По предложению А. Петерсона стали проводить очень интересные вечера (вечер встречи с этнографами). Первый из них состоялся в 1980 г. в д. Кузубаево Алнашского района Удмуртской республики.

Живо и ярко рассказывали А. Петерсон и другие сотрудники о необходимости экспедиций, демонстрировали собранные экспонаты, на вечере звучали эстонские и удмуртские песни.

С 1985 года на таких вечерах почти в каждом населенном пункте демонстрировался научно-популярный этнографический фильм «Южные удмурты в конце XIX — начале XX вв.». Фильм был снят экспедицией в 1980–1981 гг.

Благодаря А. Петерсону снят и

Foto Priit Härmas

⁶ Aleksei Peterson. Udmurdimaa ja mujaltki. — Edasi. 1977. 30. nov., 1., 2., 3., 6. det; C. X. Lebedeva, A. Ю. Петерсон. Коротко об экспедициях. — Советская этнография. 1978, № 4, с. 162–163; А. Ю. Петерсон. К истории развития крестьянского жилища финнов и удмуртов. — Всесоюзная конференция по изучению истории, экономики, языка и литературы скандинавских стран и Финляндии. Тезисы докладов. Часть I. Петро-заводск, 1979, с. 202–204; А. Ю. Петерсон. Общие черты жилищ коми и удмуртов. — Вопросы финно-угроведения II. Тезисы докладов на XVI Всесоюзной конференции финно-угров. Сыктывкар, 1979, с. 35–36; А. Ю. Петерсон. О некоторых общих чертах развития крестьянского жилища коми и удмуртов. — Сельские поселения Удмуртии. Ижевск, 1981, с. 44–56; Aleksei Peterson. Soomeugri-lased. — ENEKE. 3. kd. Tallinn, 1984; А. Ю. Петерсон. О некоторых путях развития сельского жилища в Удмуртской, Коми и Марийской АССР. — Современные этнические и культурно-бытовые процессы у народов Урало-Поволжья и Европейского севера СССР. Тезисы докладов и сообщений. Устинов, 1985, с. 91–93.

создан фильм о северных удмуртах, о религиозных верованиях удмуртов, создана хорошая фототека, сняты видеофильмы.

И это все отложилось в фондах Национального музея Удмуртии и Эстонского национального музея.

А. Ю. Петерсон щедро делился с нами богатым опытом не только экспедиционной работы, но и во всех сферах музейной деятельности: экспедиционно-выставочной, фондовой, работе с корреспондентами и посетителями и т.д.

И за это мы ему очень благодарны.

Serafima Lebedeva on Udmurdi Rahvusmuuseumi etnograafia osakonna juhataja.

Aleksei Peterson ja taluarhitektuur

Piret Õunapuu

Aleksei Petersonist räägitakse ikka seoses Eesti Rahva Muuseumiga ja sealt lähtunud probleemidega. Direktoritöö varju on aga jäänud Aleksei Petersoni osa uurijana ja tema tegevus kitsamal teaduslikul alal.

Nii Eesti arhitektuuriajalukku kui ka etnoloogiateadusse on aga Aleksei Peterson jäädvustanud oma nime seoses taluarhitektuuriga. Esmatähtis on olnud praktilist laadi töö meie taluehitiste jäädvustamisel, aga samuti on olulised selle põhjal valminud teaduslikud artiklid, mis tegid töö tulemused kättesaadavaks laiemale huviliste ringile.

Huvi taluarhitektuuri vastu pärines Aleksei Petersonil ülikoolist. Üheks põhjuseks olid kindlasti väga põhjalikud ja huvitavad välitööd Gea Troska juhendamisel. Üliõpilased said seal hea praktilise koolituse nii taluelamute kui õuede mõõdistamisel. Taluarhitektuuri ajalugu kä-

Meenutades möödunud, kinnitan, et eredamad ja täisväärtuslikumad aastad olid koostöös Eesti Rahva Muuseumiga. 1974. aastal toimus esimene ERMi ja Udmurdi Rahvusmuuseumi ühisekspeitsioon bessermjanide juurde. ERMist võttis sellest osa teadussekretär Kalju Konsin. 1977. aastal alustati iga-aastasi ühisekspeitsioone, mis kestsid 1991. aastani. Ekspeitsioonid olid mitmepalgelised. A. Peterson andis edasi oma rikkalikke kogemusi välitöödelt. Ekspeitsioonid ei olnud mitte ainult kultuuriväärtuste ja informatsiooni kogumine, vaid toimusid ka väga huvitavad kohtumised kohalike elanikega. Nendel kohtumistel kõnelesid Aleksei Peterson ja teised välitööde eesmärkidest, demonstreeriti esemeid ja lauldi laule. Alates 1985. aastast näidati kohtumistel etnograafilisi filme, mis olid monteeritud tänu A. Petersonile. Välitööde tulemusena komplekteeriti Udmurdi Rahvusmuuseumis väga hea fotokogu.

When recalling the past, I can say that the brightest and most valuable years were those in co-operation with the Estonian National Museum. In 1974 the first joint expedition of the ENM and the Udmurt National Museum to the Bessermians took place. From the ENM it was participated by Kalju Konsin, the Scientific Secretary. In 1977 annual joint expeditions were started, which lasted until 1991. The expeditions were varied. A. Peterson passed on his rich field work experience. The expeditions did not consist only in collecting cultural heritage and information but also included interesting meetings with local inhabitants. At these meetings A. Peterson and his colleagues talked about the aims of field work, demonstrated the collected objects and sang songs. Beginning from 1985 also ethnographical films montaged thanks to A. Peterson were shown at these meetings. As a result of field work an excellent photographic collection was completed at the museum.

joonestus- ja mõõtmistööd. Keeruline ja vaevarikas oli hankida raha laiaulatuslikeks välitöödeks. Tänu mitmekoosseisulistele lepingutele õnnestus tööle rakendada nii Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi kui Tartu Kunstikooli üliõpilasi.

Esimene ekspeditsioon toimus 1959. aasta suvel Suure-Jaani kihelkonda, kus lisaks Petersonile olid kaasas ka üliõpilased K. Källo ja Jutta Saron. Järgmistel aastatel kasvas järjest nii läbi käidud kihelkondade kui ekspeditsioonidest osavõtjate arv. Välitööd juhtis Aleksei Peterson, kes ekspeditsiooni ettevalmistamise käigus sõitis esimestel aastatel sääreväristajaga, hiljem juba külakorviga mootorrattal läbi kogu piirkonna ja valis välja hooned, mida mõõdistada. Kõige viljakam oli 1961. aasta, kui käidi läbi Jüri, Harju-Jaani, Kose, Jõelähtme, Noarootsi, Nissi, Risti, Harju-Madise, Hageri ja Keila kihelkond ja muuseumile laekus kokku 605 üksikjoonist. 1964. aastal tehti ehitistest juba 2750 meetrit filmi. Kokku laekus nendelt välitöödelt 1394 joonist ja 1536 fotot, mis jäädvustasid kiirelt kadumas olevaid taluehitisi. Hilisemale Eesti taluarhitektuuri uurimisele on need välitööd olnud hindamatu väärtusega. Petersoni enda huvi oli eelkõige seotud taluelamu ja selle ajalooaga. Ülevaatlikud on artiklid "Taluelamu käsitlus eestikeelses perioodikas 1850–1917" (Etnograafia-

muuseumi Aastaraamat (EM Ar) XXIII, 1968), "Taluelamu projektide võistlus 1908. a." (Ehitus ja Arhitektuur. 1968, nr 4) ja "C. R. Jakobson taluehituste edendajana" (Keel ja Kirjandus. 1967, nr 12).

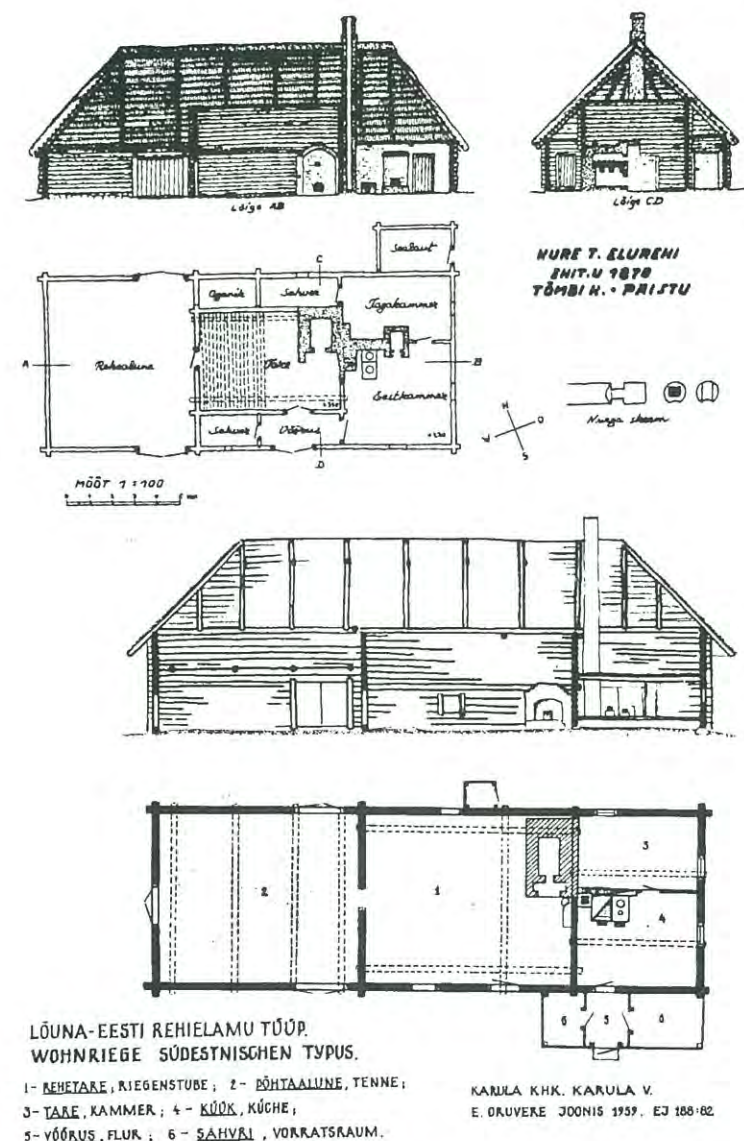
Hoonetest on kõige enam käsitlust leidnud rehielamu, mille kohta Aleksei Peterson on kirjutanud ridamisi artikleid etnograafiamuuseumi aastaraamatutele – "Rehielamu ruumijaotuse arengu põhijooni XIX ja XX sajandil" (EM Ar XXII, 1967), "Rehielamu kambrid 19. sajandil" (EM Ar XXVI, 1972), "Eesti rehetoa aknad aastail 1850–1940" ja "Rehetoa nimetusest 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul" (EM Ar XXVII, 1973), "Rehielamu rehetoa suurus" ja "Rehetoa uksead aastail 1800–1940" (EM Ar XXVIII, 1975), "Lisandeid läänemeresoome rehi nimetuse uurimisloole" (EM Ar XXX, 1977). Lisaks oma muuseumi aastaraamatutele on ilmunud artikleid mujal: "Eesti rehielamu ahju asend aastail 1850–1940" Eesti Riikliku Vabaõhumuuseumi kogumikus "Suitsutare" (1976) ja "Rehealune endises põllumajanduslikus tootmises" Eesti Põllumajanduse Muuseumi teaduslike tööde kogumikus nr 2 (1974). Tööde aluseks on olnud ka mitmed küsimuskavad, mis käsitlevad rehielamu muutumist ajas.

Lisaks vanast taluarhitektuurist pärit rehielamule on A. Peterson uurinud ka Eesti Vabariigi algusaegadest pärit elamuehitust, nn Vabadussõja talude elamuid. Töö käigus koostas ta 1965. aastal etnograafiamuuseumi küsimuslehe nr 100 – "Küsimusi kodanliku Eesti taluelamute", mille põhjal ilmus samal aastal artikkel "Asunike elamute ehitamisest kodanlikus Eestis" (EM Ar XX, 1977) ja hiljem "Eesti taluelamu suurus aastail 1920–1940".

Peale nende teadusliku suunitlusega artiklite on Aleksei Peterson avaldanud ajakirjanduses hulgaliselt taluarhitektuuri tutvustavaid ülevaateid.

Piret Õunapuu on Eesti Rahva Muuseumi teadur-kuraator.

Aleksei Peterson is more frequently talked about in connection with the Estonian National Museum and the problems of museum work proceeding from that. His activities as a director have rendered less conspicuous his role as a researcher of the Estonian farm architecture. This article is a short survey of Aleksei Peterson's activities in recording farm architecture: organizing the drawing and photographing of buildings and constructions for the drawing collection

- ♦ Ülal Põhja-Eesti ja all Lõuna-Eesti rehielamu läbilõige ja põhiplaan
- ♦ North-Estonian and South-Estonian barn dwellings
- ♦ Основные планы и разрезы жилых риг северной и южной Эстонии

В период с 1959 по 1964 годы Эстонским национальным музеем были организованы обширные экспедиции для изучения эстонской крестьянской архитектуры. В результате работ было измерено и зарисовано около 2600 крестьянских построек, в том числе 800 жилых риг. Материалы переданы в фонд рисунков ЭНМ.

of the museum. With the help of the students from the Art Institute and Tartu Art School approximately 800 barn dwellings and 2600 outbuildings were surveyed and photographed during several years and the material was handed over to the drawing collection of the museum. A more detailed description is given of the collection methodology of materials related to building and researches published by him are introduced.

Имя Алексея Петерсона связывают в первую очередь с Эстонским национальным музеем и с проблемами, связанными с музейной работой. За деятельностью директора в тени остались его научные работы по

изучению крестьянской архитектуры. В представленной статье автор хочет уделить особое внимание деятельности А. Петерсона по сохранению эстонской крестьянской архитектуры, комплектация музейных фондов чертежами и фотографиями строений. За несколько лет с помощью студентов Тартуской художественной школы и Художественной академии в фонды музея поступило измеренными, зарисованными и сфотографированными около 800 чертежей жилых риг и 2600 построек. Рассматриваются методики работ по сбору материалов о постройках и опубликованные А. Петерсоном научные работы.

Уникально-интеллектуальная борода

Владимир Владыкин

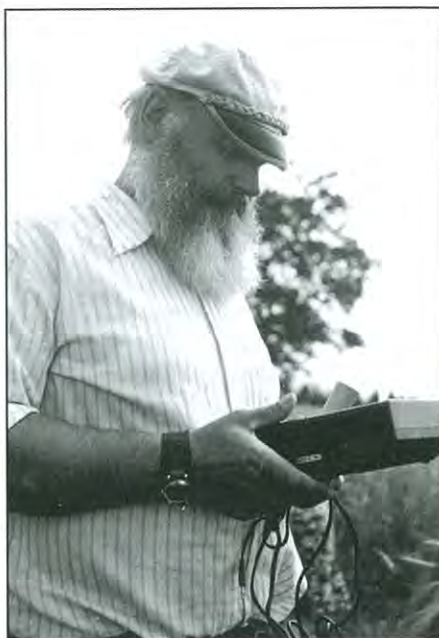

Если бы Он функционировал во времена глубокой конспирации, то наверняка бы получил партийную кличку «Борода». Действительно, борода является одной из самых ярких Его внешних характеристик, навсегда запоминающихся и неразрывно с Ним ассоциируемых. Мне иногда даже кажется, что Он уже родился со своей знаменитой бородой. Как вы, конечно же, догадались, речь идет об Алексее Петерсоне, знаменитом эстонском этнографе. Поскольку эти строки пишутся в преддверии его солидного юбилея – 70-летия, а это, согласитесь, уже слишком серьезно, и даже по канону несколько торжественно-грустновато, я и решился на этот не совсем обычный, шутиливый зачин, прежде всего рассчитывая на природный юмор юбиляра.

Честно признаюсь, я не знаю, когда, где и как познакомился с Алексеем Юрьевичем Петерсоном (в СССР и сейчас в России мы именно так его величали и величаем). Однако точно помню, что, когда я осмелился приблизиться к этнографической науке, там уже, по-моему, на генеральских должностях был Петерсон. Во всяком случае, он уже был фигурой очень заметной, колоритной, незабываемой. Причем не только по причине своей бороды. Он привлекал внимание научной общественности своими яркими выступлениями на очень своеобразном эстонско-русском койне, нестандарт-

ными мыслями, очень дельными, высоко профессиональными предложениями. И по праву признавался коллегами одним из самых крупных и авторитетных музеологов страны, тогда еще СССР. Когда же мне посчастливилось лично познакомиться с этой незаурядной личностью, я еще более мог удостовериться и восхищаться многогранностью и масштабностью его дарований. А. Петерсон сочетает в себе редкий талант теоретика, практика, организатора этнографических исследований. Его отличают широкая этнографическая эрудиция, глубина проникновения в материал, целенаправленность и системность научного поиска, умение организовать вокруг себя подлинно исследовательское поле, творческую атмосферу. Хотя непосредственные его научные интересы лежат в сфере хозяйства и материальной культуры (народное зодчество в широком спектре, поселенческие культуры и т.д.), он много и плодотворно занимается сложными проблемами духовности (религия, обряды и обычаи). Его заслуги перед этнографией и музееведением Эстонии общеизвестны (и будут все более осознаваться в будущем). Здесь же мне бы хотелось хотя бы кратко сказать о том неоченимом вкладе А. Петерсона в исследование культуры финно-угорских этносов и, в частности, удмуртов.

Удмуртами А. Петерсон «заболел» в 1977 г. И с этого года практически ежегодно на протяжении 14 (четырнадцати!) лет он организовывал удмуртские экспедиции, которые осуществлял в творческом содружестве с Национальным музеем Удмуртской республики (здесь трудно переоценить роль заведующей сектором этнографии С. Х. Лебедевой) и исследователями других научных центров – Удмуртским госуниверситетом, УдНИИ при СМ УАССР (ныне Удмуртским ИИЯЛ УрО РАН). За это время прой-

Fotod Priit Härmäs

♦ Aleksei Peterson lindistab etnoloogilist ainet Udmurdimaal Alnaši rajoonis 1980. aastal

♦ Aleksei Peterson is recording ethnological data. Alnash district, Udmurtia, 1980

♦ Алексей Петерсон проводит магнитофонные записи. Удмуртия, район Алнаш. 1980

дены тысячи километров дорог, опрошены сотни информаторов, собраны десятки ценнейших, поистине уникальных этнографических коллекций. Создан богатейший банк данных. Причем хотелось подчеркнуть, что А. Петерсону как подлинно творческой личности тесно в рамках каких-то предписаний, инструкций и даже границ. Поэтому со своими эстонскими коллегами он приезжал не столько в Удмуртию, сколько к удмуртскому этносу, где бы ни жили его представители. Так, Петерсон побывал у кировских, башкирских, татарских удмуртов. Только представьте себе: организовать больше десятка крупномасштабных экспедиционных проектов (со всеми сложностями пробивания, финансирования, кадрового комплектования, экипировки, технического обеспечения, выезда за тысячи километров от родного научного гнезда – музея). Удмуртскую эпопею А. Петерсона можно назвать научным подвигом. Его деятельность в этом плане стоит в одном ряду с Б. Мункачи, Ю. Вихманом и другими его западными предшественниками.

Принципиально новым, присущим только исследованиям А. Петерсона,

следует назвать создание им этнографических фильмов. Им разработана и всесторонне обоснована концепция этнографической кино-, видеосъемки. Благодаря огромной многолетней подвижнической работе А. Петерсона мы имеем сейчас 3 уникальных удмуртских этнографических фильма: «Южные удмурты в конце XIX – начале XX вв.», «Северные удмурты в конце XIX – начале XX вв.», «Религиозные обряды удмуртов в конце XIX – начале XX вв.». На этих кинолентах зафиксирована богатейшая совокупность порой поистине бесценного уникального этнографического материала из традиционной жизни удмуртского народа. Более того, документально реконструированы некоторые уже почти исчезнувшие из современного быта страницы этнокультуры удмуртов (традиционная охота, способы рыбной ловли, бортничества, религиозно-мифологические ритуалы и многое другое).

Я имел возможность не только наблюдать, но и в какой-то мере участвовать в создании этих кинофильмов, поскольку был приглашен в качестве научного консультанта. Поражал высокий профессионализм А. Петерсона и возглавляемого им коллектива, четкая, слаженная совместная работа, высокая культура труда, его безупречная орга-

♦ Ohverdamisnõud kuala. Varklet-Bodja küla Tatarimaal. 1980

♦ Sacrificial dishes in kuala. Village of Varklet-Bodya, Tatarstan, 1980

♦ Жертвенная посуда в куале. Татария, Варклет-Бодья. 1980

низация, стремление во что бы то ни стало дойти до сути, вплоть до мельчайшей мелочи. И все это зиждилось главным образом на непререкаемом, заслуженно высоком авторитете А. Петерсона. Хотелось бы еще раз сердечно поблагодарить всех за незабываемую совместную радость творчества!

♦ Vanematele ohverdatus luud pühas hiies. Varklet-Bodja küla Tatarimaal. 1980

♦ Sacrificial bones in the Holy Grove. Village of Varklet-Bodya, Tatarstan, 1980

♦ Жертвенные кости в священной дубраве. Татария, Варклет-Бодья. 1980

Наличие в культурном наследии удмуртов этих этнографических фильмов – огромная, редкостная удача для удмуртской науки (правда, кажется, еще не в полной мере осознаваемая даже самими удмуртами), но и в целом для финно-угроведения.

В последние годы, отойдя от непосредственного руководства Эстонским национальным музеем, во главе которого он величественно стоял более 33 лет, А. Петерсон не усидел на заслуженном отдыхе. Он «придумал» себе новое важное дело – издание очень нужного и полезного журнала «Muuseum», который, несмотря на все немалые финансовые трудности нашего времени, регулярно выходит и радует своих читателей. И еще хотелось бы подчеркнуть очень существенную, на мой взгляд, деталь: журнал разговаривает на эстонском, английском и русском языках. Последний не так уж часто встречается в соседних странах. Мудрый Петерсон и тут оказался на высоте, он не только остался верен своим старым друзьям и традиционным связям с огромной Россией.

Во время своих поездок в Удмуртию А. Петерсон старался как можно больше контактировать с научной общественностью республики: он участвовал во многих конференциях, его часто можно было видеть на различных встречах в библиотеках, институ-

тах, он дает своеобразные мастер-классы в музее, читает спецкурсы в университете, дает интервью на радио и телевидении. Популярность его в Удмуртии без преувеличения огромна. Его многие знают и еще больше узнают не только в Ижевске, но и во многих удмуртских деревнях. Нередко во время моих экспедиций мне приходилось слышать, что до меня тут уже побывал другой бородач, ясно, что помнят А. Петерсона. Мне иногда даже кажется, что у нас, в Удмуртии, складывается очень своеобразный, почти фольклорно-мифологический образ такого эстонского мудреца с пронзительными, все видящими глазами, непривычно молодым, почти юным лицом и с роскошной белоснежно-седой бородой. С бородой Алексея Петерсона моя скромная удмуртская рыжая борода конкурировать не в состоянии. Но я не жалею. Пусть у каждого она будет своя.

Vladimir Vladõkin on Udmurdi Riikliku Ülikooli professor.

Artikkel on Aleksei Petersonist, tuntud eesti etnograafist. Tunnistan ausalt, ma ei mäleta, kus ja millal tutvusin Aleksei Petersoniga. Kui alustasin etnograafiateadusega, oli ta juba tunnustatud teadusemees. Ta oli väga tuntud, koloriitne ja unustamatu kuju. Ja mitte ainult oma habeme tõttu. Ta tõmbas teadusringides tähelepanu oma esinemiste, ebastandardsete mõtete, väga asjalike, professionaalsete ettepanekutega. Kolleegid tunnustasid teda kui üht suuremat autoriteeti museoloogia alal. A. Peterson koondab endas etnograafilise uurimistöö organisatorina haruldast teoreetiku ja praktiku annet. Tal on lai etnograafiline eruditsioon, oskus materjali siseneda, luua enda ümber loomingulise atmosfääriga uurimisväli. A. Petersonil on märkimisväärne osa soome-ugri kultuuride, eriti udmurdi kultuuri uurimisel. Alates 1977. aastast organiseeris ta koostöös Udmurdi Rahvusmuuseumiga igal aastal Udmurdi ekspeditsioone. Väga oluline oli A. Petersoni koostöö Udmurdi Rahvusmuuseumi osakonnajuhataja Serafima Lebedeva, Udmurdi ülikooli ja uurimisinstituudi etnograafidega. Pika aja jookul külastati ekspeditsioonidel sadu informante, koguti haruldasi eksponaate. Koos kolleegidega viibis Peterson Kirovi,

Baškortostani ja Tatarstani udmurtide juures. Võib ainult kujutada ette, kui keeruline oli organiseerida ulatuslikke paljude osavõtjatega ekspeditsioone, leida raha, komplekteerida kaadrit, tehnilist varustust ja teha seda tuhandete kilomeetrite kaugusel oma igapäevasest tööpaigast. Udmurdi epopöad võib nimetada teaduslikuks kangelaisteoks.

A. Peterson hakkas esimesena tegema ekspeditsioonidel etnograafilisi filme. Ta töötas välja põhjendatud etnofilmi ja videovõtete kontseptsiooni. Tänu järjekindlale tööle on meil kolm unikaalset etnograafilist filmi udmurtidest: "Põhja-udmurdid 19. sajandi lõpul – 20. sajandi algul", "Lõunaudmurdid 19. sajandi lõpul – 20. sajandi algul" ja "Udmurtide religioossed kombed 19. sajandi lõpul – 20. sajandi algul". Nendes on koondatud rikkalik etnograafiline materjal. Rekonstrueeritud on mõned kaasaja elust kadunud etnograafilised nähtused, nagu traditsiooniline jahindus, kalapüük, meesindus jm.

Viimastel aastatel, eemaldudes muuseumitöö vahetust juhtimisest, on A. Petersonil uus oluline ettevõtmine – ajakiri "Muuseum". Tähtis on ka, et ajakiri edastab informatsiooni eesti, inglise ja vene keeles.

Külaskäikudel Udmurdimaale püüdis A. Peterson võimalikult palju kontakteeruda Udmurdi teadusesindajatega. Ta võitis osa teaduskonverentsidest, luges erikursusi ülikoolis, andis intervjuusid televisioonis ja raadios. Ta on Udmurdimaal populaarne ja teda teatakse mitte ainult Iževskis, vaid ka maakohdades.

This is Aleksei Peterson, the renowned Estonian ethnographer. I have to make an honest confession – I cannot recall when and where I first met Aleksei Peterson. When I started with ethnographical science, he was already a recognized scientist. Anyway, he was a well known, colourful and unforgettable figure. And this was not only due to his beard. In scientific circles he drew attention with his statements, non-standard ideas, and extremely matter-of-fact, professional proposals. His colleagues recognized him as one of the greatest authorities in museology.

As an organizer of ethnographical research, A. Peterson combines in himself the unique talent of a theoretician and a practitioner. He possesses wide ethnographical erudition, an ability to enter

the material, and create around himself a research field with a creative atmosphere. A. Peterson has played an important role in studying Finno-Ugric cultures, especially that of the Udmurts. Beginning from 1977 he organized annual Udmurt expeditions in co-operation with the Udmurt National Museum. It is difficult to overestimate A. Peterson's co-operation with S. Lebedeva, Head of Department at the Udmurt National Museum, Udmurt University and the ethnographers of the research institute. During a long period hundreds of informants were visited on expeditions and unique exhibits were collected. Together with his colleagues Peterson stayed at the Udmurts in Kirov, Baškortostan and Tatarstan. It can be imagined how difficult it was to organize expeditions with a great number of participants, find finances and staff as well as technical equipment – and all this at the distance of thousands of kilometres from one's location. The Udmurt epopoeia can be called a scientific deed.

A principally new phenomenon inherent only to A. Peterson was making ethnographical films. He worked out a grounded concept for ethnographical films and videos. Persistent work in this field yielded three unique ethnographical films about the Udmurts: "Northern Udmurts at the End of the 19th – Beginning of the 20th Century", "Southern Udmurts at the End of the 19th – Beginning of the 20th Century" and "Udmurts' Religious Customs at the End of the 19th – Beginning of the 20th Century". These films comprise rich unique ethnographical material. Some ethnographical phenomena, which have faded by now – traditional hunting, fishing, apiculture, and so on – have been reconstructed in the films.

Recently, as A. Peterson has withdrawn from the direct management of museum work, he has started a new important undertaking – publishing the magazine Muuseum. It is also essential that the magazine provides information in Estonian, English and Russian.

When visiting Udmurtia, A. Peterson was trying to find contact with the representatives of Udmurt researchers as much as possible. He participated in scientific conferences, delivered special courses at university, gave interviews on TV and on the radio. He is popular in Udmurtia and well known not only in Izhevsk but also in villages.

Koostööst Aleksei Petersoniga

Lembit Lepp

Fotod Priit Härmas

♦ Aleksei Peterson ja ERMi kunstnik Lembit Lepp Udmurdimaal Glazovi rajoonis. 1979

♦ Aleksei Peterson and Lembit Lepp, artist at the Estonian National Museum, in Glazov district, Udmurtia, in 1979

♦ Алексей Петерсон и художник Эстонского национального музея Лембит Лепп в Глазовском районе Удмуртии. 1979

Ajal, mil Aleksei Peterson oli Eesti Rahva Muuseumi direktor (1958–1992), täitis muuseumi elus terve epohh Hruštšovi sulast kuni Eesti taasiseseisvumiseni. Ligi 34 aastat moodustab peaaegu inimese terve teadliku elu.

Kuna olin Eesti Rahva Muuseumis kunstnik, olid mul peamised kokkupuuted Aleksei Petersoniga igasuvistel välitöödel. Meeldejäävamad nendest on Vepsa ja Udmurdi ekspeditsioonid. Esimestel aastatel sõitsid ainult Aleksei Peterson ja filmi- ning fotomees Toivo Pedak Leningradi oblasti idaossa metsade ja soode keskele. Varsti sai muuseum mikrobusi, siis muutus seltskond arvukamaks. Mitu aastat käisime Šodjärve (vene keeles Sidorovo) külas. Seal oli täisväärtuslik elu, kool, õpetajateks Leningradi Pedagoogilise Instituudi lõpetanud. Olid nekrutisaatmise peod, tantsuõhtud lageda taeva all, rahvast paksult. Seitse aastat hiljem, kui pärast pikka vaheaega sinna külla sattusin, oli pilt hoopis teine. Kool likvideeritud, enamik rahvast läinud, mahajäänud hooned tühjad. Paikkond kuulutati arenenud sotsialismi jaoks perspektiivituks. Omal soovil jäid kohale vanakesed, kellele metsaveotraktoriga toodi aeg-ajalt süüa-juua ja kütet. Eks ole, tuleb tuttav ette?! Nii palju marju, seeni ja kalu

järves, küllap ka ulukeid, pole ma varem ega hiljem kusagil näinud. Meenub kinnikasvanud järv, mille õõtsuval samblal laius jõhvikaip, mari marja küljes kinni. Vepsa ekspeditsioonist kirjutasin oma päeviku põhjal "Edasisse" järjejutu koos kohapeal valminud joonistustega.

Vepslased on sümpaatne rahvas, üsna jutukad ja külalislahked. Vepsa meestel oli kombeks hommikuti metsa minna, väike kirves kaenla all. Õhtul tuldi tagasi, samuti kirves kaenla all. Kül-

lap karu pärast. Filmisime ühepuupaadi valmistamist ja aitasime selle tegemisel ka ise kaasa. Paat oli meistril kolmeteistkümnes ja läks lõhki.

Päev algas, kui Aleksei Peterson keeras krapu täpselt kell seitse üürgama. Pesime ja tegime õues omavalmistatud välipriimusel süüa. See undas mahedasti, nii et küla teise otsa oli kuulda.

Udmurtiasse sõitsime juba kupees, mõnikord ka lennukiga. Kliima oli seal muidugi hoopis teine, polnud tüütuid sääski, peaaegu igavene päike. Vihma tuli harva, aga siis oli ka savimuda üle

pahkluu. Järgmise päeva päike kuivatas selle kähku ära.

Võrreldes vepslastega oli udmurtidel rahvakunsti kõvasti rohkem. Andis ära saatmiseks tekstiile viljakottidesse toppida ja puidust esemeid omavalmistatud suurtesse konteinerkastidesse mahutada.

Meeldejääv oli paganausuliste ohverdamisrituaalide filmimine. Üks küla ohverdas metsas väikeses puust hoones – *kuala's* kodulinde. Seestpoolt olid hoone seinad kaetud ilusate tikitud käterätikutega, riulitel puidust väikesed kausid ja taldrikud. Neid ei tohtinud kaasa võtta, kuigi ukseid olid kogu aeg lahti. Teine küla ohverdas kõrge mäe otsas lambaid. Osalesid ainult mehed. Ohverdamine, palvetamine, liha ja vere keetmine kestsid hommikuni. Üks mees palus end mitte pildistada, sest ta olevat parteilane ja pilt võib sattuda sinna, kuhu pole vaja.

Kord korraldati meile kultuurimajas kohtumine külarahvaga. Tulid muidugi ka kohalikud võimumed. Pidime esitama mõned laulud. Pikema kõnega esines Aleksei Peterson. Tema vene keel oli mõneti kummaline, kuid selle eest hästi lalus. Raputas saali poole rusikat ja kääritas: "Смотрите, удмуртский народ, чтобы не забыли свой язык!", mispeale võimumed noogutasid ja tunnistasid, et näe jah, nende naabritel, tatarlastel, on omakeelsed koolid, aga udmurtidel pole.

Käisin Udmurtias seitsmel suvel. Sai me seal omainimesteks. Aleksei Petersonile anti 1996. aastal austav Udmurdi Vabariigi teenelise kultuuritegelase nimetus.

Ilusad ajad olid need Petersoni aastad! Me olime siis ka palju nooremad.

♦ Eesti Rahva Muuseumi ja Udmurdi Rahvusmuuseumi ekspeditsioon naaseb kogumistöölt. 1977

♦ The joint expedition of the Estonian National Museum and the Udmurt National Museum is returning from collection work. 1977

♦ Совместная экспедиция Эстонского национального музея и Удмуртского национального музея. 1977

10 aastat oma kodu ehk viie pere lood

Helgi Põllo

Sellise peakirja sai näitus, mille pühendasime Eesti Vabariigi taasiseseisvumise kümnendale aastapäevale. Ma ei tea, kuidas mujal, kuid meie muuseumile oli lähiajaloost väljapaneku koostamine üsna keerukas ettevõtmine. Kõigepealt näituseidee leidmise raskus, teiseks selle ajajärgu esemete liigne tava-pärasus või vähene esindatus kogudes ning veel mustuhat üleskerkivat probleemi küll poliitika, küll isikute tasandil. Lõpuks otsustasime koostada n-ö reportaaž-näituse viiest noorest perekonnast ja nende elust Hiiumaal viimase kümne aasta jooksul. Pered valisime perekonnaseisumeti abiga nii, et nende abiellumise aeg oleks võrdlemisi lähedal Eesti Vabariigi taassünni ajale.

Meie esmased kartused seisnesid selles, et inimesed ei pruugi nõustuda. Millegipärast pelgasin just meeste vastuseisu. Seda enam rõõmustasime, kui selgus, et kõik pered on nõus ja just mehed üllatavalt agarad kaasaaitajad. Kõigepealt saatsin inimestele täitmiseks ankeedid, seejärel läksin kokkulepitud kohta (enamasti koju) juttu ajama ning fotografeerima. Intervjuud osaliselt lindistasin, osaliselt kirjutasin üles. Püüdsime üheskoos välja mõelda, millised esemed, faktid või fotod pere probleemide ja kordaminekuid kõige paremini iseloomustaksid. Pean tunnistama, et see polnudki nii kerge. "Mis neist tavalistest asjadest ikka välja panna või rääkida," öeldi sageli.

Kõrvuti tööga kodudes üritasin end kurssi viia kõikvõimalike uurimuste ning artiklitega perekonna ja ühiskonna arengutendentsidest viimase kümne aasta jooksul. Samamoodi töötasin läbi kohalikud ajalehed, et leida igast mõõdaläinud aastast midagi olulist. Nõnda hakkasid näitusel jooksma kolm erinevat tasandit: pere, kodukoha (Hiiumaa) ja riigi tasand. Oli ju väljapaneku üks põhiideid Tiit Jaa-go sõnastatud küsimuses – mis on kodu: riik, kitsam lokaalne piirkond, maa, linn, katusealune? (Mäetagused. 1999, nr 11).

Näituse kavandasime pereelu teema-blokkidena, mida sidusid omavahel viited ja vihjed riigis ning piirkonnas toimunu kohta või sotsioloogide ja teiste uurijate seisukohad.

Ekspositsioon algas pulmatoaga. Just see sündmus ühendas neid noori peresid ja taastekkinud riiki. Ülo Vooglaid on öelnud, et abielludes ollakse omamoodi marginaalses seisundis: ei olda enam valaline, aga veel mitte ka abikaasa. Marginaalsus on n-ö kahevahel olek ja see on kõigile raske aeg. 1991. aastal oli kogu meie ühiskond marginaalses seisundis. Ei enam vana, aga ka mitte uus. Pulmgi ei ole mingi joomapidu, tema tähtsus on uue seisu fikseerimises, et täpselt ja tuntuvalt iseendale ja teistele teadvustada: üks aeg on möödas, otsas, läbi. Algab teine (Eesti Naine 1991, nr 3–4).

Tekstid pulmakleitide, -kinkide ja muude esemete ning fotode juurde koorusid välja intervjuudest ning olidki esitatud täpselt jutust üleskirjutatud moel.

Pulmadeks anti 10 pudelit šampust ja kaks kasti (24 pdl) 0,75-liitrist viina. Ühe kasti viina eest sain endale ülikonna. See tundub praegugi uskumatu, maksis 750 rubla. (Tõnu)

Pulmadele järgnes kodu rajamise teema, siis tööelu, vaba aeg ja harrastused ning lapsed oma unistustega.

Olgu siinkohal ära toodud veel mõned intervjuudest valitud ja näitusel kasutatud tekstid:

Kui ma Eda esimest korda meie maja vaatama viisin, oli seal jube küll. Täpselt magamistoa akna taga seisis naabrite kanaaned, nõgesed kasvasid aknalauani, koridoris oli kange kopitushais. Nüüd me seal oleme ja enam ei taha sugugi ära minna, mis sest et nurga taga ja maad pole saada. Maad harime sugulaste juures Kerema külas. (Ilmar)

Kolhoosi likvideerimine oli väga keeruline aeg. Jäin tööta. Pidime veel Käinas korteri saama, aga jäime kõigest ilma. Praeguse maja ostsime ema maade müügi raha eest valla oksjonilt. (Gunnar)

Minul olid vahepeal tõsised alkoholi-probleemid, just siis, kui Venemaal tööl olin. Seal käib see elu ja joomine ikka hoopis teisiti. Imestan, et ma üldse suutsin kohta hoida. Naine pidi lastega juba ära minema ja lõpuks otsustasin nõustaja juurde minna. Oli ta nõustaja või sensitiiv, aga abi ma sain ja nüüd ei ole juba kolm aastat tilka suhu võtnud.

Kolmest näituseruumist suurima keskel kõrgus püstkojalaadne ehitus, mille erinevateks aastateks jaotatud osadele kinnitusid ajaleheartiklid, pildid ja muu info sotsiaalsetest ja poliitilistest sündmustest riigis. Taustmaterjalidest oli üheks huvitavamaks leiuks kirjakakk vanaemale. Need olid Hiiumaalt mandrile vanaemale saadetud kirjad, kus peegeldusid hästi kogu meie elu argirõõmud ja mured kõrvuti 1990. aastate alguse poliitiliste probleemidega.

Lastele mõeldud tua kujundasime interjööriena. Seda ilmetasid mannekeenidest lapsed arvuti taga (seinal foto samast situatsioonist päris kodus) või liivakast mänguasjadega (foto samast tegelikust kodus). Seal olid aga ka sünnitusmajast kaasapandud kummisildid, esimesed mänguasjad, esimesed dokumendid. Kõike seda raamistas laste joonistuste, vihkute ja aukirjade rikkalik ning värviküllane paraad seintel.

Rõõmu tegi seegi asjaolu, et viiest noorest juhuslikult valitud abielupaarist, on kõik viis kümme aastat peale abiellumist ikka koos. Neil on kokku 13 last (ühes peres koguni neli). Üks noor naine on mehe toetusel loonud oma erafirma (ilusalong), ühest ehitajast-töödejuhatajast on vahepeal saanud vallavanem. Ameteid on kalatöötajast talumeheni ja müüjast lasteaiakasvatajani. Kümnest kolm laulavad kohalikes koorides, on nii usklikke kui ateiste. Igapäev näituseprojekti osalejatest on olnud omajagu probleeme, kuid kõik nad töötavad ja on tuleviku suhtes võrdlemisi optimistlikult meelestatud. Keegi neist ei alustanud ega lõpetanud meie vestlusi Eesti Vabariigi kiitumisega ja seegi on praeguses Eestis märkimisväärne. Näitus kujunes ja arenes üsna spontaanselt, just selle põhjal, mida inimesed ise tähtsaks pidasid või rääkisid. Muuseumi jaoks oli tegu mõnevõrra uue kogemusega nii väljapaneku sisu kui vormi mõttes. Tõsi, meil on juba pikaajaline kogemus, kuidas koostöös kohalike inimestega näitusi teha, kuid seni pole me kunagi puudutanud inimeste isikliku elu päevaprobleeme.

Näitusekülastajad hämmastasid meid oma püsivusega tekste lugeda. Küllap just tavalise inimese tavalised probleemid pakuvadki paljudele huvi. Siin oli ära kasutatud see osa muuseumide loomise eesmärgist, mis annab külastajale meeldiva äratundmisrõõmu. Ilmselt peegeldus näituse piltidelt ja esemetelt külastajate enestegi elu samal perioodil.

Näituse idee autor ja koostaja Helgi Põllo on Hiiumaa Muuseumi peavarahoidja.

Külastajaraamatust:

Kui ma kuulsin sellisest näituse ideest nagu on "Viie pere lood", mis jälgib mitme Hiiumaa noorpere käekäiku läbi Eesti iseseisvusaastate, meeldis mulle see kohe ja väga. On ju nii, et ajaloo kujutamine läbi konkreetse inimese pakub alati palju rohkem, kui asjade-sündmuste kuiv järjestamine. Pealegi kuulub minugi pere loomine umbes samasse ajajärku, nii et lisaks teabele on minul selle näitusega tugev emotsionaalne side.

Fotod Helgi Põllo

♦ Ülal: projektis osalenud pered näituse avamise päeval 11. augustil 2001

Keskel: külastajaid huvitas nii fotomaterjal kui ka jutustavad tekstid, püstkojal on informatsioon Eestis toimunud muudatustest

All: interjööriurk lastele pühendatud ruumis

♦ Exhibition *Stories of five families during ten years*

1. Families participating in the project on the opening day of the exhibition on August 11, 2001

2. Visitors were interested both in the photographic material and texts; on the conical tent information about the changes in Estonia

3. Interior corner in the room dedicated to children

♦ Выставка *История пяти семей за десять лет*

1. Семьи, принимавшие участие в проекте, на открытии выставки 11 августа 2001 года

2. Посетители интересовались как фотоматериалом так и пояснительными текстами; на стенах постройки информация об изменениях, происшедших в Эстонии

3. Интерьер уголка в помещении посвященном детям

Näituse uksele tuli mul (märkamatu) pisar ka silma. See juhtus Mendelssohni saatel, kui ma pulmakleite ja grupipilte vaatasin. Aga kohe see nostalgia katkes. Sest suurde näitusesaali jõudes sukeldusin argipäevaelu oma töötamise, elamumurede ja lastekasvatamisega, otsingute ja saavutustega. Kümme tihedat aastat, mille jooksul on naiivsetest noorpaaridest saanud inimesed, kes maad oma õlul kannavad. See on üks huvitav näitus, mida ei saa vaadata kiirustades, selles pole peaaegu midagi eredat-pilku-püüdvat, kuid on palju sügavaid seoseid ja assotsiatsioone (Toomas Kokovkin, 41 a.).

IV Eesti muuseumide näituste festival Narvas

♦ Saaremaa Muuseumi näitus "Läänetuule toodud – muidu saadud"

♦ The exhibition by the Saaremaa Museum
♦ Выставка Сааремааского музея

Seekordsel muuseumide näituste festivalil 1.–2. oktoobril 2001 Narvas hindas esitatud väljapanekuid žürii koosseisus Narva aselinnapea Valentina Vereštšagina (esimees), Ülle Reimets kultuuriministeeriumist, Karin Hallas-Murula ICOMi Eesti Rahvuskomiteest, Eldar Efendijev Narva Muuseumist, Silja Paris Eesti Muuseumiühingust, Siiri Toomik Võru Muuseumist, protokollis Eesti Muuseumiühingu juhatuse liige Ülle Kruus.

Hindamisele kuulusid järgmised näitused:
"EESTIMAA ARMASTUS" – Eesti Vabaõhumuuseum
"REPORTAAŽ KULLAPESUST" – Viljandi Muuseum
"LÄÄNETUULE TOODUD – MUIDU SAADUD" – Saaremaa Muuseum
"MINU PIIP KUI PIGIPIRAKAS..." – Eesti Rahva Muuseum
"VERETA JAHT" – Eesti Loodusmuuseum
"MICHEL SITTOV" – Eesti Kunstimuseum

♦ Eesti Vabaõhumuuseumi näitus "Eestimaa armastus"
♦ The exhibition by the Estonian Open-Air Museum
♦ Выставка Эстонского музея под открытым небом

Põhikriteeriumid, millest lähtudes žürii väljapanekuid hindas, olid näituse idee kandvus, atraktiivsus, tehniline teostus, lavastuslikkus, informatsioonikandjate tase (tekstid, videod jms), näitusega tehtava pedagoogilise töö võimalused, sihtgrupi arusaadavus ja ulatus ning muidugi kogu projekti terviklikkus.

Kõigi žürii liikmete argumenteeritud seisukohtadest lähtudes jõuti üsna üksmeelsele otsusele jaotada preemiafond 30 000 krooni tavapärasest erinevalt – üks preemia 15 000 krooni ja kaks võrdset preemiat kumbki 7500 krooni.

I preemia (15 000 krooni) vääriliseks tunnistati Eesti Vabaõhumuuseumi näitus "Eestimaa armastus", kuraator Maret Tamjärv, töörühmas osalesid ka Anne Heinsalu, Astra Kütt, Mai-Rutt Kõrgend, Jutta Saron.

Kaks võrdset preemiat (7500 krooni) pälvisid Eesti Rahva Muuseumi näitus "Minu piip kui pigipirakas...", kuraator Sirje Pallo ja Saaremaa Muuseumi näitus "Läänetuule toodud – muidu saadud", idee autor Tormis Jakovlev.

ÜLLE KRUUS

♦ Eesti Rahva Muuseumi näitus "Minu piip kui pigipirakas"

♦ The exhibition by the Estonian National Museum

♦ Выставка Эстонского национального музея

Lembit Lepa juubelinäitus

Reet Piiri

2001. aasta aprillis-mais oli Eesti Rahva Muuseumi näitusemaja kahes saalis avatud muuseumi endise kunstniku Lembit Lepa juubelinäitus. Ühes saalis olid väljas muuseumi ekspeditsioonidel tehtud joonistused ja teises saalis eksliibrised ning maalid.

Eesti Kunstnike Liidu liige Lembit Lepp on sündinud 17. jaanuaril 1931. aastal. Pärit on ta Võrumaalt Laheda vallast Mustajõe külast, koolis käis Põlga-tes ja Võrus. 1957. aastal lõpetas ta Võru Tööliskoole Keskkoole ja astus Tartu Kunstikooli, kust sai 1961. aastal joonistusõpetaja kutse. Tema kunstõpetajateks on teiste hulgas olnud Albert Anni, Erich Arrak, Ilmar Malin, Harri Puudersell ja Henn Roode.

Lembit Lepa side Eesti Rahva Muuseumiga sai alguse juba 1946. aastal, mil toonane Võru koolipoiss lülitus kirjasaatjate võrgu töösse (korrespondent nr 861). Ta vastas kuuale küsimuskavale, mahukaim kaastöö (noorte suvepäevadest) sisaldas 215 lehekülge. Sideme muuseumiga taastas Lembit Lepp 1963. aastal. Sellest ajast töötas ta väikeste vaheaegadega kuni 1989. aastani Eesti Rahva Muuseumis kunstnikuna. Aastate jooksul osales ta arvukatel etnograafilistel väli-

töödel peaaegu kõigis Eestimaa kihelkondades. Samuti võttis ta osa paljudest kogumisretkedest meie hõimurahvaste (vepslaste, udmurtide, komide, maride, liivlaste ja isurite) juurde. Vähem tähtis ei

ole Lembit Lepa panus väga paljude ERMi väljaannete ja näituste kujundajana.

Lembit Lepa töödest säilitatakse muuseumi arhiivis 2736 etnograafilist joonist ja 1037 fotot. Kutsetöö kõrval tegeles Lembit Lepp pidevalt ka vabakunstiga, ammutades selleks tihti ainet oma töistelt retkedelt. Muuhulgas on Lembit Lepp tunnustatud eksliibrisemeister – neid on ta teinud üle 722.

Foto Priit Härmas

♦ Eesti Rahva Muuseumi kunstnik Lembit Lepp Udmurdimaal Zavjalovo rajoonis. 1977

♦ Lembit Lepp, artist at the Estonian National Museum, in Zavjalovo district, Udmurtia, in 1977

♦ Художник Эстонского национального музея Лембит Лепп в Завьяловском районе Удмуртии. 1977

Ja ajaratas ringi käib...

Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum – 25

Ela Martis

6. detsembril 2001 peab oma 25. sünnipäeva Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseum. Käidud tee pole ühe muuseumi jaoks pikk, kuid oluline on see, et ta edasi kulgeb. Muuseum on ülikoolis varemgi asutatud, siin tegutseb ka Eesti vanim – 1803. aastal asutatud kunstimuuseum. 1813. aastal asutati geoloogiamuuseum, 1822. aastal zooloogiamuuseum, 1890. aastal rajas prof A. Rauber anatoomia õppemuuseumi ja 1924. aastal loodi tervishoiumuuseum. Ülikooli ajaloomuuseumi rajamise üks oluline põhjus oli vajadus tõestada ja näidata, et ülikool on asutatud 1632. aastal, mitte aga kaks sajandit hiljem Vene tsaari poolt. See mõte muutus eriti aktuaalseks ülikooli 350. aastapäeva eel 1982. aastal. Ka oli ülikooli allasutustesse kogunenud hulgaliselt katseriistu, instrumente ja muud ülikooli eksisteerimisega seotud materjali. Eriti aktiivselt tegeles alates 1963. aastast ülikooli vanavara kogumisega orgaanilise keemia kateedri dotsent Tullio Ilomets.

Rohkesti oli kogutud vana aparatuuri ülikooli pööningule ja kartseritesse, millest küll kahjuks osa ülikooli peahoone põlemisel hävis.

1971. aastal asutatud ajaloomuuseumi üheks tööülesandeks sai ülikooli ajaloo muuseumi asutamine. See sai teoks rektor Arnold Koobi käskkirjaga 6. detsembrist 1976. aastast. Muuseum asus tegutsema küll kolm aastat hiljem, kui talle kinnitati esimene koosseisuline koht – direktor. Peahoone keldrikorrusel eraldati neli ruumi ekspositsiooni ja kogude jaoks. Seal avatigi 1. aprillil 1980. aastal muuseumi esimene väljapanek "Tartu Ülikool 1632–1919". 1982. aasta lõpuks

oli muuseumis arvele võetud ligi 10 000 museaali.

1981. aasta lõpul anti muuseumi kasutusse vana raamatukoguhoone Toomel ja ülikooli 350. aastapäeva eel avati seal kogu ülikooli tegutsemist hõlmav ekspositsioon.

Nüüdseks on muuseum neljal korral uuendanud oma põhiekspositsiooni, korraldanud aastas 25–30 näitust, kasvatanud oma kogusid 60 000 museaali. Regulaarselt toimuvad ülikooli ajaloo pühendatud teaduskonverentsid ja ilmub kogumik "Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi", siiani 32 köidet. Muuseumi külastatavus kõigub 25 000–30 000 külastuse vahel aastas, koos ajutiste ja rändnäitustega ulatub see 60 000-ni. Viimastel aastatel on muuseum teinud tõsist tööd väljumaks oma seinte vahelt – suurenenud on rändnäituste arv, neid eksponeeritakse Hiiu- maalt Narvani ja Tallinnast Valgani ning välismaal. On ju näitus see, mille kaudu muuseum suhtleb rahvaga. Uudsenä on rakendunud põnevad muuseumipedagoogika projektid. Rohke osavõtuga oli 1998. aastal toimunud nn pliiatsiprojekt, mis selgitas pliiatsi ajalugu, lastele korraldati joonistusvõistlus ning paremate tööde näitus, ühtlasi tutvustati ülikooli. "Panda" projekti raames tutvustati haruldasi loomi. 2000. aastal korraldatud ühiskonna valupunkti kajastav projekt "Nar-

Foto Andres Tennus

♦ Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi töötajad 1999. aastal uue ekspositsiooni avamist tähistamas. Istuvad (vasakult): Ela Martis, Sirje Karis, Mare Viiralt, Terje Lõbu. Seisavad: Marje Raudsepp, Kärt Mikli, Toomas Pung, Ken Kalling, Enn Ööpik, Viive Soome, Virge Lell

♦ Staff of the Museum of Tartu University History celebrating the opening of a new exhibition in 1999

♦ Коллектив Исторического музея Тартуского университета отмечает открытие новой экспозиции в 1999 г.

Foto Edurd Sakk

♦ Muuseumihoone sisseõnnistamine rahvusülikooli 75. aastapäeva eel 1989. aastal

♦ Inauguration of the museum building on the eve of the 75th anniversary of the national university in 1989

♦ Благословение музея накануне 75 годовщины национального университета в 1989 г.

kootikumid – tänan, ei!" selgitas narkootikumide olemust ja seda, kuidas end nende eest hoida. Keemiateadusesse süvenemiseks annab võimaluse teadustea- ter keemiast.

Ülikooli ajaloomuuseum on olnud mitmete algatuste juures, millest hiljem on kujunenud ülikoolielu traditsioon. Nii pandi 80. aastatel alus cum laude lõpetanute pidulikule ärasaatmisele ja vastava auramatu sisseseadmisele. 1990. aastal alustas muuseum jõulureede jumalateenistuste korraldamist akadeemilise pere liikmetele. Ka Professorite Klubi loomise mõte sai tuule tiibadesse muuseumist.

Toomkiriku hoone, mille kooriosas muuseum asub, on Tartu üks tuntumaid vaatamisväärsusi. Muuseumi valge saal on üks linna kontserdikohti, kus aastas toimub üle 50 kontserdi, etenduse jms. Regulaarsed on Morgensterni Muusikasalongi laupäevahommikused vanamuusika kontserdid. Muuseumisaali aja- looline hõng on põhjuseks, miks siin toimuvad kõrgetasemelised vastuvõttud. Eesti riigipea ja ülikooli rektor on siin võõrustanud Rootsi kuningapaari, Ungari, Soome, Leedu, Malta, Iiri, Poola presi- denti, mitmete maade peaministreid ja

suursaadikuid. Hiljuti oli külaliseks dalai-laama.

2001. aastal alustati Toomkiriku varemeteosa konserveerimist. See kauaoodatud protsess – teha lõpp 13. sajandist pärit hoone lõplikule kokkuvarisemisele – sai alguse muuseumi kokkukutsutud ümarlauast, millest võtsid osa Riigikogu Tartu valitud saadikud, kultuuri- ja majandusminister, linnapea, ülikooli, maavalit- suse, muinsuskaitse esindajad ja arhitektuuri ajaloolased. Konserveerimistööd soovitakse lõpetada hiljemalt aastaks 2005, mil Tartus toimuvad hansapäevad. Muuseum saab juurde korratatud tornid ja varemetepargi. Külastajad saavad lõu- natorni treppidest vaateplatvormile tõus- ta, sealt linna imetleda ja põhjatornist lif- tiga alla sõita. Varemete keskosas aga ku- juneks vabaõhulava suvekontsertide jaoks.

Kõige muu juures ei unusta ülikooli ajaloomuuseum põhilist – ta on Eesti ainus teadusajaloomuuseum ja asub üli- kooli juures, tema üheks põhiülesandeks on toetada ülikooli õppe- ja teadustege- vust.

Ela Martis on Tartu Ülikooli Ajaloo Muuseumi direktor.

The Museum of Tartu University History was founded in 1976 as an institution of the university. By now more than 60 000 items are preserved in the museum. Beside the permanent exhibition displaying the history of the university in 1632–2000, about 30 temporary exhibitions are arranged in a year. In order to celebrate memorable dates concerning outstanding scientists or scientific achievements 3–4 Days of Science are organized every year. Every other year a scientific conference in the history of the university is held. On that occasion collection of articles "Some Problems of the History of Tartu University" is published.

The museum built in the choral part of the Dome Church of Tartu is also of great interest. The Dome Church was the largest medieval ecclesiastical building in Old Livonia.

Tartu Linnamuuseum uues majas uue näitusega

Heivi Pullerits, Tartu Linnamuuseumi direktor:

Tartu linnavalitsuse korraldusega nr 1003 17. novembrist 1994 tagastati omanikule majavaldused Oru t 2 ja 4, kus Tartu Linnamuuseum oli tegutsenud alates oma loomisest 1955. aastal. Tuli hakata otsima muuseumile uut kodu. Vaateväljas oli Magasini t 5 maja, onkoloogiahaigla kolm maja Vallikraavi tänaval. Siis aga ilmus 25. septembril 1995 Postimehes kuulutus Narva mnt 23 kinnistu müügi kohta. Narva mnt 23 maja oli üks esimesi hooneid, mis ehitati Tartus pärast 1775. aasta tulekahju. Kirjavahetus linnavalitsuse ja kultuuriministeeriumiga kinnistu ostuks kestis terve 1996. aasta. Aasta lõpuks oli selge: kui linn ei osta muuseumi jaoks seda maja, müüakse maja 2. jaanuaril 1997 Elu Sõna kogudusele. 12. detsembril 1996 otsustas Tartu linnavolikogu eraldada erastamise reservfondist 1,67 mln krooni maja ostuks. Ostuleping sõlmiti omaniku hr Mikkeli ja Tartu Linnavalitsuse vahel, keda esindas tookordne linnapea Tõnis Lukas, 23. detsembril 1996.

Hoone projekteerimise konkurss kuulutati välja 1997. aasta augustis ning selle võitis AS Tartu Projekt.

Ehitus algas 1998. aastal, kuid ei kulgenud paraku sujuvalt. Riigihankekongressi võitjaks tunnistati AS Linnaehitus, kellega sõlmiti ehitusleping. Selle otsusega ei olnud rahul üks konkursil osalenu test – AS Merko Ehitus. Alanud kohtuvaidlus lõppes Merko kasuks. 1999. aasta aprillil lõpus lõpetas töö AS Linnaehitus ning septembris jätkas tööd AS Merko Ehitus. Et võita riigihanget, oli Merko teinud ilmse alapakkumise. Sellest tulevat ebakvaliteetset tööd pidi hiljem parandama AS Linnaehitus, näiteks tuli eemaldada seinu katnud tsemendikrohv. Praeguseks on selgunud, et ka Merko paigaldatud ukSED ei ole valmistatud kvaliteetpuidust. Lõpuks oli Merko silmitsi tõ-

sise alafinantseerimise probleemiga. Vaidlused linnavalitsusega ehituse jätkumise üle kestsid kaheksa kuud. 2000. aasta augustis jätkas majas tööd AS Linnaehitus, kes viis töö lõpuni. 13. juunil 2001 võttis komisjon maja vastu.

Maja, mille ehitas leitnant W. C. von Pistohlkors 1785–1790, ärkas uuele elule. Ehitatud aadliperekonna elamuks, on maja aegade jooksul muutnud oma funktsioone. 19. sajandi kolmandal veerandil sai sellest tulutoov üürimaja, mille esimesel korrusel asusid mitmesugused poed, trükkikoda, teisel korrusel pandimaja ja üürikorid. Viimased olid ka väljaehitatud katusekorrusel. Nõukogude võim natsionaliseeris maja. Kasutades siin leiduvat Louis XVI stiilis kaunist saali, tegutses alates 1960. aastatest majas kultuurimaja.

Maja restaureerimisel arvestati sajandite ladestusi hoones. Nii on saanud tagasi 18. sajandist pärit ilme, alumise korruse ruumides on 19. sajandi hõng ning kolmandal korrusel asuvad tööruumid on 20. sajandi lõpu aastate arhitektuuri näide.

Helve Russak, Tartu Linnamuuseumi teadusdirektor:

1999. aastal lõpetas Tartu Linnamuuseum oma tegevuse vanas asukohas Oru t 2. Uues majas Narva mnt 23 avatava püsiekspositsiooni ettevalmistamiseks moodustati töögrupp, kuhu kuulusid Tartu Linnamuuseumi arheoloogiaosakonna juhataja Rünno Vissak, ekspositsiooni osakonna juhataja Silja Paris ja teadur Aime Kärner. Näituse kujundajaks valiti disainer Liivi Ehmann. Konsultantideks kutsuti spetsialiste vastavalt vajadusele. Töögruppi juhtis teadusdirektor Helve Russak.

1999. aasta sügisel korraldati ajurünnak näituse idee ja peamiste struktuuri-

elementide leidmiseks. Seal selgus, et pole alternatiivi linnaajaloo esemelisele esitusele püsinäitusena. Pealkirjana otsustati kasutada Tartu linna ametlikke ajaloolisi nimekujusid (saksakeelne Dorpat, venekeelne Jurjev ja eestikeelne Tartu).

Näituse eesmärgiks seati väljendada Tartu ajalooliselt kujunenud imidžit maailmaajaloo taustal. Töötati välja erinevad infotasandid linnaajaloo esitamiseks: esemed, lavastatud esemegrupid, filmid, multimeedia, koopiad, maketid, heraldika, maalid, daatumitahvlid, kaardid, põhitekstid, taskutekstid ja eseme-etiked. Seega loodi võimalused erineva huvi ja haridustasemega külastaja köitmiseks. Eeldati esiteks üldise huviga külastajat või gruppi, kes loeb üldteksti, vaatab esemeid ja suuri fotosid, keskmise süvenemistasemega külastajat, kes sirvib albumeid, avab sahtleid, jälgib multimeediat, ja kolmandaks, temaatilistel üritustel osalevat või ka erilise huviga külastajat, kes loeb taskutekste ja võrdleb oma seniseid teadmisi siit muuseumist saadava infoga. Samal ajal valmis ka kujunduskontseptsioon, mille aluseks oli linnaajaloo esitamine endises esindushooneks ehitatud aadlipalees.

Ajurünnaku järel täpsustati muuseumi ekspositsiooni eesmärgina tartlase identiteedi süvendamist ja turistide uudishimu rahuldamist. Külastajate sihtgrupina määratleti Tartu koolilapsed ja üliõpilased.

Muuseumi arengukava kontekstis nimetati püsinäitust muuseumi intensiivse taastegutsemise käivitajaks. Seni oli Tartu Linnamuuseumil muuseumide poolest nii rikkas keskkonnas (Tartus on 16 muuseumi) väga raske konkurentsias kaasa rääkida. Muuseum oli vaja muuta Tartu linna visiitkaardiks ja Tartu kultuuri infrastruktuuri toimivaks osaks, mida ta senini ei olnud!

2000. aasta veebruaris kutsuti kokku nõupidamine, kus osalesid Eesti juhtivad museoloogid, linna ja maakonna juhid ning muuseumirahvas. Kohtumise eesmärgiks oli informeerida omavalitsusi ja konsulteerida Eesti juhtivate spetsialistidega. Osalejad, kes olid tutvunud näituse koostamise ja kujunduse põhimõtete ja lähteandmetega, esitasid oma ettepanekud, mille alusel muuseum oma näituseplaani korrigeeris. See oli näituse edasise arenemise seisukohalt väga vajalik samm. Konstruktiivse kriitika põhjal määrati kindlaks esitatavate teemade hulk ja valiti rõhuasetused, et paremini

välja tuua Tartu eripärasid teiste Eesti, Euroopa ja maailma linnadega võrreldes. Selgus ka tõsiasi, et muuseumi ruumidesse ei sobi ega mahu kõikehõlmav näitus. Koostajad peavad julgema teha valikuid. 13. aprillil valiti näituse esimese etapi esitamiseks linnaajaloo konstandid (kohaliku ajaloo põhimaterjal) ja vähendati näituse mahtu tervikuna. Käesoleva näituse osadena otsustati teadvustada muuseumi filiaale – 1830. aastate linnakodaniku maja (Jaani t 16), legendaarse tartlase Oskar Lutsu elu ja loomingut käsitlevat väljapanekut tema 1936. aastal valminud elumajas (Riia t 38) ja avatavaid KGB konge. Püsinäituse osadena tuleks võtta ka linnaajaloo üksikküsimusi kajastavaid ajutisi ideenäitusi muuseumi esimese korruse näitusesaalis.

Käesoleva ekspositsiooni valmimisel on veel üks nüanss. Nimelt alustas muuseum 2000. aasta sügisel otsinguid lavastaja kaasamiseks, et teha väljapanekut atraktiivsemaks ja linnaajalugu publikule arusaadavamalt esitada. Koostöö Katri Kaasik-Aaslaviga algas 2000. aasta kevadel. Kahtlusi oli, eriti põhimõttelises küsimuses – mida on lavastajal lisada sellesse, mille museoloog oma esituses juba lavastanud on. Selgus siiski, et ajastu atmosfääri avamisel ja olulise esiletoomisel on lavastajal oma, museoloogist erinev vaatepunkt ning kahe eriala (ajaloolase ja dramaturgi) koostöö võib anda mõlemale õpetliku ja kasuliku tulemuse, mis teeb muuseumi kaasaegsemaks ja Tartu kui nähtuse külastajale tõenäoliselt palju arusaadavamaks. Mitmeaastasest koostööplaanist valmis näituse avapäevaks kutseliste näitlejate esituses intrigeeriv etendus "Kohtumine Tartus", kus lineaarne aeg muutub erinevate aegade kõrvutiasumisest tekkivaks mälupildiks.

Tartu Linnamuuseumi uut väljapanekut hindavad siiski vaatajad. Loodame, et see ei jäta neid ükskõikseks!

Fotod Aldo Luud

♦ Tartu Ülikooli ajaloo professor Tiit Rosenberg tervitamas muuseumi direktorit Heivi Pulleritsi ja teadusdirektorit Helve Russakut uue ekspositsiooni avamisel 31. augustil 2001

♦ Tiit Rosenberg, history professor at Tartu University, is greeting Heivi Pullerits, Director of the Tartu City Museum, and Helve Russak, Research Director, at the opening of the new exposition on August 31, 2001

♦ Профессор Тартуского университета Тийт Розенберг приветствует директора Тартуского городского музея Хейви Пуллеритс и заместителя директора по научной части Хельве Руссак по случаю открытия новой экспозиции 31 августа 2001 года

♦ Teadusdirektor Helve Russak seab J. W. Goethe surimaski eksponeerimiseks

♦ Helve Russak, Research Director, is putting J. W. Goethe's death mask on display

♦ Заместитель директора по научной части Хельве Руссак готовит к экспозиции посмертную маску Й. В. Гете

"Oma elupaika on häbiväärne ja autu mitte tunda"

Urma Linnus

Tartu Linnamuuseumilt õpetajale

Linnamuuseum on surnud. Elagu Linnamuuseum! Esmakülastusel jätab muuseumi renessanss võimsa mulje: huvitav käänuliste treppidega maja kulmineerub varaklassitsistlikus ballisaalis, tubades erinevad sajandid, läbi ekspositsiooni jooksev kronoloogia, kus paralleelselt toodud sündmused Euroopa ja maailma ning Tartu ajaloost. Muuseumis oleva informatsiooni suur hulk paneb küsima, kuidas tehtut paremini ära kasutada nii, et seda mõistaksid nii suured kui väikesed linnakodanikud. Mida pakub ekspositsioon ajalooõpetajale? Võimalust tulla klassitoast esemelite allikate juurde, ajaloolisse atmosfääri, toetada teoreetilist ajalooõpetust õpilase poolt ise kogetuga. Kuid samas esitab tänapäeva kooli ajaloo ainekava süsteemsuse nõude. Kehitava ainekava oluliseks põhimõtteks on kontsentiline ajalooõpetus, st maailma ja Eesti ajaloo läbiõpetamist 6.–9. klassini ning teise kontsentri läbimist juba uuel tasandil gümnaasiumis. Kuidas seostada ajaloo ainekava muuseumitundidega? Kuidas äratada ja säilitada ajaloo huvi? Ideaalvariandis toimuks teema üldine käsitlus klassitoas ning süvenemine muuseumitunnis.

Trepil paiknev Tartu arheoloogiliste kihtide stend näitlikustab arheoloogilised ajalooallikad ning esimeses toas eksponeeritud leiud – kiviaja tööriistad ja Tartu piiskopkonnas vermitud rahad – annavad

noorematele õpilastele arusaamise mõistet "arheoloogia".

Esimene, kollektsioonide tuba näitab, kuidas on kujunenud muuseumi kogud, kuidas läbi sajandite on erinevad seltsid ja üksikisikud pühendunud oma hobidele, kogudes arheoloogilisi esemeid, tarbekunsti, raamatuid, käsikirju, joonistusi, kunstiteoseid. Õpetatud Eesti Seltsi kogud viitavad museoloogilise tegevuse järjepidevusele Eestis ning võimaldavad seda siduda estofiilide teemaga. Ka tänapäeva õpilane armastab tegelda kollektioneerimisega ning ajaloo huvist võib kujuneda läbi elu kestav harrastus. Baltisaksa kultuuri teemat võimaldaksid süvendada kunstnik Julie Hagen-Schwartzi portreed ning tema elukäik. 19. sajandi ajalugu õpitakse põhikooli 8. klassis ja gümnaasiumi eesti ajaloo kursuses, seega võiks nendele klassidele koostada töölehed 19. sajandi kohta, materjali selleks

Foto Malev Toome

◆ Selle laua taga toimusid Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel 2. veebruaril 1920. aastal sõlmitud rahu läbirääkimised

◆ Part of exposition introducing the Tartu Peace Treaty concluded on February 2, 1920

◆ За этим столом производились договоры Тартуского мира 2 февраля 1920 между Эстонской Республикой и Советской Россией

leiaks ka neljanda toa 19. sajandi Tartu vaadete albumist.

Teemat "Euroopa Napoleoni sõdade ajal" õpib samuti 8. klass, seega oleks võimalik siduda küsimustikku ka F. Tolstoi Isamaasõja medalite kipskoopiad. Gümnaasiumi astmes õpetatakse 19. sajandi teemat uusaja kursuses 10. või 11. klassis.

Hansatoas püüdsid pilku paralleelkaardid Euroopa linnadest 13. sajandil ja Liivimaa 14. sajandi esimese poole kaart, mis on olulised lisamaterjalid ajalooõpikule ning annavad võimalusi õpetada kaarti tundma. Muuseumitubade seintel paiknevad eri ajastute kaardid võimaldavad jälgida, kuidas arenes kaardijoonistamise oskus. Keskaega õpitakse põhikooli 7. klassis kui ka gümnaasiumikursuses 10. või 11. klassis. Õpitut toetaksid ka metall-, nahk- ja luuesemete väljapanekud, mis näitavad nende arengut läbi mitme sajandi ning aitaksid mõista keskaegse inimese argipäeva ja töid.

Arvutivisioon keskaegsest Tartust toetab tugevalt keskase linna ja hansalinnade teemat. Võrdluseks keskaegsele Tartule võiks tuua ka mõne Saksa hansalinn, nagu Euroopa kaardil nimetatud Hamelni või Soesti, mis on tänapäevalgi tuntud oma keskaegsete legendide eksponeerimise poolest.

Kolmandas toas (kõrgkeskaeg ja varauusaeg) köidab pilku peiteleid, mille abil võiks selgitada õpilastele, kuidas käituda leidudega ning kuidas kajastavad Eesti Vabariigi seadused leidudega üm-

berkäimist. Teemat "Reformatsioon ja Liivi sõda" õpitakse põhikooli 7. klassis ning gümnaasiumi keskaja kursuses. Poistele pakub huvi relvade väljapanek, sellega võiks kaasneda töölehel ka mõned selgitused – kuidas tehti kahe teraga mõõka, millised uued relvad võeti kasutusele varauusajal jne.

Järgnevalt mõned teemad ajaloo ainekavast, mida toetab muuseumi ekspositsioon: "Eesti muinasajal", "Kaubandus Hansa ajal", "Gildid ja tsunftid" (palju esmelisi allikaid 18. sajandi toas), "Olustik Eesti alal Liivi sõja aegu", "Martin Luther ja reformatsioon Eesti alal", "Poola aeg ja jesuiidid", "Haridus Eestis Rootsi ajal", "Eesti pärast Põhjasõda", "Poliitilised muutused Katariina II valitsusajal", "Balti erikord ja balti mõisnikkonna kõrgaeg 18. sajandi lõpul" (suur saal sobib mõisate ehituse näiteks), "Tartu 18. sajandil". Nende teemade kohta ootaks õpetaja muuseumipedagoogi ettevalmistatud töölehti, kus ülesannete lahendamisel saaks õpilane ise oma võimeid ja oskusi proovida ning teadmisi kinnistada. Töölehed võiks koostada kahe raskusastmega – eraldi põhikoolile ja gümnaasiumile.

Huvitavaid võimalusi pakub Tartu rahu tuba, interjäär vastava tunni jaoks on loodud, toolidel võiks istuda vahakujudena rahulepingu allkirjastanud delegatsioonide liikmed või võiks need osad jagada õpilastele. Töölehtedel võiks analüüsida erinevaid Tartu rahule antud hinnanguid alates Poskast ning lõpetades Priimäe ja piirivalvuriga ning suunata õpilasi kujundama oma isiklikku arvamust. Tartu rahu ja 20. sajandiga seotud teemasid õpitakse lähiajaloo kursuses põhikooli 9. klassis ja gümnaasiumi lõpuklassis.

Viimases toas maketil "Tartu 1940" on praegustel linnakodanikel võimalus võrrelda enne- ja pärastõjaaegset Tartut ning imestada selle üle, kuidas just praegune muuseum pääses pea ainsa hoonena Emajõe kaldal sõjatulest. Makett võiks olla aluseks diskussiooni korraldamisel Tartu minevikust ja tulevikust.

Ajalooõpetajale pakub muuseumi ekspositsioon uusi teadmisi ja võimalusi eelkõige koostöös muuseumipedagoogi-ga. Muuseumis läbiviidavaks tunniks vajaks õpetaja mõnede teemade puhul muuseumis ettevalmistatud materjali ekspositsioonis kasutatud esemete kohta.

Pealkirjas kasutatud tsitaat pärineb rootsi üliõpilase J. C. Riesinghi Tartu linna kõnest 1637. aastast ning võiks olla ka Tartu õpilaste harimise motoks.

Urma Linnus on ajalooõpetaja.

Eesti Piimandusmuuseum Imaveres

Mai Kukk

◆ Eesti Piimandusmuuseumi peahoone, endine Imavere Ühispiimatalitus, ehitatud 1909

◆ The main building of the Estonian Dairy Museum

◆ Здание Музея молочного производства

19. sajandi teisel poolel hakati suurt rõhku panema piimanduse arendamisele Eestis. Tänapäevaks on piimatootmine kujunenud põllumajanduses juhtivaks tootmisharuks. Piima töötlemine sai alguse taludes, kus töövahenditena kasutati omatehtud puitsemeid, tänapäeval on kasutusel võimas tehnika ja moodne tööstustehnoloogia. Kuna piima tootmine ja töötlemine on olnud Eestis olulise tähtsusega, tekkis vajadus jäädvustada Eesti piimanduse arengut ka tulevastele põlvkondadele.

Nii loodigi 1976. aastal Eesti Piimandusmuuseum, mis algselt oli Konstrueerimise ja Tehnoloogia Büroo (KTB) Piimandusajaloo Uurimise Osakond. Asukohaks valiti Imavere, kuna seal asutati 1908. aastal Eesti esimene ühistegelikel alustel tegutsev ühispiimatalitus, mis kuulus talunikele. Piimakombinaatidest hakati kokku korjama vananenud tööstustehnikat. Korraldati ekspeditsioone, et koguda taludes piimatöötlemises kasutatud esemeid.

Lootus avada külastajatele oma uksed tekkis 1993. aastal, mil muuseum iseseisvus. Kuid iseseisva muuseumina põllumajandusministeeriumi alluvuses ei saadud rahandusministeerimist toetust. Nii moodustati 1994. aastal Eesti Põllumajandusmuuseumi juurde filiaal Eesti Piimandusmuuseum. Kahjuks ei aidanud see kaasa kapitaalremondi lõpetamisele ega muuseumi avamisele.

1. oktoobril 2000 iseseisvus muuseum jälle, nimetuseks jäi Eesti Piimandusmuuseum EV Põllumajandusministeeriumi alluvuses.

Muuseumis töötab kaheksa inimest – neist kaks tegeleb eksponaatide kogumise ja arvelevõtmisega. Igal aastal korraldatakse ajutisi näitusi, kus tutvustatakse huvilistele nii piimanduse minevikku kui ka tänapäeva. Kogumistöö tulemusena on muuseumi kogudes suur valik esemeid, dokumente, fotosid, raamatuid ning teaduslikke töid Eesti piimandusest läbi aegade. Siiaamaani oli põhirõhk piimatööstuse arengut kajastavatel esemetel

ja dokumentidel. Praegu pöörame suuremat tähelepanu sellele, et oleks ülevaade kogu Eesti piimanduse arengust.

14. juuli 2001 kujunes muuseumi suupäevaks – avati uksed. Esimene püsi-ekspositsioon kahel korrusel annab põgusa ülevaate alates piimanduslase tegevuse algusest mõisameiereide näol (esimesed asutati 1850 Vaidas ja Kundas) ning piimanduse arengust taludes 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses. Jäädvustatud on piimanduslase hariduse omandamine, täienduskoolitus ning Eesti mainekamate piimandusteadlaste uuringud. Esimesel korrusel on eksponeeritud ühistegelikel alustel töötanud meierei sisseade (tegutsemisaeg 1908–1950).

Suurimaks vaatamisväärsuseks püsi-ekspositsioonis ongi meierei sisseade, mis asub viies ruumis – piima vastuvõturuumis, tööstusruumis, kooreruumis, juusturuumis ja katlamajas. Kuna restaureerimistöödeks raha puudub, pole seadmete küljes transmissioonivõlle ja rihm-ülekandeid – seetõttu on praegune mulje poolik. Ka ei ole seadmed alustele korralikult kinnitatud. Katlamajas asub Imavere ühispiimatalituse restaureeritud auru-katel "Pauksh" aastast 1926.

Kogudes on olemas mõisaaegne piimakaal, võimasin ja koorelahutaja, talu-

- ♦ Oiu Ühispiimatalituses kasutusel olnud kahetonnine Taani firma "Silkeborg" võimasin, mis töötas aurujõul 1930. aastail
- ♦ Churn working on steam power. 1930s
- ♦ Паровая маслобойка. 1930-ые гг.

- ♦ Jämeda mõisameiereis kasutusel olnud käsikoorelahutaja aastast 1893

- ♦ Cream separator operated manually. 1893

- ♦ Ручной сепаратор. 1893

des kasutusel olnud puidust piimatöötlemisseadmed.

Kuna esimestes ühistegelikel alustel rajatud ühispiimatalitustes töötati käsitsi, olid ka seadmed käsiajamiga – Victoria-tüüpi võimasinad, Alfa-Lavali käsikoorelahutajad.

1. jaanuari 2001 seisuga on muuseumi kogudes arvel 48 114 säilitusühikut (sealhulgas 1182 eset ning 5881 väike-set, 12 794 fotot, 16 728 arhiivimaterjali, 8068 raamatut).

- ♦ Rootsi firma "Alfa-Laval" täis-hermeetiline separaator nr 151 aastast 1939 oli kasutusel Oisu õppemeiereis
- ♦ Alfa-Laval fully hermetical separator. 1939
- ♦ Герметический сепаратор Альфа-Лавал. 1939

2000. aastal Eesti Piimandusmuuseumis välja antud trükised:

"Piimanduse areng Eestis XIX–XX sajandil", autor Mai Kukk. Raamat annab lühikese ülevaate Eesti piimandusest, esimeste mõisameiereide tekkest 1850. aastal. Tutvustatakse talude piimamajanduse arengut enne ühistegevust, ühistegeliku piimamajanduse algust ja arengut, piimanduslase teadustegevust. 56 lk.

"Imavere ühispiimatalitus ning muuseum kui meierei järglane", autor Mai Kukk. Esimesena Eestis asusid Imavere talumehed 1908. aastal rajama ühistegelikel alustel töötavat piimaühistut. Lühidalt on ära toodud meierei käekäik aastail 1908–1975. 1976. aastal rajati meierei asemele Eesti Piimandusmuuseum ja lühidalt on selgitatud muuseumi ehitust ja arengut ning eksponaatide kogumist. 26 lk.

"Ülevaade Eesti Piimandusmuuseumi fondidest ja kogumistööst aastatel 1978–2000". Autor Leelo Saar heidab põgusa pilgu Eesti Piimandusmuuseumi arhiivi ja hoidlatesse aastate 1978–2000 lõikes, tutvustab kogumistööd muuseumis, samuti annetajaid aastate kaupa. 22 lk.

Lisaks on ilmunud Eesti Piimandusmuuseumi reklaamvoldik ning voldikud Hans Rebasest, Imavere Ühispiimatalituse rajamise mõtte algatajast ning asutajaliikmest, ning Eesti Vabariigi piimandusteadlasest Nikolai King'ist, kes tegutses Eestis aastail 1926–1944.

Mai Kukk on Eesti Piimandusmuuseumi teadur.

Kõik huvilised on oodatud tutvuma Eesti piimanduse ajalooa. Asume Järva- ja Saare maakonnas, Tallinn–Tartu–Viljandi teeristist 2 km Viljandi poole.

Eesti Piimandusmuuseum
Imavere 72401 Järvamaa
Telefon ja faks: 038 97 533
GSM: 050 33 886
E-post: Piim.Muuseum@mail.ee

Oleme avatud kolmapäevast pühapäevani kella 10–16.

Saare Arhiivraamatukogu uues hoones

Katrin Äär

Kuressaare lossihoovis asuvas vastrenoveeritud majas avas 23. märtsil 2001 taas uksed Saare Arhiivraamatukogu. Ehitismälestisena kaitstav klassitsistlikus stiilis hoone ehitati 1790. aastate algul kindluse komandandi majaks. Hiljem on sel olnud palju erinevaid funktsioone, 1930. aastail asus siin isegi veinivabrik "Osilia". Hoone viimane kauaaegne kasutaja, maakonnaarhiiv kolis siit oma uude majja 1998. aastal. Sellega olid kõik Kuressaare kindluse hoovis asuvad hooned ja rajatised läinud Saaremaa Muuseumi käsutusse. Kaua remontimata maja vajab põhjalikku ümberehitamist ja kaasajastamist, mille muuseum omateenitud vahendeid kasutades pooleteise aastaga läbi viis. Muuseumitöötajate rõõm oli suur, sest töö tulemusel valmisid ka meie esimesed nüüdisaaja nõuetele vastavad hoidlad – kolm kirjavarat ja ajalooliste esemete hoidla, mis täidab kogu majaaluse keldri.

Saare Arhiivraamatukogu on ajaloo-huvilisi uurijaid teenindanud juba üheksa aastat. Mäletame kõik, et 1990. aastate algus ei olnud majanduslikult just soodne aeg uute kultuuriasutuste avamiseks, kuid 19. juunil 1992 avati Kuressaare koguni kaks uut Saaremaa Muuseumi filiaali – Johannes ja Joosep Aaviku Majamuuseum asukohaga Vallimaa t 7 ning Saare Arhiivraamatukogu Pargi t 5a. Raamatukogu sai endale ruumid arhitektuurimälestisena kaitstavas endises pansionaadihoones, kus mõnda aega oli asunud Viktor Kingissepa Memoriaalmuuseum. Seoses ajaloo ümberhindamisega kadus aga vajadus niisuguse muuseumi järele ning nii paigutati varasematesse ekspositsiooniruumidesse raamatuhoidlad, lugemissaal ja raamatukogutöötajate kabinet. Maja teisel korrusel olev saal võimaldas eriteemalisi näitusi jm üritusi korraldada.

Saare Arhiivraamatukogu oli tollal ja küllap on praegugi Eestis üsna omapärane asutus. Saaremaa Muuseum, Eesti üks vanemaid kohamuuseume, on läbi aegade kogunud peale esemete, dokumentide, fotode jm ka oma piirkonda puudutavat kirjandust. Kuid laiemale lugejaskonnale

oli selle kasutamine pikka aega raskendatud. Kümme aastat tagasi hakkas siinsete muuseumitöötajate ja ajaloolaste ringkonnas idanema mõte rajada vanade raamatute, käsikirjade ja perioodika enamjaolt Saaremaa-aineline kogu, mida asjahuvilised vabalt kasutada saaksid. Tagantõuke andis sellele Saaremaa Muuseumi ruumikitsikus, mida uurijad tunda said, kui nad muuseumis talletatavaid kirjajalikke materjale uurima tulid. Ka hoo- gustunud muinsuskaitse liikumine ja rahva suurenenud huvi oma kodukandi ajaloo vastu näitasid, et muuseumi kirjajal- kud varad pakuvad inimestele huvi. Nii tekkiski vajadus rajada omalaadne uurimiskeskus, kuhu oleks koondatud võimalikult põhjalik kogu Saaremaad ja saarlasi puudutavat trükisõna ja käsikirju. Kogudes orienteerumiseks ja seal leiduva teabe vahendamiseks tuli põhjalikumalt tegelema hakata ka bibliograferimistööga, mida muuseumitöötajad varemgi oma põhitöö kõrvalt jõudumööda olid teinud.

Raamatukogu ülesandeks on koguda, säilitada ja kättesaadavaks teha igasugune Saaremaal ilmunud trükisõna, Saare maakonna ja saarlase kohta avaldatud tervikteosed või nende kohta andmeid sisaldavad trükised, Saare maakonnast pärit ja siin tegutsevate autorite looming. Sealjuures ei ole ilmumiskoht, -aeg, keel ja käsitusviis määravad. Loomulikult on Saare Arhiivraamatukogu peamiselt Saaremaa ja saarlase teenistuses ning paljud siin talletatavad materjalid on eelkõige kohaliku väärtusega, kuid samas aitab see kaasa üle-eestilise tähtsusega trükiste säilitamisele. Nii näiteks säilitatakse siin Eesti rahvusbibliograafia andmetel aastail 1525–1850 ilmunud 1245 raamatut ja pisitrükisest 83, mis on Eesti muuseumide üks suurimaid selliseid kogusid.

Raamatukogu fondid jagunevad kolmeks: raamatud, perioodika ja käsikirjad. Raamatuid on praegu ligi 7500 köidet, lisaks eelnimetatule üsna suur hulk Saaremaal eri aegadel kasutatud õpikuid ja raamatkalendrid ning vanemat vaimulikku kirjandust. Vanim raamat pärineb aastast 1633. Muuseumile on annetatud ka mitmete tuntud saarlase isikkogusid ning

paljudele raamatutele lisavad väärtust neis sisalduvad autograafid, sissekirjutused ja templid. Perioodikakogu olulisema osa moodustavad läbi aegade Saaremaal ilmunud ajalehed ja ajakirjad, millest mitmeid vanemaid saab lugada ka mikrofilmidelt. Kohaliku vanemat ajakirjandust ongi kõige laialdasemat kasutanud kodu-uurijad. Arhiivraamatukogu on ka ainuke koht maakonnas, kus on võimalikult täuslik kogu omaaegseid Saaremaa kolhooside jt ettevõtete infolehti ning praegu ilmuvaid vallalehti. Kui varem aitas sõbralik kokkulepe kohalike trükikodadega hankida ja silma peal hoida kõigil maakonnas ilmunud trükistel, siis seoses arvutite ja paljundustehnika laialdase kasutamisega on ülevaate saamine ja komplekteerimine muutunud keerulisemaks, kuid siiani õnneks mitte üle jõu käivaks. Tänu mitme välismaal elava saarlase lahkele abile on õnnestunud hankida ka väliseesti perioodikat, millest on viimastel aastatel hakatud bibliograferima välissaarlaste tegevust puudutavaid artikleid.

Ligi 800 ühikust koosnevas käsikirjakogus on valdavalt koduloolised uurimistööd, mälestused, elulood, kroonikad. Vastavalt võimalustele oleme püüdnud hankida ka Eesti kõrgkoolides valminud Saaremaa-ainelisi lõputöid ning maakonna üldhariduskoolide õpilaste parimaid uurimusi. Materjale, mida ei ole õnnestunud hankida originaalina, oleme valguskopeerinud.

Raamatukogu täieneb pidevalt põhiliselt annetuste ja ostude teel. Nagu nimigi ütleb, on Saare Arhiivraamatukogu arhiivse iseloomuga: säilikuid koju ei laenutata, neid saab kasutada kohapeal; kogud ei asu avariileil (välja arvatud valik teatmeteoseid ja sõnaraamatuid) ning nende hooldamisel ja säilitamisel on rangemad tingimused kui tavalises raamatukogus.

Seoses uude hoonesse kolimisega paranesid tunduvalt nii hoiu- kui ka teenindamistingimused. Raamatukogu on kümne aasta jooksul jõudsalt kasvanud, mistõttu viimasel ajal hakkas tekkima ruumipuudus. Kolmest uuest hoidlast üks – perioodika oma – on sisustatud spetsiaalse lükandriulitega, mis aitab tublisti ruumi kokku hoida. 12 kohaga lugemissaalis on külastajatelgi uurimistööks avaramad tingimused, vajadusel saab siin ka loenguid korraldada.

Katrin Äär on Saare Arhiivraamatukogu juhataja.

Jurjevi (Tartu) ülikooli antropoloogiakollektsiooni saamisloost

Jaan Kasmel

Jurjevi (Tartu) Ülikooli anatoomia instituudi juhataja professor August Rauberi (1841–1917) viimasel teenistusaastal, täpsemalt 6. novembril 1910. aastal, kirjutas instituudi prosektori ülemäärane abi privaatdtsent dr. med. Abram Eber Landau (1878–1959) arstiteaduskonnale avalduse, paludes võimalusel eraldada tema antropoloogilise kollektsiooni jaoks üks-kaks ruumi mõnes ülikoolile kuuluvas hoones. Need ruumid võiksid tema arvates olla ka üliõpilasühiselasus. Kogu oli ta loonud eravahenditega, et illustreerida antropoloogia loenguid, mida oli lugenud alates eelmise aasta sügisest. Nimetatud kollektsioon asus üürikorteri kahes toas, mille eest A. E. Landau oli ise maksnud. Õppetöö läbiviimisel oli ta kasutanud prof A. Rauberi lahkel loal lisaks veel ka mõningaid instrumente ja materjale anatoomia instituudist. Et algelisest kollektsioonist kasvaks aja möödudes tõeline antropoloogia muuseum, palus ta arstiteaduskonnalt oma avaldusse heatahtlikku suhtumist ja toetust. Veel taotles ta Imperaatorliku Jurjevi Ülikooli juures oleva antropoloogilise kogu täiendamiseks ja korraldamistöödeks 200–300 rubla aastas. Avalduse lõppu on prof A. Rauber kirjutanud, et ta toetab igati esitatud taotlusi ja loodab teaduskonnalt nende soodsat lahendust. A. E. Landau 15. novembril 1910 koostatud seletuskirjast teaduskonna dekaanile nähtub, et avalduses märgitud rahasumma palus ta eraldada ainult selleks, et maksta üüri erakorteri eest, kus asub tema antropoloogiline kollektsioon, kui ülikooli hoonetes ei leita selle jaoks vaba ruumi.

Arstiteaduskonna nõukogu otsustas (seitse häält poolt ja üks vastu) 15. novembril 1910 taotleda ülikooli nõukogult privaatdtsent A. E. Landau avalduse ra-

huldamist ühe või teise taotluse osas. Teaduskonna enamuse motiveeritud arvamuse esitas ülikooli nõukogule poliikliniku, arstliku diagnostika ja propeutika korraline professor N. Saveljev. Selles anti tunnustav hinnang anatoomia privaatdtsendile A. E. Landaule, kellel oli õnnestunud oma loengute ja praktiliste töödega panna antropoloogiast huvituma terve rühma üliõpilasi ja mõned neist suunata tegelema isegi teadusprobleemidega. Veel märgiti, et ülikooli raha kasutamata oli Landau muretsenud õpetamise edukaks läbiviimiseks uusima antropoloogiliste instrumentide komplekti ja väljakaevatud inimeste luuleidude originaalidest valmistatud kipskoopiad. Esimese oli ta otnud Zürichist, valiku tegemisel oli abi osutanud kuulus Šveitsi antropoloogiaprofessor R. Martin ise. Seejärel juhtiti tähelepanu sellele, et antropoloogia üld- ja eriküsimustega oli siinses ülikoolis tegeldud juba kaugest minevikust peale, seda tõendavad anatoomia professorite ja nende arvukate õpilaste teadustööd. Et viimasel ajal oli antropoloogiaalaste teadmiste vastu huvi tõusnud kriminalistide ja psühhiaatrite seas, siis arvas enamik nõukogu liikmeid, et sellel ainel on eriline tähtsus tulevaste arstide jaoks, kes erinevates piirkondades töötades saavad sealsel elanikkonnal vastavaid uuringuid läbi viies soodustada selle teadusharu arengut. Veel arvati, et kui antropoloogilisele kollektsioonile ruume ei leita, siis võib see tunda anda tulevikus, kui ülikool kaotab seetõttu teaduskeskuse tähtsuse Baltikumi antropoloogilise tundmaõppimise osas.

Võrdleva anatoomia, embrüoloogia ja histoloogia korraline professor P. Poljakov esitas oma eriarvamuse 20. novembril 1910. Tema arvas, et pole vaja avada uut abiõppeasutust ja soovitas paigutada

antropoloogilise kollektsiooni anatoomia instituudi juurde, laiendada selle ruume ja eraldada täiendavalt raha instituudi direktorile, aga mitte dr Landau erakollektsioonile.

28. jaanuaril 1911 otsustas ülikooli nõukogu lubada eraldada üliõpilasühiselasus ruum kollektsioonile tingimusel, et kollektsioon annetatakse täielikult ülikoolile, paluda privaatdtsent Landaul esitada kollektsioonis olevate esemete nimekiri ning taotleda Riia õpperingkonna kuraatorilt selle otsuse kinnitamist kas või ajutiselt kuni ülikooli mõne uue hoonet valmimiseni.

A. E. Landau esitas 1. veebruaril 1911 Imperaatorliku Jurjevi Ülikooli rektorile nimekirja esemetest, mis ta annab täielikult üle ülikooli juures loodavale antropoloogiakollektsioonile. Annetuse oli ta jaotanud viide rühma. Esimesena olid ära toodud luuleidudest valmistatud kipskoopiad. Teise rühma moodustasid kaks skeletti, kolmanda instrumentid ja aparaadid, neljanda tabelid ja fotod, viienda väike raamatukogu. Samas lubas A. E. Landau kollektsiooni edaspidi jõudu ja võimalust mööda täiendada.

Õpperingkonna kuraator teatas oma kirjas 17. veebruarist 1911 ülikooli rektorile, et ülikooli nõukogu otsus eraldada privaatdtsent Landau antropoloogilisele kollektsioonile ruum on kinnitatud tingimusel, et kollektsiooni omanik annab selle täielikult üle ülikooli omandisse. Pärast kollektsiooni nimekirja saamist tänas ülikooli nõukogu oma 25. veebruari 1911. aasta istungil Landaud annetuse eest ja palus, et ta asuks antropoloogilist kollektsiooni juhatama. Sellega oli 1911. aasta veebruaris loodud ülikoolile uus, 36. abiõppeasutus. Varem oli selliste asutuste nimekirja kantud ülikooli raamatukogu, kolm muuseumi, kaks observatooriumi, botaanikaaed, joonistuskool, kaks kollektsiooni, seitse instituuti, kümme kabinetti, kuus kliinikut, polikliniku ja ambulatoorium.

Antropoloogiakollektsiooni esimese tegevusaasta kohta esitas selle juhataja A. E. Landau aruande 31. jaanuaril 1912. Viimasest nähtub, et kollektsioonis oli 12 nimetust kipskoopiad 41 eksemplaris, kokku 15 ühikut antropoloogilisi instrumente ja aparaate, kaks skeletti, 13 tabelit ja kaarti, 19 nimetust raamatuid 20 köites ning kaks kappi. Juurde oli lisatud Landau oma käega kirjutatud märkus, et kõik nimetatud esemed on ta omandanud isiklike vahendite arvel. 20. juunist 1912 määrati privaatdtsent A. E. Lan-

dau antropoloogia muuseumi direktoriks. Ülikooli valitsus, kooskõlastanud selle otsuse õpperingkonna kuraatoriga, laiendas üliõpilasühiselasus muuseumi kasutusse mineva pinna kahekordseks, olemasolevale ühele kahekohalisele toale lisati teine samasugune.

Antropoloogia muuseumi aruandest, mille A. E. Landau koostas 30. jaanuaril 1913, nähtub, et eelnenud aasta jooksul omandati üks tabel, kolm mudelit, atlas eestlaste peajade fotodega, üheksa mudelit erinevate rasside esindajatest ning kaks muuseumilauda. Ka selle aruande lõpus on märkus, et kõik nimetatud esemed on ta omandanud isiklike vahendite arvel. Siinjuures tuleks mainida, et dr. med. A. E. Landau oli ametlikult lahkunud ülikooli teenistusest juba 12. jaanuarist 1913 seoses ärasõiduga Berni, kus temast sai erakorraline anatoomia professor. Maha jäänud antropoloogia muuseum jäi kiratsema ning lakkas I maailmasõja lõpul olemast, kuigi selle eest oli määratud hoolt kandma juhataja kohusetäitjana anatoomia erakorraline professor Hermann Ernst Adolphi (1863–1919). Mis sai antropoloogia muuseumi varadest edaspidi, selle kohta ei ole võimalik praegu veel midagi öelda, kuid see küsimus vajab uurimist.

Kaks haruldast jahipüssi kolonel Georg Leetsi relvakogus

Kaupo Deemant

Tallinna Linnamuuseumis säilitatakse Georg Leetsi kunagist relvakogu, mille jahirelvade seas on kaks ainulaadset jahipüssi.

Esimene neist (TLM 4456) on Moskvas töötanud relvameistri Jartari töö, valmistatud 1858. aastal. Jahipüss on kaheraudne (üldpikkus 91,5 cm, kaliiber 18,5), seest pikisoontega, eestlaetav, tonglukkudega. Iga raua kohta on kaks

Kirjandus

Tartu ülikooli ajalugu, II. 1802–1918. 1982. Koost. Karl Siilivask ja Hillar Palamets. Tallinn: Eesti Raamat. Eesti Ajalooarhiiv (EAA) f 402, n 3, s 928.

EAA f 402, n 4, s 1440.

EAA f 402, n 4, s 1443.

EAA f 402, n 4, s 1460.

Jaan Kasmel on Tartu Ülikooli füüsilise antropoloogia keskuse vanemlaborant.

Privatdozent Abram Eber Landau (1878–1959) MD, the supernumerary assistant of the prosector of the Institute of Anatomy at the University of Tartu (Yuryev), had set up an anthropological collection in order to improve his lectures on anthropology that he had begun in the autumn of 1909. The collection was funded from his own means, and it was reposed in two rooms of a rented apartment. When he submitted in November of the following year an application for the allocation of rooms in some university building, then the university government and the council, as well as the curator of the educational district, found that this request can be fulfilled only on one condition – the owner of the collection must

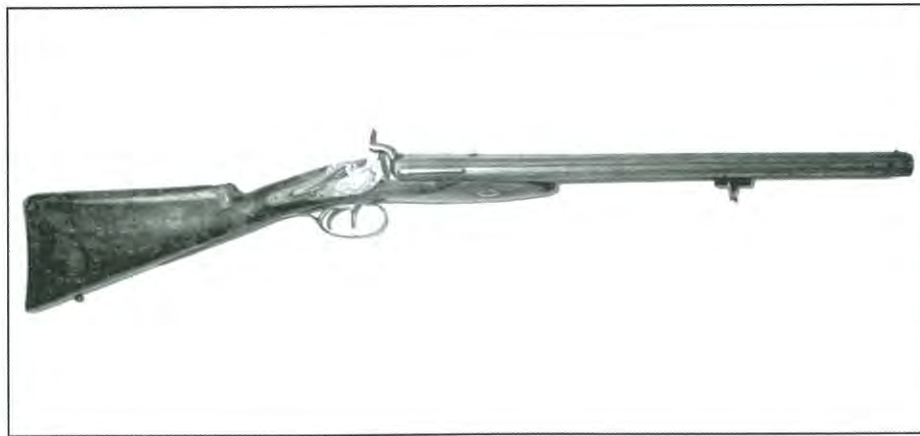
donate the entire collection to the university. And this is what A. E. Landau did. Thus, on 25 February 1911 the university acquired a new ancillary teaching institution – the anthropological collection.

Приват-доцент, доктор медицины Аврам Эбер Ландау (1878–1959), сверхштатный помощник прозектора при анатомическом институте Тартуского (Юрьевского) университета в целях лучшего проведения своих лекций по антропологии, которые он начал читать осенью 1909 года, создал за личные средства антропологическую коллекцию, которую разместил в двух комнатах арендованной квартиры. Когда в ноябре следующего года он ходатайствовал о выделении для своей коллекции помещений в каком-либо университетском здании, правление и совет университета, а также попечитель учебного округа решили, что подобное желание может быть удовлетворено при одном условии: владелец коллекции подарит её университету. А. Э. Ландау выполнил это требование. Таким образом, 25 февраля 1911 года университет приобрёл новое учебно-вспомогательное заведение – антропологическую коллекцию.

lasti rauda kerakujuline tinast kuul (või mitu kuuli) ning nende peale suruti varda abil jällegi tropid. Päästikule vajutamisel lõi kukk väljaspoolsele tongile, mille tuli süütas raua välisküljel oleva kanali kaudu raua eespool oleva püssirohulaengu. Kui uuesti samale päästikule vajutada, lõi teine kukk raua taga olevat tongi ja süütas tagumise püssirohulaengu. Teise raua laadimine ja tulistamine toimus samamoodi. Seega oli kõnesolev jahipüss neljalasuline.

Lukuplaatidele ja päästikute kaitsele on graveeritud parempoolsel plaadil metssea, vasakpoolsel plaadil tiigri ja ülal karu kujutis. Päästiku kaitse välisküljel näeme jooksva hundi kujutise graveeringut. Raudu ühendab ülaltpoolt rauast liist, mille lukupoolsele osale on graveeritud vanaslaavi tähtedega kiri "ЯРТАРИ В МОСКВЕ". Ülemisele lukuplaadile on graveeritud ka kunagise omaniku nimetähed "О.П.". Raudu ühendaval liistul asuvad ka sihik ja kirp.

kukke ja kaks päästikut. Esialgu tundus, et kaks kukke ühe raua kohta on kindluse pärast, st kui üks tong millegipärast ei süüta püssirohulaengut, siis teine teeb seda kindlasti. Tegelikult on raudas üksteise peal kaks laengut. Laadimine toimus raudade all spetsiaalses avas asuva laadimisvarda abil. Kõigepealt valati rauda kindel kogus püssirohtu, mille peale suruti laadimisvarda abil tropid, seejärel

- ♦ Jartari valmistatud jahipüss (paremalt poolt)
- ♦ Shotgun made by Jartar (from the right)
- ♦ Охотничье ружье изготовленное Яргари (справа)

Relva kaunistavad loomakujutiste graveeringud näitavad, et püss oli valmistatud kiskjate küttimiseks. G. Leets nimetas relva karupüssiks.

Tallinna Linnamuuseumi relvafondiga tutvunud Moskva Ajaloomuuseumi töötaja rääkis käesoleva artikli koostajale 1969. aasta märtsis, et üks taoline Jartari valmistatud jahipüss asub Moskva Ajaloomuuseumi relvafondis.

Teise jahipüssi (TLM 14378) valmis 1896. aastal Tartu relvameister J. W. Klattenberg. Jahirelv on üharaudne (üldpikkus 114 cm, kaliiber 18), vintsoontega, ristlõikelt kaheksakandiline, tagantlaetav, ühelasuline. Raua sihiku ja kirbuga tagumises osas on tekst "J. W. Klattenberg & Albrecht Dorpat". Püssil on kaks päästikut, neist tagumine on eelpäästik. Jahipüssi lukuplaadid, kukk, päästikute kaitse, rauda avav ja sulgev käepide on kaunistatud peene lehtornamentgraveeringuga. Vasakpoolisel lukuplaadil on näha veel küti ja püssiga tüdrukuga kujutis, mille all saksakeelne manitsussalm. Tallinna Linnamuuseumi kunagise töötaja Hillar Saha tõlkes kõlab see järgmiselt: "Piiga, hoia küttidest

eemale, suits ha jub, sina jääd üksinda maha." Eelmainitust vasakule jääb järgmine salm: "Ümmargune on märklaud, ümmargune on raha." Parempoolisel lukuplaadil, kus on noolega läbistatud südame kujutis, jätkub vemmalvärss, mille H. Saha on tõlkinud eesti keelde nii: "Piiga, kui sind kord on südamest tabatud (äsjamainitud kohal on noolega läbistatud südame kujutis – K.D.), ära jäta teine kord seda mitte lahti." Tekst lõpeb küti vaga sooviga: "Mis naisel on ümar, seda meeleldi tahan."

Püssi laad on vääriskuust, eest ja lukumehhanismi kohalt krobeline.

Jahipüssi juurde kuuluvad veel vasest kuulivalamise tangid (TLM 3523), mille avasse valatud sulatinast saadi piklik ümmarguse ristlõikega eest koonusekujuline kuul.

23. septembril 1974 sai siinkirjutaja G. Leetsilt püssi valmistaja kohta teada, et eelmise Eesti Vabariigi ajal oli J. W. Klattenberg Tartus relvaparandustöökoja omanik. Vana mehena tegi ta 1936. aastal G. Leetsile ette-

paneku osta ära tema valmistatud jahipüss, et see "satuks headesse kätte".

Mõlemad jahipüssid olid välja pandud Tallinna Linnamuuseumis kahel G. Leetsi relvakogu näitusel (avatud 1975. ja 1996. aastal).

Kaupo Deemant on Tallinna Linnamuuseumi teadur.

From among the hunting guns in Georg Leets's arms collection preserved at the Tallinn City Museum two peculiar shotguns are especially remarkable.

Fotod Jaan Künnap

- ♦ J. W. Klattenbergi valmistatud jahipüssi vasakpoolne lukuplaad
- ♦ Left-hand lock plate of a shotgun made by J. W. Klattenberg
- ♦ Левая сторона охотничьего ружья изготовленного Й. В. Клаттенбергом

The first one was made at the workshop of Jartar, the Moscow gunsmith, in 1858. It is a two-barrel four-load muzzle-loader with cap locks. The lock plates have images of a boar, a tiger and a bear engraved on them; this is the master's way of telling you that the gun is meant for hunting beasts of prey. Another similar shotgun is preserved in the arms collection of the Moscow History Museum.

The other one-barrel breech-loading shotgun with a cap lock was made by the Tartu gunsmith J. W. Klattenberg in 1896. The gun is decorated with a rich fine plant ornament engraving, with German doggerels on both lock plates. On the left one we can see the images of a hunter and a girl with a gun, with verses under them reading, "Mädel las dich mit schützen, nicht ein der Damp verracht, du bleibst allein."

Both the shotguns were displayed on the exhibitions of Georg Leets's arms collection at the Tallinn City Museum in 1975 and 1996.

- ♦ Artikli autor. 1969
- ♦ Author of the article. 1969
- ♦ Автор статьи. 1969

Muuseum kõigile

Merike Toomas

Ainult südamega näed hästi.

Helsingis toimus 2000. aasta lõpul Põhjamaade Ministrite Nõukogu, Soome Muuseumiühingu ja Briti Nõukogu korraldatud kolmepäevane konverents teemal "Muuseum kõigile" (*Museum for all*). Osavõtjaid oli Soomest, Rootsist, Norrast, Taanist, Venemaalt, Iisraelist ja USAst ning allkirjutanu ainsana Eestist, kokku üle saja inimese. Nagu pealkirjastki aru saada, arutati kolme päeva jooksul muuseumide avatust ehk muuseumide valmisolekut olla avatud ja võrdselt kättesaadav kõigile külastajale, ka neile, kel on erivajadused. Eestis on erivajadustega (sh lapsed, eakad inimesed) või puuetega inimestele võrdselt tingimuste loomisest räägitud senini küll põhiliselt ainult kaubandus- ja sotsiaalobjektide puhul. Kõrge elatus- tasemega riikides nagu Norra ja Rootsi on juba ligi kümme aastat toimunud diskussioonid sel teemal ja ka püütud luua puuetega inimestele võimalused kogeda muuseumide poolt pakutavat võrdselt teiste külastajatega. Konverents oli ühtlasi 1999. aastal alustatud Põhjamaade (Norra, Soome, Rootsi, Taani) ühisprojekti viimane etapp ja kokkuvõte. Projekti rahastas Euroopa Liit.

1999. aastal alustati kolmes uurimiskeskuses Rootsist, Taanis ja Norras ühisprojekti "Põhjamaade muuseumid kõigile". See kavandati neljaetapilisena:

A. Hindamine – töötati välja hindamiskriteeriumid ja hinnati kindlat arvu muuseumi igalt osalejamaalt. Korraldajaiks ja selle etapi eestvedajaiks olid Norra uurijad (*DELTA Centre*).

B. Hindamistulemuste publitseerimine, infomaterjalide ja nõuandvate materjalide koostamine ja levitamine Rootsist Handicap Instituudi poolt.

C. Rändnäituse "Dialoog pimedas" koostamine Taani uurijate poolt (*Danish Centre for Accessibility*). Näitus oli avatud Heureka keskuses 2000. aasta novembris-detsembris.

D. Lõppkonverents Helsingis (Soome

Muuseumiühing ja Ateneum).

Konverentsil esinesid projekti erinevate etappide juhid, arhitektid, giidid-muuseumipedagoogid (kes suhtlevad külastajatega vahetult) ja näituste kuraatorid ning toimusid *workshop*'id, kus mängiti läbi situatsioone, mis võivad tekkida nägemis-, kuulmis-, liikumis- ja vaimse puudega külastajail. Paraku on nii, et inimesed, kel on olemas kõik aistingud – kuuleb, mida räägitakse, näeb, mida näidatakse, liigub, kus ette nähtud, ja saab aru, mida on muuseumitöötaja või näituse koostaja tahtnud edasi anda – ei kujuta ette, kui raske või peaaegu võimatu on muuseumist või näituselt elamust või kogemust saada puudega inimesel, aga ka eakal või lapsel. Uurimistulemuste põhjal on ligi 1/3 külastajast erivajadustega. Kas ja kui tihti muuseumitöötaja või näituse ülespanija arvestab või oskab arvestada erinevate külastajate vajadustega, olgu nendeks siis piltide kõrgus seinal, tekstide suurus ja tihedus või kaugus, erinevad viidid ja seletused? Enamasti kipub olema nii, et ratastoolis inimene ei pääsegi näituseruumidesse, sest puudub kaldtee jms, mis nõuab suuremaid rahalisi kulutusi. On aga ka asju, mille peale lihtsalt ei ole tuldud, näiteks vaegnägijale või pimedale külastajale informatsiooni esitamine punktikirja abil või võimalus pilte ja esemeid katsuda. Helsingis Ateneumi kunstimuuseumis on nüüd juba loodud võimalus mõnd skulptuuri katsuda ja valitud piltidest on tehtud punktikirjatehnikas koopiad, et ka nägemispuudega külastaja saaks muuseumist kogemuse.

Mitmed ettekanded puudutasid näituse tutvustamist, arutleti giidi või muuseumipedagoogi rolli üle. Nii Taanis kui Norras peetakse oluliseks, et giid või muuseumipedagoog saaks täiendavalt eripedagoogidele mõeldud õpet (nt viipekeel). Lisaks muuseumitöötajatele ja arhitektidele Põhjamaadelt esinesid ette-

kannetega ka kolleegid New Yorgist Metropolitan Museumist, Venemaalt Ermitaažist ja Suurbritanniast Muuseumide Nõukogust.

Kuulatud kahekümnest ettekandest jäid meelde ennekõike need, millest meilgi oleks õppida ja suhteliselt väheste rahaliste vahenditega ning ilma suuremate ümberehitusteta naabermaade kogemusi rakendada. Toon siinkohal näiteks Lena Landerbergi Rootsist Põhjamaade Muuseumist (*Nordiska museet*). Ta tutvustas sealset audiosüsteemi (*Gallery Guide*), mille loomise eestvedaja ta ise on olnud ja mis edukalt töötab. Muuseumis on loodud eraldi osakond nägemispuudega külastajate teenindamiseks ja sealset tööd juhib Anna Hansson, kes on ka ise raske nägemispuudega. Selle osakonna töö eesmärk ei ole teha eraldi näitusi nägemispuudega inimestele, vaid aidata kuraatoritel ja giididel-pedagoogidel, kes hiljem näitusi tutvustavad, teha tavaline väljapane kättesaadavaks ja kogetavaks nägemispuudega inimestele, kelle hulk on tänapäeval kiiresti tõusnud.

Huvi korral konverentsil esitatud ettekannete vastu palun pöörduda allkirjutanu poole telefonil 07 456 141 või Tartumaa Muuseumi Elvas Pikk t 2.

Merike Toomas on Tartumaa Muuseumi direktor.

ICOMi muuseumide maailmafoorum Barcelonas

Karin Hallas-Murula

1.–6. juulini 2001 toimus Barcelonas muuseumide 19. maailmakonverents*. See on foorum, mis ühendab rahvusvahelise muuseumide organisatsiooni ICOM (*International Council on Museums*) tänaseks juba ligi 17 000ni kasvanud liikmeskonda. ICOMi president on **Jacques Perot**, keda Barcelonas volitati presidendina jätkama. Tagasi valiti ka ICOMi tuggev juhtfiguur Alessandra Cummings Barbadoselt, kes on **nõuandva komitee** (*Advisory Committee*) esinaine. Nõuandev komitee koosneb rahvuskomiteede esimeestest, ICOMi erialakomiteede ning liitunud organisatsioonide (*affiliated organisations*) esindajatest ning koguneb igaal aastal Pariisis UNESCO peakorteris. Eesti ühines ICOMiga 1992. aastal. ICOMi Eesti rahvuskomitees on 73 liiget, juhatusse kuuluvad Karin Hallas-Murula (esimees), Heiki Pärdi (aseesimees), Maret Tamjärv (sekretär), Merike Lang, Urmas Dresen ning Anu Järs.

Hästi mõistes vajadust ajaga kaasas käia on ICOM viimaste aastate jooksul asunud reformide teele, millega kaasneb värske mõtlemine ning aktiivne poleemika muuseumide rolli üle kiiresti muutuv ja tähendusi kaotavas maailmas. ICOM loodi juba 1946. aastal, tema kiire kasvamine (eriti viimase 8 aasta jooksul, mil ICOMi liikmeskond kahekordistus) ning keerulisemaks muutuv struktuur on tekitanud vajaduse muuta hiidorganisatsioon mobiilsemaks ning efektiivsemalt toimivaks.

ICOMi reformid

Barcelona konverentsi 20. peassambleel kinnitati **ICOMi täiendatud statuut**, uuendatud **eetikakoodeks** ning **ICOMi strateegiline tegevuskava aastateks 2001–2007**.

Uue statuudiga lisandusid ICOMi ringkonda kasumitaotlusest kunstigale-

* ICOMi Barcelona konverentsist vt ka: Karin Hallas-Murula. Maailma muuseumid vaatavad tulevikku. – *Sirp*. 7. sept. 2001.

riid ja konserveerimislaborid ning kultuurikeskused, mis tegelevad materiaalse ja mittemateriaalse (viimase all mõistetakse ka digitaalset) pärandi säilitamisega. Uus statuut aktsepteeris ka tudengist liikmete staatuse (hääletamisõigusega, täpsemad kriteeriumid tudengite vastuvõtmiseks on väljatöötamisel).

ICOMi eetikakoodeksis lisati rida täiendusi ja täpsustusi. Eetikakoodeksi täiendatud variant on tõlkimisel eesti keelde. Eetikakoodeks on muuseumide tähtsamaid dokumente.

Strateegiline tegevuskava aastateks 2001–2007 põhineb reformikomisjoni (*Task Force*) mahukal saajaleheküljelisel dokumendil "*A Tool Box for Renovating ICOM*". Kui sealt ainult kõige olulisemat mainida, siis rõhuasetust jätkuvale koostööle ICOMi arvukate ning üle maailma laiali paiknevate struktuuride vahel, suunda liikmeskonna kasvu ning selle eriilmelisuse aktsepteerimisele, alternatiivsete rahastamisvõimaluste otsimisele maades, kus riigi toetus muuseumidele on ebapiisav, koostööle ühiskonna teiste sektoritega, tegutsemisele UNESCO raamides ning tema organisatsioonidega muinsuskaitse, arhiivinduse jm aladelt (ICCROM, ICOMOS, ICA, IFLA jt), suunda ICOMi rahvuslike ja rahvusvaheliste komiteede töö tugevdamisele.

Konkreetsete sammudena on juba suurendatud ICOMi täidesaatva nõukogu (*Executive Council*) liikmeskonda, täiustatud valimisprotseduuri ning muuseumide kommunikatsiooni Interneti kaudu. Suur samm oli muuseumide rahvusvahelise Interneti domeeni *.museum* presentseerimine konverentsil. See on kiiresti leitatav võrguaadress (analoogiline *.com*, *.org* jt-le), mis oluliselt kiirendab muuseumide leidmist Internetis.

Barcelona konverentsi peassamblee võttis vastu mitu **resolutsiooni**, millega ICOMi täidesaatvale kogule tehti ülesandeks pöörduda valitsuste poole tunnustamaks muuseumide vajadusi ning suurend-

Fotod Karin Hallas-Murula

♦ Artikli autor Barcelonas Hispaania kuulsaima arhitekti Antonio Gaudí disainitud tänavapingil

♦ Author of the article in Barcelona, sitting on a street bench designed by Antonio Gaudí, the most renowned Spanish architect

♦ Автор статьи на скамье, оформленной архитектором А. Гауди

damaks nende finantsilist ja poliitilist autonoomiat. Otsustati hakata välja töötama standardpõhimõtteid muuseumidele maksude alandamise osas. Otsustati jätkata rahvusvahelise ajakirja "*Museum International*" toetamist (ajakiri oli sulgemise äärel). Üks resolutsioone puudutas ebaseadusliku kultuuriväärtuste väljaveo tõkestamist ja vastava info vahetuse intensiivistamist ning natsirežiimi ebaseaduslikult omandatud varanduste tagasisaamist.

Kõik põhidokumendid, millest siinkohal oli toodud vaid kõige olulisem, on saadaval ICOMi Internetilehel www.icom.org.

Barcelonas otsustati ka rahvusvahelise muuseumipäeva (18. mai) teemad: 2002. aasta muuseumipäeva teemaks on "Muuseumid ja globaliseerumine" (*Museums and Globalisation*) ning 2003. aastal "Muuseumid ja nende sõbrad" (*Museums and Friends*).

Barcelona konverents töötas 18 sektoris (museoloogia, muuseumipedaagoogika, näituste, marketingi, infotehnoloogia, turva- jt), lisaks töögrupid, kus korraga osaleda polnud mõistagi võimalik. Igatüki sai konverentsilt kaasa erine-

vaid muljeid. Eestist osalesid Barcelona konverentsil veel **Toomas Tamla** Eesti Ajaloomuuseumist, **Sirje Karis** Tartu Linnamuuseumist, **Inge Kukk** Tartu Ülikooli Kunstimuuseumist.

Barcelona konverentsi vägagi aktuaalne teema – "**MANAGING CHANGE: the museum facing economic and social challenges**" peegeldas taotlust määratleda muuseumide kohta tänases pragmaatilises ja heitlikus maailmas. Kas tulevikuhiskond vajab veel neid kunagi elitaarsete harrastustena tekkinud institutsioone? Rahvusvahelise esindusfoorumi kõnelejaid kuulates süvenes veendumus, et muuseumide ees seisab suur tulevik. Järgnevalt olulisemast.

Muuseumid ja muutused: tendentsidest maailma muuseumide arengus viimase kümne aasta jooksul

Maailma muuseumi saab geograafiliselt ja kultuuriliselt jagada kolmeks: Ameerika muuseumid, Euroopa muuseumid ning Kolmanda Maailma muuseumid. Üldistest tendentsidest rääkides peab alati täpsustama, milliseid muuseumi silmas peetakse. Järgnevalt on Euroopa muuseumide näitena puudutatud Hollandi muuseumides viimase kümne aasta jooksul toimunut.

Hollandi Muuseumiühingu dokumendis (www.Museumvereniging.nl) on viimaste aastate arengu üldist konteksti iseloomustatud järgmiselt.

♦ Publik on muutunud diferentseeritumaks, tema haridustase on kõrgem ja nõudmised individualistlikumad.

♦ Konkurents vabaaja turul süveneb – muuseumidesse tullakse siis, kui nad suudavad pakuda sündmusi ja elamus, mis konkureerivad teiste asutuste pakutuga.

♦ Muuseumide tugevaimaks küljeks on jäänud esemete autentsus, nende kollektsioneerimine ja nende lugude jutustamine.

♦ Globaliseerudes süveneb muuseumide roll rahvusliku, regionaalse või grupiidentiteedi kujundajana.

♦ Tuleviku muuseumide otsustav aspekt on koostöö teiste institutsioonidega, seejuures mitte ainult teiste muuseumide, vaid ka teatrite, raamatukogude, konsertorganisatsioonide, samuti hotellide,

kaupluste ning teiste äriettevõtetega.

Hollandi muuseumireformi kohta konverentsil eraldi ettekannet ei olnud, kuid levitati raamatut, mis sisaldas tagasivaadet viimasele kümnele aastale. Selle positiivsed kokkuvõtted teevad kadekaks. Teatavasti sisaldasid Hollandi reformid muuseumide autonomiseerimist, soodsat maksupoliitikat (muuseumide tulmetele 20%-lise tulumaksu asemel 6%), kogude laialdast inventariseerimisprojekti (digitaliseerimine ja selle kaudu kogude kättesaadavaks tegemine), eriprogramme noortele (suurt rõhku pandi pedagoogilistele programmidele), nelja aasta fikseeritud eelarve süsteemi ning suurejoonelist projekti "Delta plan 1990–2000", mille raames kultuuripärandi inventariseerimisele, säilitamisele ja konserveerimisele eraldati 150 mln Hollandi kuldnat (sihtgrupp: muuseumid, raamatukogud, arhiivid). Umbes 230 000 m² muuseumide pinda varustati konditsioneeridega, uut näitustepinda ehitati 4000 m² ja hoidlaid 10 000 m².

Ameerika muuseumides viimase kümne aasta jooksul toimunud andis Barcelonas ülevaate USA Muuseumide Assotsiatsiooni president Edward H. Able, kes rõhutas muuseumide tähtsuse märkimisväärselt tõusu. USA muuseumide külastatavus on viimase kümne aasta jooksul tõusnud 486 000 miljonilt 860 000 miljoni külastuseni aastas. See on Edward H. Able'i väitel tulenenud peamiselt orientatsiooni muutmisest: varem enamasti haritud kihile orienteerunud muuseumid on avanenud kõigile. "Varem tegid kuraatorid sageli näitusi justkui kuraatoritele, vähemharitud inimestele ei saanud elitaarsetest koodidest aru ning tundis, et muuseum ei ole tema koht," rääkis Able. Kuid ka kirjaoskama-

tu peab end muuseumis hästi tundma, leitakse nüüd. Asjad tehakse "puust ja punaseks", seejuures intellektuaalset tasandit kaotamata, kinnitas Able. Kui varem arvati, et kunstiajalugu on üldteada ning kaasaegne kunst üleüldiselt mõistetav, siis nüüd on loomulik, et ka kunstimuuseumides saab kõrvaklappidest kuulata lausa algteadmisi. Muuseumide pedagoogiline funktsioon USAs järjest kasvab, sest pidevat haridust vajavad mitte ainult koolilapsed, vaid ka täiskasvanud. Rahvastiku segunedes (immigratsioon) on kasvanud ka muuseumide roll rahvusgruppide identiteedi loojana.

USA muuseumide reformidega seoses korraldatud küsitlusest ilmnes, et Ameerikas peetakse infokanalitest kõige usaldusväärsemaks just muuseumi, alles teisel kohal on raamatud. Massimeedia oli eelviimasel ning Internet kõige ebasaldusväärsemana viimasel kohal.

Millisena prognoositakse muuseumide tulevikku?

Kas muuseumid arenevad edasi teemaparkideks või kunstitempliteks? Kas autentse objekti asendavad pedagoogilised installatsioonid? Milliseks kujuneb päris- ja virtuaalsete muuseumide vahetork? Küsimusi tulevikule on rohkesti.

Barcelona konverentsi peakõneleja **Manuel Castells**¹, maailma praegusaja tuntumaid sotsiolooge (Berkeley Ülikool, California), oli tuleviku suhtes väga optimistlik. Oma ettekandes "*Museums*

¹ Tuntud laiemalt tänu triloogiale infoühiskonnast: *The Information Age: Economy, Society and Culture – The Rise of the Network Society* (1996), *The Power of Millenium* (1997) ning *The End of Millenium* (1998), mis on juba tõlgitud kaheteistkümnesse keelde.

♦ ICOMi konverentsi peassamblee istung Barcelonas. Keskel ICOMi president Jacques Perot

♦ Session of the General Assembly of the ICOM Conference in Barcelona. Jacques Perot, President of the ICOM, in the centre

♦ Заседание генеральной ассамблеи ICOM. В центре президент ICOM

in the Information Age: Cultural Connectors of Time and Space" sidus Castells muuseumid globaaltasandi ja infoajastu teooriaga, mille kontekstis on muuseumid institutsioonid, mis taasloovad tähendusi ning genereerivad metakeelset (tekst, kunstikeel jne) kommunikatsiooni. See muutub järjest olulisemaks olukorras, kus jõulised tehnoloogilised uuendused on loonud situatsiooni, kus igasuguse info levik on globaalne, kuid selle teine külg on tähenduste kadumine. Informatsiooni ja selle individuaalseid tõlgendusi tekib liiga palju, ammu ei ole enam üht tõe ja tähendust, neid on lõputu hulk – igaüks loob oma hüperteksti ja riputab selle Internetti. Kuid kui rääkijaid on lõputult palju, siis ei kuula keegi enam kedagi, kaovad ühised arusaamised ning väheneb üksteise mõistmine. Castells arvates on 21. sajandil vaja pingutada selle nimel, et taasluua ühiseid tähendusi, et inimesed ja inimeste grupid harjuksid taas mõtteid ja kogemusi jagama. Selleks on vaja ühist ja paljude poolt mõistetavat keelt, mille potentsiaalseimaks variantiks peab Castells kujundlikku keelt, kunstikeelt.

Muuseumid ja management – mida kasulikku õpetavad management'i teooriad?

Management'i teemaga ei kaasnenud õnneks püüdu äriühingute mentaliteeti kultuurisfääri importida, jääd meeldivalt konservatiivseks. "Management ei ole võlusõna, mis probleemid lahendab, ja kõige vähem on ta despootlik sekkumine muuseumide traditsioonilisse juhtimisse, nagu näidatakse sageli arvavat," kinnitas Edward H. Able ning meenutas negatiivseid juhuseid, kus Ameerika muuseumide direktoriteks määrati "instrumentaliste". Ei tohi segi ajada direktori ja määndžeri funktsioone – määndžer saab hoolitseda siiski ainult asutuse mehaanilise toimimise eest, samas kui direktor peab tegema sisulisi ja ideoloogilisi otsuseid ning kavandama arengusuundi, arendas Able oma mõtet, püstitades võimaliku arengumudelina kontseptsiooni **sensitiivsest management'ist**, mil otsuste taga ei ole ainult majanduskasu.

Filosoofiadoktor, ICOMi endine peasekretär ning seejärel Getty Fondi Konserveerimisinstituudi direktor **Luis Monreal** (ettekanne "Museums for the 21st Century: from Crisis to Success") rõhutas, et mingit ühist muuseumide management'i mudelit pole olemas. Kõige olulisem on inimeste kvaliteet, rõhutas

Monreal, nende professionaalsus ning see, kas neist moodustub koostöörühm. Tõepoolest, on ju suure muuseumiäituse tegemine nagu lavastuse loomine, mis ruumis süžeenä välja arendatakse ning mis tõeliselt õnnestub siis, kui kõik meeskonna osalised – kuraator, kujundaja, installaatorid, valgustaja, giidid ja lõpuks ka saalivalvurid, kes näitust assisteerima jäävad, oma tööd hästi teevad.

"Management'il on kalduvus muutuda asjaks iseeneses," hoiatas tuntud inglise museoloog **Kevin Moore**². "Pigem teha õigeid asju, kui püüda teha kõike õigesti," rõhutas ta vajadust säilitada muuseumides vaimne õhkkond.

Teisalt oli just Kevin Moore see, kes muuseumiinimestele management'i guru **Tom Petersit** reklaamis, kuid Petersilt on vaieldamatult midagi ka muuseumidel õppida. Petersi tuntud management'i teooria raamat kannab nime *In Search of Excellence*. Infoajastu toodab lakkamatult valgekraede massi ning läbi lööb nende seas see, kes on isiksus, kes on talent, ennustab Peters. Lihtsalt tööd tegev töötaja pole väärtus, väärtus on indiviid, kelle jaoks tema töö on eneseteostus. Erilised, innustunud töötajad on firma edu pant.

Tom Petersi viis management'i transformatsiooni on:

- ♦ "juhtidest Juhtideks"
- ♦ "Tavatöö Wow! projektideks"
- ♦ "Osakondadest professionaalse teenindamise firmadeks"
- ♦ "Töötajatest iseendast tootemärgi kujundanud professionaalideks"
- ♦ "Kliendi teenindamisest kliendi elamukseni"

Need printsiibid, nagu ka Petersi ütlus "Muutkem iga külastaja kogemus maagiliseks" on muuseumide elus suurepäraselt rakendatavad ja juba rakendatudki, pean silmas näiteks muuseumide vajadust olla atraktiivne ning samal ajal orienteeritud väga erinevatele sihtgruppidele, näituste kihulist funktsioneerimist nii 10 kui 30 minuti külastaja jaoks ning ka selle jaoks, kes tahab näitusel kas või kogu päeva veeta.

Kevin Moore rõhutas ka oskust küsida lihtsaid küsimusi. Üks sellistest oli: miks minu muuseum eksisteerib? Kui tõsise analüüsi tulemusena on vastuseks "ei", siis tuleb see "ei" välja öelda. Moore soovitas õppida lastelt, kes lihtsameelselt küsivad, miks midagi just nii tehakse.

² Kirjutanud raamatud *Museums and Popular Culture* (1997); *Museum Management* (1994); *Management in Museums* (1999)

Vastus – sest alati on nii tehtud, pole vastus ühegi lapse jaoks.

Vaieldamatult sisaldab muuseumide olemus suure annuse konservatiivsust ning nagu ka Barcelonas kõlama jäi, ei pea muuseumid kõigega uisapäisa kaasa tõttama. Kuid järjest kiiremini ja dünaamilisemalt muutuv maailmas ei saa muuseumid kaotada kommunikatiivsust ja ennast üksnes traditsioonide hoidmisega õigustada. Ka muuseumi elu peab olema pidevalt täis küsimusi: milleks, kellele, kuidas? Neid tuleb esitada kogu aeg. Ka siis, kui kõik tundub hästi olevat, sest probleeme tuleb analüüsida just siis, kui hästi läheb. Kui probleemid on käes, siis tuleb juba tegutseda.

Karin Hallas-Murula on Eesti Arhitektuurimuuseumi direktor ja ICOMi Eesti Rahvuskomitee esimees.

Ettekanne 1. oktoobril 2001 Narva muuseumide festivalil, avaldatud lühendatult.

On July 1–6, 2001, the 19th World Conference of Museums took place in Barcelona. It is a forum uniting the members of ICOM (International Council of Museums), the international organization of museums, whose number has grown to about 17,000 by today.

Estonia joined the ICOM in 1992. The ICOM National Committee of Estonia comprises 73 members, and the Board is constituted by Karin Hallas-Murula (Chairman), Heiki Pärdi (Vice-Chairman), Maret Tamjärv (Secretary), Merike Lang, Urmas Dresen and Anu Järs.

Realizing the necessity of keeping pace with time, the ICOM has recently undertaken reforms accompanied by a new way of thinking and active polemics on the role of museums in our quickly changing world which is losing meanings.

The 20th General Assembly of the Barcelona Conference ratified the **completed statute of the ICOM**, the **modernized Code of Ethics** and the **ICOM strategic plan of activities for the years 2001–2007**. A very important step was the presentation of the international museum internet domain **.museum** at the conference. This is a quickly spreading net address (analogous to .com, .org, and so on), which essentially fastens the process of finding museums in the net.

In Barcelona the topics for the International Museum Day (May 18) were decided upon. The topic for the Museum Day in 2002 is **Museums and Globalization**, and for 2003 – **Museums and Friends**.

♦ Barcelona, paremal klaasfassaadiga kongresside hall

♦ Barcelona, congress hall with a glass façade on the right

♦ Барселона, справа стеклянный фасад зала конгрессов

♦ Skulptuur Joan Miró muuseumis Barcelonas

♦ Sculpture in Joan Miró Museum in Barcelona

♦ Скульптура в музее Х. Миро в Барселоне

The most topical theme at the Barcelona Conference – "MANAGING CHANGE: the museum facing economic and social challenges" – reflected the endeavour to determine the place of museums in the present pragmatic and unsteady world.

At the conference a book was spread with a survey of the Dutch museum reform which lasted for ten years and whose positive results make everybody envious.

Edward H. Able, President of the USA

Museums Association, dwelt upon the things that had happened in American museums during the last ten years. The number of visits at USA museums has grown from 486,000 million to 860,000 million per year, which, according to Edward H. Able, has been the result of the change in the orientation: museums that were earlier on orientated to mostly educated people, are now opened for everybody. With the merger in population (due to immigration) the museums' role as the creator of national groups' identity has considerably grown.

A questionnaire on the museum re-

forms in the USA revealed that in America museums are considered to be the most reliable information channels, and only after that come books. Mass media was the last but one and internet occupied the least reliable last position.

The future of the museums was dwelt upon by Manuel Castells (University of Berkeley, California), main speaker at the Barcelona Conference, one of the most renowned sociologists in the present world, who connected museums to his theory of information era, in whose context museums are institutions that recreate meanings and generate

♦ Sürrealist Salvador Dalí teater-muuseum Figuereses Barcelona lähedal

♦ Theatre-museum of Salvador Dalí, the surrealist, in Figueres, near Barcelona

♦ Театр-музей сюрреалиста Салвадора Дали в окрестностях Барселоны

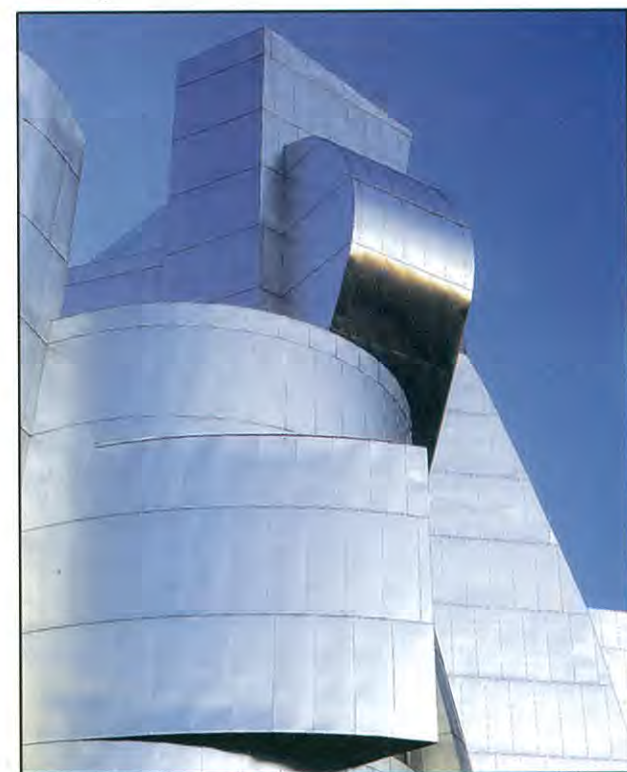
meta-language (text, art language, etc.) communication. Castells holds that in the 21st century you have to make efforts in order to recreate common meanings, so that people and people's groups would again develop the habit of sharing their thoughts and experience. The museums' role in this process is huge.

The topic of *museums and management*, fortunately, did not bring about an attempt to import the business spheres' mentality into the cultural sphere. We cannot confuse the functions of a director and a manager: a manager can only take care of the mechanical functioning of an establishment, whereas a director has to make decisions that are ideological or pertaining to the essence, and plan directions for development.

Luis Monreal, PhD, the former General Secretary of the ICOM, emphasized that there is no common museum management model. What is most important is the quality of the people, their professionalism and the fact whether they form a co-operative team.

Kevin Moore, the renowned British museologist, warned that management is inclined to develop into a phenomenon in itself. "You rather do the correct things, not try to do everything correctly," he said when emphasizing the necessity of preserving a spiritual atmosphere at museums.

The ICOM Barcelona Conference was inspiring and yielded rich information.

Ülikooli muuseum? Värv ülikooli

Inge Kukk

Ülikooli muuseum on ülikoolile väljundiks laiemal avalikkusega suhtlemisel, kus mitteakadeemiline publik puutub ülikooliga esmakordselt kokku muuseumi külastades. See on värv ülikooli ja kujudab külastaja esmamulje. Seetõttu toetavad ülikoolid muuseumi nii rahaliselt kui muuseumide kasuks tehtava lobby'ga poliitikutel hulgas.

Barcelonas kogunes esimest korda täiskogu istungile ülikoolide muuseumide alakomitee UMAC (*University Museums and Academic Collections*, praegu liikmeid ligi 200), mille asutamise initsiaatorid olid ülikoolide muuseumid 2000. aasta sügisel toimunud Pariisi seminaril. Ühinemise tingis vajadus leida uusi teid õppetöö eesmärgil komplekteeri-

tud kogude atraktiivseks eksponeerimiseks ning tuua välja ülikooli muuseumid suhtelisest isoleeritusest, pakkudes võrdväärset konkurentsi muuseumimaastikul. Samavõrd kaaluka tähtsusega oli ka ülikooli muuseumi rolli määratlemine kodu-ülikooli ning regiooni kultuurikontekstis. Peetud ettekandeid võib jagada üldjoontes kaheks: ühed käsitlesid ülikoolimuuseumide organisatsioonilist struktuuri ja *management*'i ning teised tutvustasid konkreetse muuseumi saavutusi oma näituse- jm tegevuse ümberkorraldamisel, mida illustreeriti videofilmide ja *Power Point*'i *show*'dega. Alljärgnevalt mõned põhipunktid, millele minu alakomitees enam tähelepanu pöörditi.

Muuseumi missiooni määratlemine

Ülikoolide muuseumid vaevlesid identiteedikriisi käes 90ndatel, sest nende praktiline osatähtsus õppetöös ja toetus ülikoolilt olid tunduvalt langenud. Video- ja arvutivõimaluste kasutamise laienedes kadus vajadus tutvuda aastasade jook-sul ülikooli kogutud tohutute õppekogu-

dega (herbaariumid, meditsiiniloolised kogud, zooloogilised kogud jm). Samal ajal ei osatud veel kõita laiemat publikut ning ülikoolid vähendasid muuseumide finantseerimist äärmise piirini, minimeerides nende toimimise muuseumina. Seetõttu asuti tõsiselt tegelema muuseumi profiili ja eesmärkide selgema väljakujundamisega säästmaks ressursse ning olemaks konkurentsivõimelised.

1. Töötati välja pikemaajalised arengukavad ja strateegiad, mis võimaldasid ka ülikoolil selgelt näha, mida muuseum tahab saavutada ning milleks kulub raha.

2. Koostati elektrooniline andmebaas, mis andis täieliku ülevaate kõikidest kogudest, ning koondati ühe ülikooli piires ka tegelikult kokku eri kateedrite ja institutute vahel jaotunud samatüübilised kollektsioonid.

3. Määrati kindlaks kogud, millel on rahvusvaheline või rahvuslik tähendus. Tagada nende kogude säilitamiseks vajaminev raha on mitte ainult ülikooli, vaid ka riigi ja/või kohaliku omavalitsuse ülesanne.

4. Selgitati välja konserveerimis-ressourcerimisvajaduste ulatus ja prioriteetidid.

5. Loodi üleriigiline ülikooli muuseumi nõustav ning sponsoortoetust hankiv katusorganisatsioon, mida juhib valitav nõukogu ning mille liikmeteks said kõikide ülikoolide muuseumid. Inglismaal hõlmab see üle 90 ülikoolimuuseumi (Nick Merriman, Inglismaa; Di Yerbury Austraalia).

See süsteem on kõige kauem toimunud Austraalias, kus Macquarie ülikooli *Cinderella Collection*'i *management*'ist alguse saanud tegevus on laienenud Austraalia ülikoolide muuseumide haldamist igakülgseks hõlmavaks laiahaardeliseks ettevõtmiseks (koostöö ülikoolide administratsioonide, fondide, sponsorite, kohaliku ja riigivõimu esindajatega, tegeletakse kogude uurimistööks grantide hankimise ja projektide koordineerimisega, töötatakse juba olemasoleva ja potentsiaalsete sihtgruppidega, pakkudes rohkem kui ühte muuseumi hõlmavaid ürituste- ja õppeprogramme, koordineeritakse ja hangitakse ressursse, et teha kogud digitaalsel kujul kättesaadavaks, tegeletakse muuseumi kuraatorite kvalifikatsiooniuuete väljatöötamise ja kvalifikatsiooni tõstmise korraldamisega jne).

Lisaks teistele muuseumi ülesannetest, mis on ICOMi koodeksis fikseeritud, on ülikoolimuuseumil ülesanne toetada õppe- ja teadustegevust. Ehkki nenditi, et tõsiselt tuleb tegelda ka ülikooli

õppejõudude muuseumisse võtmisega. Need peavad muuseumi endiselt täistubitud kappidega igavaks õppekoguks ja ignoreerivad muuseumi poolt pakutavat, ilma et oleksid viimase kümne aasta jooksul jalgagi muuseumi tõstnud. Integreerimaks muuseumi ülikooli akadeemilise poolega töötatakse välja ülikooli õppeainetega seotud erinevaid valdkondi ühendavaid uurimisprogramme ja näitusi – liikudes pigem laiuti, erinevate alade vahelisi seoseid ja kokkupuutepunkte esile tuues kui ühte kitsast eriala selle detailsuses esitades. Seotus ülikooli põhitegevusega, õpetamisega, tingib ka ülikoolimuuseumide suurema vajaduse tegelda teadusliku uurimistööga, kusjuures uurimise teaduslik aspekt selle kaasaegses tähenduses on akadeemilise personali kandana ning museoloogiline aspekt jääb kvalifitseeritud museoloogidele (Marta C. Lourenço, Portugal). Siit üks isiklik kõrvalpõige Eesti muuseumiteadusse. Kunstimuuseum kui Tartu Ülikooli osa peab paratamatult aktsepteerima teadustöödele kehtestatud üldisi reegleid, mis klassifitseerivad rahvusvaheliste parameetrite järgi kogu ülikoolis tehtava teadustöö, sh ka muuseumi teadustöö. Mulle tundub, et muuseumide teadustöö Eestis vajab samasugust klassifitseerimist, et viia see vastavusse rahvusvaheliste standarditega ning nimetada lõpuks asju õige nimega, ehkki enda suuremana näitamisest loobumine on valus.

Eksponeerigem vähem, aga läbi-kaalutletult

Ülikoolimuuseumide kogud on ühed vanemad maailmas, tekkinud alates hiliskeskajast käsikäes ülikoolide loomisega. Üldiselt on tegemist suurte ja mitmekesiste kollektsioonidega, mis nõuavad eksponeerimisel väga ranget ja põhjendatud valikut.

Domineeris seisukoht: eksponeerigem pigem vähem, aga põhjalikult läbi-kaalutletult. Eesmärk on panna külastaja näitusel osalema käed-külge-põhimõtet rakendades ning kaasa mõtlema ärgitades. Kuigi kohati esitati täiesti vastandlikke seisukohti: üks pidas ainuõigeks muuseumi muutmist ainult teatriks ja teine eitas täielikult *Heureka* stiilis näitust, mis oma pinnapealsuses ei võimaldavat esile tuua teaduse sügavat ja paljutahulist olemust (Pascuale Tucci, Itaalia). Ideaalseks peeti mõlema külje tasakaalustatud esitust muutmata muuseumi puhtalt meelelahutuslikuks institutsiooniks ning vältides tavakülastajale raskesti arusaadavat teadusterminega pikitud näitust.

Muuseumi tegevuse hindamisest

Seda teemat ülikoolide alakomitees eraldi ei käsitletud, kuid see joonistus välja paljudest kuulatud ettekannetest ja diskussioonidest. Silma paistis kaks erinevat vaatepunkti: kas muuseumi tegevuse edukuse kriteeriumiks on ainult oma-teenitud tulu suurus, külastajate arv või muuseumi sisulise töö ümberkorraldamise tulemusena saavutatud resultaat, mis viib lõppkokkuvõttes ka külastajate huvi tõusuni ning tulubaasi suurenemiseni. Ameerika ülikoolide muuseumides tegeldakse rahateenimise ja külastajate arvu suurendamise eesmärgil kõigega – nii muuseumiga seotud kui muuseumivälise tegevusega nagu näituseruumide väljarentimise ja diskode korraldamisega näitusesaalides, kusjuures koguhoidjad on hirmul eksponaatide turvalisuse pärast (Lyndel King, USA). See on aga võimalik vaid avarate muuseumiruumide, suhteliselt kaasaegsete eksponaatide ja piisavalt arvuka muuseumikaadri olemasolu korral. Lähtuda tuleb aga eelkõige eksponaatide turvalisusest, et tagada nende säilimine tulevastele põlvetele.

Euroopa ülikoolide muuseumid, millel on arvukalt haruldasi ja vanu eksponaate ning mis paiknevad ajaloolistes ülikoolihoonetes, on saavutanud häid tulemusi oma kogude ümberkorraldamisel ja atraktiivsel presenteerimisel. Teaduskogude uuenenud väljapanek käsikäes nende oskusliku reklaami ja erinevatele sihtgruppidele pakutavate õppeprogrammide ja töötubadega on suurendanud tunduvalt laiemat publiku huvi ülikoolide muuseumide vastu. Maailma vanima, Bologna ülikooli rikkalikud kogud on mitmeaastase ümberkorralduse tulemusena eksponeeritud kaasaegse tehnoloogiaga varustatud näitusena "Korrastatud maailm", mis tutvustab teaduslikku mõtte arengut. Belgia Louvain de Neuve'i katoliku ülikool on loonud oma hoonetekompleksi terve kultuurilinnaku, kuhu kuuluvad spordi-, teatri- ja kinosaalid, muuseumiruumid, töötoad ja kohvikud. Valdavalt kipskoopiate kogust alguse saanud kunstimuuseum eksponeerib ajutiste temaatiliste näitustena kunsti antiigist kuni postmodernismini, pakkudes eri ajastuid kõrvutades vaatajale põnevaid võrdlusi. Berliini Humboldti ülikool on üksikutest laialiasetsenud ja koordineerimata teaduslikest kogudest rajanud nn *Heureka* stiilis Teaduste Teatri, kus püütakse näidata teadusala vahelisi seoseid, haardes kaasa ka kujutava kunsti. Sealne objektide väljapanek tekitab põnevaid assotsiatsioone, ainet ei esitata lihtsalt kor-

- ♦ Frederick R. Weismani kunstimuuseum, Minnesota ülikool
- ♦ The Frederick R. Weisman Art Museum, University of Minnesota
- ♦ Художественный музей Ф. Р. Вейсмана, университет Миннесоты

raldatud struktuurina. Näitust toetavad video- ja audioefektid, erinevale teadmistasemele täiendust pakkuvad arvuti-programmid ning see on saavutanud tohutut menu (Cornelia Weber, Saksamaa). Ülikoolimuuseumide tegevuse sihipärase ümberkorraldamise tulemusena on laiem publik vabanenud eelarvamusest, et teadus on igav ja ülikoolimuuseum on vaid kappidesse tihedalt täistuubitud mikroskoopide ja tolmuste preparaate kogu. Vaadeldes meie arengut, tundub, et oleme veel praegu samas punktis, kus teised ülikoolimuuseumid olid 90ndatel. Muutused peavad algama aga inimestest ja nende pakutavatest ideedest, mitte ainult rohkemast rahast.

Inge Kukk on Tartu Ülikooli Kunstimuuseumi direktor.

University Museums faced crisis in the 90s. The meaning of their collections for the teaching process decreased, because of the using of new technology and media. Museums started to set up new goals focusing their activities not only toward the academic audience but also to the wider public: schoolchildren, tourists, families, etc. As the purpose of university collections is closely linked to the main mission of the university teaching, the university museums have a task of teaching and research in addition to the functions fixed in the ICOM code.

The collections of universities are the oldest ones in the world developing hand in hand with the opening of universities. In university museums there are usually very big collections of various kinds of objects, and in order to display the past, curators should select the artefacts thoroughly. The viewpoint – better less than more exhibits dominated also in Barcelona. For a visitor the exhibition should give a chance to participate hands-on, mind-on, heart-on.

During the last ten years university museums have achieved good results by changing their exhibitions policy, activating the work with different target groups, etc. As a result of good management and marketing the number of visitors has been increased already. Universities have understood that the university museum is a gateway into the university for a non-academic public and have supported their museums for the university PR-needs.

Väikemuuseumide koolitus Viljandimaal

Anne Jänes

Viljandi Muuseum on korraldanud alates 1997. aastast väikemuuseumidele õppepäevi. Algul oli eesmärk saada informatsiooni väikemuuseumide tegevuse ja probleemide kohta ning tugevdada koostööd maakonnamuuseumi ja väikemuuseumide vahel. Hiljem kujunesid need välja traditsioonilisteks teabepäevadeks.

Fotod Meelis Logomaa

- ♦ I väikemuuseumide õppepäev Viljandi muuseumis 16. aprillil 1997. Kõneleb kultuuriministeeriumi muuseumide nõunik Ülle Reimets
- ♦ 1st study day of local museums at the Viljandi Museum on April 16, 1997. Ülle Reimets, Museum Counsellor from the Ministry of Culture, is making a speech
- ♦ I учебный день местных музеев в музее Вильянди 16 апреля 1997 года. Выступает советник министерства культуры по работе с музеями Юлле Рейметс

Algatus tuli Viljandi Muuseumi etnoloogilt Tiina Jürgenilt ning peavarahoidjalt Anne Jäneselt, kes oli hiljem ka peakorraldaja. Eeskujuks seati Eesti Muuseumiühingu korraldatavad seminarid muuseumitöötajatele. Esimesel aastal toimusid õppepäevad Viljandi Muuseumi lugemissaalis, järgnevatel aastatel erinevates väikemuuseumides.

Loengute teemavalikul oleme arvestanud osavõtjate ettepanekuid. Loengud on toimunud järgmistel teemadel: muuseumivarade säilitamine ja hoidmine, trükkide hooldus ja pisiparandus, fotode säilitamine ja hoidmine, ülevaade MUTEK '97-st Münchenis, Eesti Rahva Muuseumi kogemused ekspositsiooni tegemisel, rahvarõivaste muutumine ajas, ekspositsioon väikemuuseumis, tutvumine hr Vene mööblikollektsiooniga, muuseumipedagoogikast ja sellealastest kogemustest Harjumaa Muuseumis, metall-esemete määramine, juhised nende kogusse võtmisel.

Lektoriteks on olnud spetsialistid erinevatest Eesti muuseumidest: Merike Lang vabaõhumuuseumist, Kristjan Raba ja Lea Raichman ERMist, Heli Nurger Harjumaa Muuseumist. Samuti on käinud loenguid pidamas ennistukoja Kanut peaspetsialistid Eige Peets ja Lea Sillart ning Teaduste Akadeemia Raamatukogu restaureerimisosakonna juhataja Tiit Pukk, Eesti Kunstnike Liidust Leila Pärtelpoeg ja Tõnu Lauk. Külalislektorite kõrval on ettekandeid pidanud ka Viljandi Muuseumi teadustöötajad: teadusdirektor Ain Vislapuu, etnoloog Tiina Jürgen ja fotokoguhoidja Tiina Parre. Informatsiooni Eesti muuseumide hetkeseisust on andnud Viljandi Muuseumi direktor Jaak Pihlak, kes on muuseuminõukogu liige. Külalisena osales avauitrusel kultuuriministeeriumi muuseuminõunik Ülle Reimets. Teabepäeva kulud (lektori tasud, bussi üürimine jms) on võimaluste ulatuses katnud Viljandi Muuseum oma eelarvest.

Õppepäevadel on jagatud muuseumitööks vajalikku abimaterjali: EMÜ trüki-se "Muuseumi varahoidja meelepea" kõiki ilmunud numbreid, ajakirja "Muuseum" ja Viljandi Muuseumi aastaraamatut.

Tänu headele kontaktidele Vello Sootsiga Toronto Mulkide Seltsist on meil olnud võimalus varustada väikemuuseumide fonditööks vajalike happevabade ümbrikutega. Abivajajad on ka saanud tulmeraamatuid Viljandi Muuseumist.

♦ Väikemuuseumide päev Heimtali muuseumis 4. detsembril 1998. Paremtalt Jaak Pihlak, Anu Raud, Tiina Jürgen, Anne Jänes

- ♦ Day of local museums at the Heimtal Museum on December 4, 1998.
- ♦ День местных музеев в музее Хеймтали 4 декабря 1998 года.

Laienenud on osavõtjate ring. Teabepäevad on pakkunud huvi ka kodu-uurijatele. Suurenenud on väikemuuseumide nõustamine muuseumitööd puudutavates küsimustes. Väikemuuseumide õppepäevadest on osa võtnud 14 väikemuuseumi: Mart Saare Majamuuseum, Heliloojate Kappide Majamuuseum, Mõisaküla muuseum, August Kitzbergi Tubamuuseum, Olustvere Muuseum, Memme-Taadi kamber, Heimtali Koduloomuuseum.

seum, Mulgi Külamuuseum, Johann Köleri Muuseum, Viljandi Maagimnaasiumi Muuseum, Kommunismituba Viha ja Viisnurk, Öisu Tehnikumi Muuseum, Helme Kihelkonnamuuseum ja Põltsamaa Kihelkonna muuseum.

Tänu õppepäevadele on paranenud koostöö ning informatsioonivahetus väikemuuseumide vahel. EMÜ korraldatavate seminaride kõrval on saanud väikemuuseumide õppepäevad oluliseks täienduseks muuseumitöötajate koolituses üldse. Nende käigus on kujunenud maakonnamuuseum oluliseks osaks väikemuuseumide metoodilisel juhendamisel. Õppepäevade ajal oleme nüüdseks külastanud kõiki Viljandimaa 11 traditsioonilist endisaegset kihelkonda.

Sellel sügisel toimusid 10. väikemuuseumide päevad Mõisaküla Muuseumis.

Millised on tulevikuplaanid? Meeldib kogemus oleks kindlasti käia ka väljaspool Eestit mõnes väikeses Põhjamaa muuseumis. Huvi selle vastu on ja ettepanek on tulnud just õppepäevast osavõtjalt, kuid reis võib takerduda rahaprobleemide tõttu. Loodame siiski, et järgmisel korral võime rääkida seoses väikemuuseumide koolitusega ka mõnest välisreisist.

Anne Jänes on Viljandi Muuseumi peavarahoidja.

- ♦ Väikemuuseumide päev 25. mai 2001. Metallesemete seminaril esineb Tõnu Lauk
- ♦ Seminar of metal artifacts on May 25 2001, Tõnu Lauk is speaking
- ♦ На семинаре "Экспонаты из металла" 25 мая 2001 выступает Тынну Лаук

35 aastat Eesti Rahva Muuseumi konserveerimislaborit

Maie Alumaa

27. novembril 2000 toimunud seminaril "Mida teeb restauraator? 35 aastat hiljem" tähistati Eesti Rahva Muuseumi konserveerimislaboratooriumi 35. tegevusaastat. Restaureerimise-konserveerimise laboratoorium loodi 30. septembril 1965. Et Eesti Rahva Muuseumi varasemat konserveerimis- ja restaureerimistööd ning loodud laboratooriumi tegevuse algperioodi kuni 1978. aasta alguseni on käsitlenud Arnold Kärbo, muuseumi kauaaegne restauraator ja pärsine laboratooriumi juhataja,¹ peatun laboratooriumi tegevusel alates 1978. aastast tänaseni.

Muuseumi kogude hoogsa kasvuga kaasnes loomulikult restauraatorite töomahu suurenemine. 1. septembril 1986 reorganiseeriti laboratoorium restaureeri-

mis-uurimisosakonnaks. Selle allüksused olid restaureerimis-konserveerimislabor ja hügieenisektor. Osakonna juhatajaks määrati Tallinna Polütehnilise Instituudi haridusega insener-tehnoloog Lea Raichmann. Järgnesid kaadri otsingu aastad. Laboratooriumi võeti tööle keskeri- ja kõrgema haridusega puidu-, tekstiili- ja nahaspetsialiste. 1989. aastal tulid puidu-restauraatoriteks Tallinna Pedagoogilise Instituudis joonestamise, kunsti- ja tööõpetuse eriala lõpetanud Indrek Tirrul, Tartu Kunstikoolis puidutöötlemise ala lõpetanud Arvi Trigel ja samas kunstnik-meistri erialal lõpetanud Roland Suits. 1991. aastal asus tekstiilikonservaatoriks pedagoogilise instituudi käsitöö eriala lõpetanud Laili Kuusma. Kõik nad jätkavad tööd meie laboratooriumis tänaseni. 1993. aastast konserveerib tekstiile üle kahekümne aasta keemilise puhastuse vabrikus töötanud keemik Inge Tuvike. Maire Kuningas töötab

tekstiili alal 1994. aastast. 1996. aastast töötab tekstiilikonservaatorina kunstiinsituudi lõpetanud tekstiili- ja moekunstnik Laine Nurm.

Pärast A. Kärbo lahkumist juhtis laboratooriumi tööd kuni 1990. aasta oktoobrini Sirje Härmas. 1992. aastast on juhtinud osakonna tööd käesoleva artikli autor, kes on restauraatori töökogemusega keemik. 2000. aasta märtsist juhib labori tööd Tartu Ülikooli haridusega keemik, nahakonservaatori kogemusega Ülle Vahar.

1. detsembrist 1992 nimetati allüksus konserveerimisosakonnaks ja 11. veebruarist 1997 reorganiseeriti see tagasi konserveerimislaboriks.

Olulist abi osakonna sisustamisel vajalike seadmete ja vahenditega on saanud väliseestlastelt. 1992. aastal kinkisid Rootsi eestlased eesotsas Mihkel Mathieseniga koide tõrjumistööks sügavkülmakapi. 1993. aastal osteti Väliseesti Muinsuskaitse Seltsi New Yorgi osakonna annetatud raha eest eritellimuse korras Soomest roostevabast terasest suur (2 x 3 m²) kallutatav tekstiilipesuvann koos liikuva restiga. Tänu AS Estiko abile transporditi üle 300 kg kaaluvad seadmed Soomest tasuta Tartusse. Suur tänu AS Estiko nõukogu toonasele esimehele Kalju Hellenurmele. Tänu Inglismaa Väliseesti Muinsuskaitse Seltsi annetusele osteti 1994. aastal Taani firma deionisaator SILEX 2B, mis valmistab soolavaba vett.

Eesti iseseisvumine avas võimaluse luua kontakte ja õppida Põhjamaade ning Euroopa konserveerimiskeskustes. Sõpruslinnade Tartu ja Tampere kultuurivahetuse programmi raames stažeeris osakonna juhataja 1993. aastal Tampere muuseumi tekstiilikonserveerimise töökodades. Tampere ja lühiajaliselt Taani Rahvusmuuseumi konserveerimisosakonnas omandatud kogemused olid suureks abiks hiljem kaasaegse tekstiilikonserveerimise laboratooriumi väljaehitamisel ja sisustamisel meie muuseumis.

1994.–1995. aastal valmis ERMi näitusemaja, kus on 1000 m² püsi- ja 293 m² ajutiste näituste pinda. Püsinäituse avamiseks 1994. aastal tuli teha kiiresti korraldada arvukalt eksponaate. Püsinäituse ettevalmistamine oli uus suur kogemus ja õpetund kõigile selle tegijatele. See on aidanud hiljem vältida paljusid vigu näituste tegemisel.

Seoses näitusemaja valmimisega kolmekordistus näituste arv ja ka osakonna töömaht nende ettevalmistamisel. Selle tarvis saadi juurde tööruumi tekstiili- ja

metallitööde jaoks.

Juba 1991. aastal valmisid Pauluse kiriku käärkambrites tööruumid puidu restaureerimiseks. Odavalt ostetud pruugitud puidutöötlemispingid nõudsid pidevat remonti. 1997. aastal osteti puidurestaureerimise töökojale korralikud puidutöötlemispingid: riht-paksushövel, saagpink, saepuruimur.

1995. aasta suvel tehti tekstiilirestaureerimise ruumides kapitaalremont. Parandamaks ruumide loomulikku valgustatust ehitati juurde kolm akent. Renoveeriti küttesüsteem. Ehituse käigus ühendati tekstiilipesuvannid ja deionisaator vee- ja kanalisatsioonitorustikuga. Alates 1995. aasta sügisest pestakse ERMis tekstiile soolavaba veega: piisab kraani keeramisest ja kohe tuleb sooja deioniseeritud vett sobivas koguses. Selline võimalus on Eestis siiani ainult meie muuseumis. Külma loputusvesi voolab enne kasutust läbi filtri. Raskete tekstiilide pesemiseks on võimalik kasutada liikuvat resti, millel on ka väga hea tekstiile horisontaalses asendis kuivatada. Laua-ventilaatorid võimaldavad kuivatamist kiirendada. Laboratooriumis pesuvannide kohal ja töölaudadel on parandatud päevavalgusespektriga valgustid, mis ei moonuta värvitooni paranduslõnga- ja kangalapi värvimisel ning käsitöö tegemisel. Abimaterjalide pesemiseks ja kui-

vatamiseks on olemas automaatpesumasin ja suur kuivatuskapp. Pesuvannide kohal on liikuv ventilatsioonitoru, mida saab tõmmata mürgiseid aure eraldava töö kohale. Ventilatsioon vajaks siiski mõnevõrra täiustamist. Altvalgustuslaud võimaldab kergesti teha kopeerimistöid. Laboratooriumis on hea elektronkaal ja korralik pH-meeter. 1999. aasta lõpust on laboratooriumil arvuti.

Tekstiilikonservaatorite suur unistus on suure pinnaga teiseldatavad töölaudad, mis võimaldaksid moodustada sobiva suurusega tööpindasid. Puudub kiudude identifitseerimiseks vajalik polarisatsioonimikroskoop.

1997. aastal tehti kapitaalremont metallirestaureerimise ruumis. Efektne ventilatsioonisüsteem eemaldab mürgise auru ja tolm, mis eraldub metallesemetest konserveerimisel.

Konserveerimislaboratoorium on järjekindlalt osa võtnud ENSV Teaduslik-Tehnilise Ühingu restauraatorite sektsiooni (1971, 1976, 1983 Tartu), Balti restauraatorite (1987 Riia, 1990 Tallinn, 1996 Riia), samuti Balti- ja Põhjamaade konservaatorite (1993 Vilnius, 1999 Riia, 1997 Stockholm) seminaridest ja konverentsidest.

ERMi konservaatorite kädetöö on olnud 35 aasta jooksul näha kõigil ERMi esemekogude põhjal tehtud näitustel.

Neil näitustel konserveeritud või restaureeritud esemeid aga ei märgistata. Näha on ainult korralikke, puhtaid esemeid ning konservaatorite töö jääb märkamatuks.

Meie konservaatorite pidupäevad on olnud koos Eesti, Balti ja nüüd ka Põhjamaade konservaatoritega. Need on olnud ühised näitused, seminarid ja konverentsid.

Suure ennistustöö mahuga kultuuriväärtusi on ERMi konservaatorid 35 aasta jooksul eksponeerinud koos teiste restauraatoritega kokku

neljateistkümnel restaureerimisalasel näitusel:

“Tartu restauraatorite ennistatud kultuuriväärtused” ENSV Riiklikus Et-nograafiamuuseumis 1987. aastal ja “ERMis restaureeritud esemeid” 1994.

aastal; Tartu Restauratorite Klubi ühisnäitustel “Ennistatud kultuuriväärtusi” Tartu Kunstimuuseumis 1996 ja “Mineviku tulevik” Eesti Rahva Muuseumis 2000. aastal;

Eesti NSV Teaduslik-Tehnilise Ühingu restauraatorite sektsiooni vabariiklikul näitusel “Ennistatud kultuuriväärtusi” Tartu Kunstimuuseumis 1971, 1976, 1983, Tallinnas Linnamuuseumis 1977 ja Tarbekunstimuuseumis 1982;

Balti restauraatorite näitustel “Restaureeritud kultuuriväärtused Baltikumis” Riias 1987, “Restaureeritud barokk-kunst Baltikumis” Tallinnas 1990, “Conservation and restoration in Estonia, Latvia, Lithuania” Vilniuses 1993, “4th Exhibition of Baltic States Restorers” 1996 Riias, “Ennistatud kultuuriväärtused” Tallinnas 1999.

On rõõm tõdeda, et Tartu ja Tampere tekstiilikonservaatorite sõprusest on välja kasvanud koostöö Eesti ja Soome tekstiilikonservaatorite vahel, vahetatakse kogemusi. 2001. aasta mais kohtusid Eesti ja Soome tekstiilispetsialistid juba kolmandat korda, seekord Tallinnas.

ERMi konservaatorid on avaldanud artikleid ajakirjades “Raamat, aeg, restaureerimine” nr 2/1971; 5/1984; “Renovatum Anno” 1997; “Muuseum” nr 2/1996, 5/1998, 6/1999, 2(7)/1999; “Kodu stuudio” 3/1999, 8/1999.

Laboratooriumis on loodud kaasaegsed töökohad restaureerimistööks. Praegu on meie laboratooriumis tänu pikaajalistele kogemustele kujunenud asjatundlik spetsialistide kaader, kellele võib usaldada ka keerukamaid töid. Kuid restauraator peab end pidevalt täiendama. On avanevad võimalused täienduskoolituseks Euroopa parimates konserveerimiskeskustes. Tuleb kasutada kõiki võimalusi.

Maie Alumaa on Eesti Rahva Muuseumi konservaator.

Foto Maie Alumaa

♦ ERMi tekstiilikonserveerimise labor

♦ Textile conservation laboratory in the Estonian National Museum

♦ Лаборатория консервации текстиля в Эстонском национальном музее

¹ Vt Arnold Kärbo. Meenutusi restaureerimistegevusest Eesti Rahva Muuseumis. – *Muuseum* 5/1998, 6/1999.

Muuseumimõtteid suvest sügisesse

Lembi Sepp

Lükkides ritta ja mõeldes tagasi muuseumikülastustele, avaneb tükike muuseumimaastikust.

Tallinna Linnamuuseumis puutusin esimest korda lähemalt kokku muuseumitöoga. Sealne püsiekspositsioon "Linn, mis kunagi valmis ei saa" meeldis mulle nii sisuliselt kui ka kujunduslikult poolelt. Põnevalt on kasutatud erinevaid tasapindu, oskuslikult valitud kogudest eksponaate ja kasutatud ajaloolise maja pakutavaid võimalusi. Vaadata saab teemadest kaup ja vahepeal toolil istudes jalgu puhata. Muuseumis ei pea ühekorraga kõike *otsast lõpuni* ära vaatama.

Minu jaoks oli mõni tekst halva nähtavuse tõttu raskesti loetav. Vaatamata sellele leiab huviline informatsiooni üles. Samas ei suru tekst end liigselt peale, olles erinevate materjalide ja värvide kasutusega sulandatud konteksti. Domineerimas on loodud miljö ja esemed. Fantaa-sialendu ei piira miski.

Väljapanek hõlmab ülevaadet linna kujunemisloost tänapäevani. Ruumi on leitud mitme sümpaatse detaili visualiseerimiseks, näiteks koolipoisi Susi Hansu lugu jt. Omatahtsi võib panna sepa haamriga alasile lööma või vahatahvile tähti maalida.

Tallinna saamist eestlaste linnaks pe-

rekonnalugude kaudu kujutades tehakse üldine ajalookäik mõistatavamaks. Ühel hetkel tuleb meelde oma perekonna ja suguvõsa lugu. Sisutihe voldik aitab külastajal ekspositsioonis orienteeruda. Ajaga sammu pidades on väljapanekut võimalik täiendada ja detaile muuta. Linnamuuseum Tallinna visiitkaardina on pealinnale vääriline muuseum.

Välitöödel Noarootsis olles tegime sissejuhatuseks tutvust Ranarootsi muuseumiga Haapsalus. Meelde jääva laeva- ja tegutseva käsitöötoja kõrval torkasid aga liigselt silma mustvalged hoiatussildid *Rõr ej!* Põnevad olid rohked mälestuskatked seintel.

Saare (Lykholmi) muuseumisse läksin kohalike soovitusel: "Minge ka meie muuseumisse!" Lihtne, esemete kaudu oma lugu jutustav paik elustus olusid tundva töötaja selgitustega. Tudengil lubati koguni foto tarvis esemeid ümber paigutada.

Aega parajaks tehes põikasin sisse Haapsalu raudteemuuseumisse. Pärast tarviliku *rongipileti* lunastust võis uudistada nn kõögipoolt, mis tavareisijale mär-

kamatuks jääb.

Suur Tõll Meremuuseumi eksponaadina võlus oma ehedusega. Meri, tavott, kõrged lävepakud ja kitsad koridorid. Ja ikka küsimus, et kuidas mahub nõnda lühikesse voodisse magama.

Huviga jälgin kodule lähima Mahtra Talurahvamuseumi tegemisi. Nende korraldatud kihelkonnapäevade ettekan-deid kuulates tegin märkmeid. Siit hargnevad tutvused kodu-uurijate ja informantidega.

On kiiduväärne, et jagub huvitavaid ekspositsioone ja muuseumi ning leidub sellel alal tegutsevaid entusiaste.

Lembi Sepp õpib Tartu Ülikoolis ajalugu.

- ♦ Mahtra Talurahvamuseum
- ♦ Mahtra Peasantry Museum
- ♦ Крестьянский музей в Махтра

TUNNUSTUS

MARE PIHO

22. juulil 2001 andis Jakob Hurda nimeline Põlva Rahvahariduse Selts kümnendat korda välja Jakob Hurda rahvuskultuuri auhinnad.

Juba möödunud aastal esitasid Eesti Rahva Muuseum ja ERMi Sõprade Selts üheks rahvuskultuuri auhinna pretendendiks muuseumi teaduri Mare Piho. Möödunud aastal langes valik Jaan Eilartile. Sellel aastal leidis žürii üksmeelselt, et Mare Piho on selle auhinna igati ära teeninud ning nii otsustatigi määrata Jakob Hurda rahvuskultuuri auhind vabariigi ulatuses Mare Pihole ja Põlva maakonnas Värskas leelokoori "Leiko" kunstilisele juhile Veera Hirsikule.

Auhinnad antakse traditsiooniliselt üle Jakob Hurda sünniaastapäeval, 22. juulil. Seekord toimus see Himmas-tes, Hurda sünnikodus, kus Põlva Harrastusteater esitas vabaõhulavastuse "Jalutuskäik Jakobiga" (lavastaja Sirje Vill).

Mare Piho on sündinud 9. aprillil 1944 Petseris. 1969–1986 töötas ta Petseri Muuseumis ja Petseri kloostri, Tartu ülikooli ajaloo- ja teaduskonna lõpetas 1980. aastal. Mare Piho töötab ERMis alates 1986. aastast (alguses soome-ugri etnograafia osakonna vanemteaduri, aastail 1987–1992 sama osakonna juhataja ametikohal), praegu on ta ERMi teadusosakonna teadur. 1997. aastal kaitses Mare Piho Peterburis Venemaa TA Peeter Suure nim Antropoloogia- ja Etnograafiamuuseumi (Kunstikamber) juures doktoritöö "Setu metallehted 19.–20. sajandil".

Mare Piho on aastakümneid kogunud, uurinud ja tutvustanud laiemale publikule setu etnograafilist ja arheoloogilist materjali. Ta teaduslikud huvid on keskendunud Setumaale, aga selle kõrval on jätkunud tähelepanu ka teistele soome-ugri rahvastele (isurid, vadjalased, ingerisoomlased, saamid). Ta on osalenud 76 ekspeditsioonil, enim Setumaal. Mare Piho on uurinud isureid, vadjalasi ja ingerisoomlasi (1987–1991, 1993), saame (1989), Usbekistani setusid (1998), seitsmel korral Siberi setusid (1987–1989, 1991, 1999, 2000 ja 2001). Viimase kolme välitöö puhul on oluline märki-

da, et Haidaki setu külla rajatakse palvemaja (Mare Piho oli tegev muuseumi rajamisel sama küla koolimajja). Ekspeditsioonide tulemusena on ERMi laekunud rohkelt esemeid ja fotosid, samuti on Mare Piho ühisekspeditsioonidel Setumaale osutanud suurt abi Jaapani Rahvuslikule Etnoloogiamuuseumile Osakas.

Mare Piho on pidanud loenguid setu kultuurist Soomes ja Venemaal, teaduslike ettekannetega setu rahvakultuurist (ehet, rõivastus) ja etnilisest ajaloost esinenud ERMi konverentsidel, IV Välis-Eesti kongressil, 3. soome-ugri kongressi raames toimunud keeleseminaril Soomes (2000), mitmel korral Õpetatud Eesti Seltsis ja Kaika suveülikoolis, rahvusvahelistel fenno-ugristika kongressidel (1985 Söktövkär, 1990 Budapest, 1995 Jyväskylä, 2000 Tartu), korduvalt Vene ajaloolaste, arheoloogide teadusüritustel Pihkvas, Novgorodis (sh 5. ülemaailmne slaavi arheoloogia kongress 1996).

Mare Piho on 11 filmi autor – valminud koostöös ETV, TV 3-ga, OÜ Hilanaga: 1993 "Tõnisepäev Setumaal", 1995 "Kodo, mu kulland", "Itk" (pühendatud Estonial hukkunutele), "Möödunu hääled", 1996 "Hõbõhõnu helü", "Vana Irboska. Ajalugu ja legendid", 1997 "Mõla klooster Setumaal", "Lauluema Maarja Pähnapuu", "Üks päev Setu Kuningriigis", 1998 "Küll me Lindora laadal näe...", 1999 "Ükskord Setu Kuningriigis"; kommenteerinud ETV-s näidatud J. ja V. Jalviste filmis "Setu hõbeehet". Pooleli on neli setu-ainelist filmi (sh tehti 2000. aastal filmi "Setu pillimees" võtted). Koos Jaapani Rahvusliku Etnoloogiamuuseumiga Osakas filmiti setude

vana eluviisi, rahvalaule ja rahvarõivaid, leelopäeva ja setu traditsioone, asustust, elamuid ja vene kaluriküla Setumaal (viie filmi materjalid, valminud kaks). ERMi ja Museovirasto koostööna filmiti isurite ja ingerisoomlaste eluolu (1989–1990).

Mare Piho on koostanud näitused "Setu rahvakunst" ja "Setu hõbeehet" Pihkva Ajaloo-, Kunsti- ja Arhitektuurimuuseumis, Petseri Muuseumis näitused "Setumaa keraamika", "Vene samovar", "Petserimaa X–XX sajandil. Arheoloogia ja etnograafia", 1999. aastal "Setu kultuur 20. sajandil". 2000. aasta kevadel oli ERMis tema näitus "Punane ja valge: Setud. Värv ja kultuur" (kaasnes kataalog). Mare Piho osales 1989. aastal Tallinnas "Baltica" folkloorifestivali puhul korraldatud näituse "Soomeugrilaste rahvakunst" vadjalaste ja isurite osa ning 1993. aastal ERMis eksponeeritud näituse "Soome-ugri rahvad" isurite, vadjalaste ja saamide osa koostamisel. Ta on samuti näituste "Seto kindad" (1996 Värskas IV Seto kongressil) ja "Seto hõbeehet 19.–20. sajandil" (1996 ERMis) autor. Soomes olid 2000. aastal üleval tema näitused "Setud ja ortodoksus" Helsingi Uspenski katedraali krüptis, "Eesti ja õigeusk" Lahtis ja Kouvolas. Fotonäitus "Siberi setud" oli 2000. aastal Helsingis Tuglase Seltsis, mais 2001 Lahtis ja 8.–21. aprillini 2002 on Rovaniemis. Eesti Vabariigi 83. aastapäevale pühendatud Eesti kultuuripäevade raames Venemaal Krasnojarskis eksponeeriti 9. veebruarist 4. märtsini 2001 Mare Piho näitust "Eestlased Siberis 3. aastatuhande künnisel" ja näidati filmi "Ükskord Setu kuningriigis".

Mare Piho on Pariisi Inimese Muuseumi (*Musee de l'Homme*) juures asuva ühingu *Societe des Etudes Euro-Asiatiques* liige (alates 1996), Võru Instituudi teadusnõukogu liige (alates 1995), Setu Kultuuri Fondi esinaine. Selle fondi toetusel on viimastel aastatel toimunud Teaduste Akadeemia arheoloogiaekspeditsioonid Setumaale. Ainukese eestlasena on Mare Piho saanud Soome Kultuurirahasto auhinna (1990) Ingerimaa uurimise eest. Aastaid on Mare Piho olnud nõutud reisijuht Kagu-Eestit külastavatele eesti keelest ja kultuurist huvitatud Tuglase Seltsi ja Karjala Liidu liikmetele. Mare Piho on Petseri eesti surnaja korras-tamise initsiaator ja koos ERMi Sõprade Seltsiga üks selle läbiviijaid.

MERLI KLEINERT
TOIVO SIKKA

TÖÖJUUBEL

REIN OLLI

14. septembril 2001 täitus teenekal metallikonservaatoril Rein Ollil 30. tööaasta Eesti Rahva Muuseumis. Jõudu ja tervist edaspidiseks!

Tagakaane siseküljel:

Eesti Rahva Muuseumi ekspeditsioonid Vepsamaale (1965–1982) ja Udmurdimaale (1977–1990). Kujundus: Arp Karm ja Jane Liiv

Expeditions of the Estonian National Museum to the Vepsians (1965–1982) and Udmurts (1977–1990)

Экспедиции Эстонского национального музея к вепсам (1965–1982) и удмуртам (1977–1990)

IN MEMORIAM

MART ROOTSLANE

9.6.1961 – 29.9.2001

Eesti Põllumajandusmuuseum leinab raske haiguse tõttu igavikuteele lahkunud Mart Rootslast.

Mart Rootslane asus põllumajandusmuuseumi tööle teadusdirektorina 1987. aastal. Õppides ise ametit, õpetas ta lahkelt ka kolleege tegema uurimustöid, kirjeldama eksponaate, koostama ja tutvustama näitusi. Tema algatusel hakati muuseumis korraldama regulaarselt enesetäienduseks seminare. Mart Rootslane oli mitmete muuseumi kogumike koostaja ja toimetaja. Oma kaaskiskuvate ideedega nakatas ta ka töökaaslasi.

Süvenenud haiguse tõttu töötas Mart Rootslane alates 1997. aastast muuseumis teadurina.

2000. aasta lõpul kaitses ta magistritöö teemal "Eesti moodsa ühistegevuse tekke ja arengu probleeme 19. sajandi lõpust Esimese maailmasõjani", mille põhjal omistati talle filosoofiamagistri kraad maasotsioloogia erialal. Käesoleva aasta sügisel vormistati Mart Rootslane EPMÜ doktoriõppesse, kus alustas uurimust teemal "Eesti ühistegevuse probleeme selle ajaloolises arengus 20. sajandil". Järgmiseks aastaks tehtud tööplaanid tuleb kolleegidel paraku ilma Mardita ellu viia.

Abivalmis ja sõbraliku inimesena jääb Mart Rootslane alati-seks töökaaslaste südamesse.

Tagakaanel:

Eesti Spordimuuseumi ja Eesti Postimuuseumi hoone Tartus Rüütli t 15. Hoone avati 1. oktoobril 2001

Eesti Spordimuuseumi väljapanek "Kalev läbi sajandi". Fotod Aldo Luud

New building of the Estonian Sports Museum and the Estonian Post Museum at 15 Rüütli Street, Tartu. The building opened on October 1, 2001.

The display of the Estonian Sports Museum "Kalev through the Century"

Здание Эстонского музея спорта и Эстонского почтового музея в Тарту на улице Рюутли 15. Здание открыто 1 октября 2001 года
Выставка Эстонского музея спорта «Калев сквозь столетие»

Tartu Linnamuuseumi pere 31. augustil 2001. Istuvad (vasakult): Aime Kärner, Aivar Reidla, Helve Russak, Heivi Pullerits, Sirje Karis. Seisavad: Tiia Reisner, Koidula Morgenson, Aino Ostrat, Eevi Ütsik, Maie Austa, Teesi Kivivare, Silja Paris, Sirje Härmas, Pearu Kuusk.

Staff of the Tartu City Museum on August 31, 2001

Сотрудники Тартуского городского музея 31 августа 2001 года

